

A
MAGYAR KATONA
A KÁRPÁTOKBAN

*ÉLMÉNYEK ÉS TAPASZTALATOK
A VILÁGHÁBORÚBÓL*

ÍRTA

VITÉZ UZSOKI SZURMAY SÁNDOR BÁRÓ

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA BUDA BEST
1940. ÉVI KÖNYVNAP

A kiadásért felelős : Dr. Máté· Károly
33.650. — Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, Budapest. (Thiering R.)

BEVEZETÉS.

Nem hadieseményeket szándékozom leírni és megörökíteni. A katonai hadműveletek, a csaták és ütközetek leírását, melyekben a vezényletem alatt álló seregtestek résztvettek, nyugodtan átengedem az okmányok alapján készülő hivatalos hadtörténelmi műveknek. Könyvem tehát nem szakmunka, csak egyszerű leírása az emberek életének és tevékenységének a hadszíntéren, a harcvonalban és a hadtápkörletben; egyszerű leírása néhány kiváló teljesítménynek. lélekemelő esetnek, néhány kedélyt és szívet érintő eseménynek, amint én ezeket az orosz harctéren és itthon is átéltem. A harctéren 1914. november 24-től 1917. március elejéig mint hadseregcsoporthadtestparancsnok működtem, itthon azután a háború végéig pedig mint honvédelmi miniszter.

Munkám anyagát nem időszerinti sorrendben, hanem inkább az élmények anyaga szerint mozaikszerűen csoportosítottam. A képek részleteit azonban az eszmei háttér mégis egységbe fogja össze.

Akik nem voltak a harctéren és nem látták közvetlenül a háborút, azok előtt a munka olvasása során a megszokott emberi élettől teljesen elütő új világ nyílik

meg. Azok, akik harctéren nem voltak, most pedig a fórumon vannak és szavuk az ország sorsára többkevesebb súllyal esik latba, hasznosat is olvashatnak benne. Legfőképen azonban a fiatal nemzedék tagjai forgathatják haszonnal, akik a jövőben a haza védelmére lesznek hivatva, hogy elődeikhez híven, a jövőben ők is dicsőséggel állhassák meg helyüket. Hadd tudják meg, milyen az élet a harcok színterén, mily feladatok megoldása vár rájuk és mily megrázkódtatások fűződnek a háborúhoz.

Legyünk ugyanis tisztában azzal, hogy nem békeszeretetünk dönti majd el azt, hogy viseljünk-e háborút vagy nem. Mutatja ezt minden világháború, melyben békészerető államok teljesen akaratuk ellenére sodródnak a háborúba. El kell készülnünk arra, hogy ez megtörténhetik velünk is, még sokkal nehezebb és öldöklőbb viszonyok között, mint a világháborúban, a ránk zúdítható végzet csapásával szemben tehát felkészültén kell államink mindenkor a múltak tanulsága alapján.

I.

A HARCTERÜLETEK TERJEDELME. A VÉDELMI HARC JELENTŐSÉGE, HARCESZKÖZÖK FEJLŐDÉSE ÉS AZ ÜTKÖZETEK HOSSZÚ TARTAMA.

A világháborúban a harcoló országok nagy száma, a sok milliót kitevő néphadseregek arra vezettek, hogy a harcterületek terjedelme nagyobb volt, mint az összes eddigi hadjáratokban. Nemcsak a harcoló felek több katonájának kellett természetesen nagyobb küzdő terület, szélesebb vagy hosszabb harc vonal harc közben, hanem a harceszközök, különösen a tüzérség és gyalogság felfegyverzése is oly magas fejlettséget ért el, hogy azoknak a hatáskörlete sokkal messzebb ért, sokkal nagyobb területet fogott át. Ezenfelül a harceszközök teljesítőképesége is hatványozódott. Egy gyors tüzelő ágyú, avagy gépfegyver harcértéke például a régi elöltöltő ágyúkkal vagy a gyalogság régi, elöltöltő fegyverével hatás és érték tekintetében össze sem mérhető. A hatásos lőtávolság a régi simacsövű elöltöltők-nél alig ért két kőhajításnyira. Ezt a fegyvert rendszeren csak egyszer töltötték meg, s ha elsütöttek, a harcoló felek egymásra törtek és kézitusában döntötték el a küzdelmet. Ezzel szemben a modern hadifegyverrel 3000 lépésre (2½ kilométer) lehet célzni és a gépfegyver ezen a távolságon belül még kisebb célokat is biz-

tosan elsöpör. Ugyanilyen, sőt még nagyobb fejlődést és tökéletesedést ért el a tüzérség lőtávolság és hatás tekintetében. Oly rombolást, amilyent néhány Uchatius-üteg többnapos lövetéssel sem tudott elérni, a négyszeres távolságra is a legpontosabban lövő 30.5 cm-es mozsár egyetlen jól elhelyezett lövése végez, nem is beszélve a világháború legnagyobb szenzációjáról, a Dünkirchent és Palmanuovát 35 km-ről cs Párizst száz kilométeren felüli távolságról lövő messzehordó nagy ágyúkról.

Amíg tehát ezelőtt egy-egy fontosabb pontnak, pl. egy hídnak, magaslatnak stb. biztos megvédésére egy zászlóaljra (1000 fő) és több ágyúra volt adott esetben szükség, addig a világháborúban kedvező terepviszonyok mellett ugyanilyen célra egy-két ügyesen elhelyezett gépfegyver is elegendőnek mutatkozott, mert a védőség ébersége mellett ezt a pontot vagy frontrészt mindaddig nem lehetett megközelíteni és elfoglalni, míg a gépfegyvert fészkeből az ellenséges tüzérség ki nem lötte és el nem pusztította.

Ez okból omlott össze 1916 őszén négy orosz hadtest clőkészítésnélküli, tehát esztelen támadása az én frontomon orosz földön.

A gyalogsági lőfegyverek és a tüzérség hatásának és lőtávolságának ily nagymérvű fokozása természetesen azt eredményezte, hogy a harcvonalak ritkábbak lehettek és lettek is, vagyis, hogy kisebb erő nagyobb és szélesebb területet védhetett. Ez magyarázza meg azt, hogy a központi hatalmak számbeli kisebbségük mellett is több ezer kilométer hosszú harcvonalat alkothattak és védtek sikeresen, sőt ezenfelül az egyik vagy másik hadszíntéren tervbevett támadáshoz szükséges erőtömegeket a támadásra kiszemelt területen összpontosítani is tudták. (Gorlicc, szerb offenzíva stb.)

Európa a világháborút megelőző nagy háborújában, az 1870/71. évi német-francia hadjáratban a legnagyobb

csata Gravelotte-nál 15 km-es fronton. Mac-Mahon körülkerítése és veresége Sedannál 30 km-es fronton, Párizs körülzárása pedig kereken 90 kilométeres arcvonalon játszódott le. Ezzel szemben a világháborúban a német, osztrák és magyar haderők az 1915. évi nagy offenzíva alatt Galícián és Orosz-Lengyelországon át a Keleti-tengertől Románia határáig úgyszólván zárt harcvonalban. 700 km szélességben nyomultak előre. Az orosz-román harcvonal 1917 elején a Keleti-tengertől a Fekete-tengerig kereken 1600 km hosszú volt, az olasz fronton 500 km szélességben küzdöttünk és a német-francia harctéren legalább 600 km széles arcvonalon folyt a legsúlyosabb harc. Ha mindezekhez hozzászámítjuk még a szerb harctéren elfoglalt szaloniki frontot kereken 600 km-rel és a törökök külön harcát egyáltalán nem tekintjük, a világháború európai harcterületének egész hossza körülbelül 3300 km-t tett ki. E számóriások végzetes nagysága jellemezte az 1914-ben megindított világháborút.

*

Ennek megfelelően a védelmi harc a világháború alatt óriási jelentőséget nyert. Eszközeinek tökéletesítésén a technika állandóan fáradozott és a világ iparának nagy része ennek szolgálatában állott.

A harcvonalak óriási terjedelme szükségképen arra is vezetett, hogy legnagyobb részük állandóan védelmi harcra szorítkozzék. Hisz mindenütt, az egész arcvonalon támadni nem lehet. De ahol támadólagosan is lépett fel egyik vagy másik fél, ott is a csapatok rögtön lövészárkokat emeltek ki, mihamarab megállapodtak és a tábori erődítés minden furfangjával fokozták ellenállóképességüket arra az esetre, ha netalán az ellenség támadna arcvonalaik ellen.

A háború elején egészen 1914. év végéig részint azért, mert ritkán állt meg valamely védelmi vonal

hosszabb ideig, részint pedig mert a szükséges anyagokkal és eszközökkel nem is rendelkeztek, no meg a csapatok gyakorlatlansága miatt is csak igen gyengén voltak a védelmi vonalak berendezve. A kezdetben kiásott lövészgödröket, ha volt idő, lövészárkokká fejlesztették és 1—2 sor drótsövényt húztak elé. Telefonösszeköttetése minden századnak volt hátrafelé. Ez volt az egész műszaki berendezés. Éjjeli támadások esetére a csapatok leleményessége váratlan megrohanások ellen a következő berendezkedést eszelte ki: a drótakadály elé 50—60 lépésre előretolt figyelőörsök egy-egy köteg szalmát vittek magukkal és arra feküdtek figyelés közben. Mihelyt észrevették, hogy az ellenség támad, meggyújtották a szalmát és szaladtak hátra a lövészárkokba. A csapat a tűzjelre rögtön megszállta az árkot és a gyönyörűen megvilágított támadót könnyűszerrel tűz alá vehette és visszaverhette.

A Kárpátokban vívott téli harcok alatt már volt oly arcvonal is, melynek 5—6 soros drótakadály volt, sőt néhol farkasvermek is akadtak. Farkasveremnek nevezték a drót előtt rendetlenül kiásott, lefelé csúcsban végződő gödröt, egy hegyes karóval az alján, felső nyílását pedig elleplezték fűvel, gallyal, hogy az ellenség ne lássa és könnyen beleessék. De rendelkezünk már világítópisztolyokkal is éjjeli támadások esetére, továbbá bőségesen kézigránátokkal.

Az álló lövészárkokharcoknál a háború későbbi folyamán hihetetlen tökélyre vitték a védelmi berendezkedéseket, különösen a nyugati német-francia fronton és az olasz hadszíntéren, ahol majdnem kizárólag a védelemre szorítkoztunk, de később az orosz és szerb harc téren is, amidőn a központi hatalmak az ottani hadicéljaik elérése után végleg megállapodtak. A védelmi berendezkedések tökéletesítésével párhuzamosan a csapatok jólétét biztosító intézményeket is fejlesztették.

Wolhyniában a lövészárók előtt már 15 sor tuskés drót volt erős karókra húzva, de nem egymás mellett — nehogy egy gránátlövés az egészen rést üssön —, hanem három egymás előtt 10—15 lépésre fekvő ötsoros zónában. Három ilyen állás volt kiépítve a terep szerint egymás mögött 1—2—3 kilométerre. Minden állásnak három egymás mögött fekvő árokvonala volt. A lövészárók alatt 3—4 méternyire volt a gránátmentes, kipalló* zott földalatti helyiség (rókalyuk) a lövészárkot megszálló csapatok és ugyanilyenek hátrább a tartalék számára. Számtalan futóárok visszafele, némelyik széles, hogy a konyhaköcsi is előre tudott jönni. Bőséges harceszközök: világítópisztoly, fényszóró, tetemesen több gépfegyver, bombavető, harci repülő. Megkönnyítette a védelmet számtalan műszaki berendezés és segédeszköz: felderítő repülők, egyúttal az ellenséges állás és ütegek, valamint a műszaki munkák fényképezésére, tüzérségi repülők a belövés megkönnyítésére és a hatás megfigyelésére, hangmérőosztagok az ellenséges tüzérség felkutatásának elősegítésére; pergőtűz esetére, mely minden összeköttetést szétrombol: kettős telefon föld alatt is, dróttalan távíró, kötött léggömb, postagalamb, küldöncvonal és kutyával való összeköttetés. A csapatok jólétét elősegítették: katonaothonok, fürdők, mozik, melyek a szabadban is működtek, versenyekkel kapcsolatos népmulatságok. A lövészárókba és a legénységi szállásokba bevezetett villamos világítás lehetővé tette végre azt, hogy a katonák ne legyenek a téli est beálltától hajnalig sötétségre kárhóztatva. Számtalan műhely, fűrésztelep stb. a harceszközök javítására, a szükséges karók, deszkák előállítására szolgált és a fagyapot készítésére a fekvőhelyek számára. Tábori vasút vitte előre a lövészárókig az összes szük-

¹ Lásd az 1. és II. képes táblát.

ségletetek. az szállította vissza a sebesülteket, üres edényeket stb.

A különböző harcvonalakon szerzett tapasztalatokat a többi frontokkal mindig közölték. A tapasztalatok ismételten szükségessé tették nemcsak a védővonal műszaki berendezésének, hanem a védelem taktikájának a megváltoztatását is. így például a kezdetben a lövészárók fölé emelt és srappellövés ellen védő fedelet később elhagyták, mert egy becsapódó gránát a gerendázatot úgy szétdobta, hogy a tető több kárt okozott az emberekben, mint amennyit használt. A lecsapódó gránát a fagerendát ugyanis szilánkokra szakította szét és ezek több sebesülést okoztak, mint maga a gránát. Majd a fedél alatt elhelyezett töréseket is elhagyták, mert messze láthatóvá tették a védővonalat, azt az ellenség könnyen megfigyelhette és célbavehette. A pergőtüzes támadás elleni védekezésnél kitűnt, hogy nem jó az első árkot erősen megszállni, mert a pergőtűz igen sok kárt tesz az így védekező csapatban, hanem jobb, hogyha elől csak néhány figyelőt hagynak és a pergőtűz után előnyomuló ellenséget ellentámadással vetik vissza. A tél és különösen a hófúvás is erős próbára tette a csapatot. Elég volt egy 20—30 centiméteres hóréteg, hogy a lövészárókban lévő katonák kilövését lehetetlenné tegye. Fel kellett emelni annyival az egész árkot. Hófúvásban hamarosan megtelt az egész árok és minden futóárok hóval! Tavasszal a megfagyott földréteg az árokba hullott. Ismét óriási javítási munka! Már az elmondottakból is kitűnik, hogy a lövészárók-élet örökös munkából állott. Mindig akadt vagy tökéletesíteni, vagy átépíteni, vagy javítani való.

A csaták, ütközetek hetekre, sőt hónapokra nyúltak ki. Ezek hosszú tartamát az előző háborúkkal szemben a fejlett közlekedési viszonyokkal és a hadseregek

nagyságával magyarázhatjuk, de a nagy téttel is, melyért a küzdelem folyt.

*

A támadásra felkészült csapatok élelmi és egyéb szükségleteit, a lőszert és egyéb harceszközt nem lehet oly mennyiségben a helyszínén összegyűjteni, hogy harc közben pótlásuk és kiegészítésük heteken át ne váljon szükségessé. Sikerült támadás esetén pedig gyorsan kell azokat a csapat után szállítani. Régen erre nem volt mód, az első világháborúban azonban az autók és a tábori vasutak mindezen feladatok teljesítésére, de a sebesültek visszaszállítására is képesek voltak; a hosszú küzdelem táplálása tehát lehetővé vált.

A világháború óriási hadseregei kiállíthattak oly erőt, mely egy hosszantartó csata megvívását lehetővé teszi, vagyis mélyebben tagozódhattak és támadó csoportot alakíthattak; régen ezt a hadseregek nagyságához mért tetemesen kisebb időben és térben teheték csak.

Végül az entente háborús céljai és pedig Ausztria, Magyarország feldarabolása, Németország teljes letörése indították mindkét küzdő felet arra, hogy támadás esetén a végső döntés érdekében azt a maximumot állítsák sorompóba, amit a csapat erőben, a haditechnikai és a közlekedési lehetőségek teljes kihasználása mellett kifejteni képes volt. Az ily óriási küzdelemhez szükséges morális erőt és kitartást abból a tudatból merítették, hogy a lét vagy nemlét kérdése forog kockán.

Ez magyarázza meg a világháború 3—4 hetes csatáit, ez magyarázza meg a német-francia harctéren 1918. március 21-től a fegyverszünetig, tehát hét hónapnál tovább tartó, úgyszólván megszakítás nélküli élet-halálharcot.

A nyílt csaták hosszú tartamával szemben találjuk a várharc időtartamának megrövidülését. Várak, melyeket műszaki berendezkedésüknél fogva bcvchctctlcnc-

nek tartottak, néhány nap alatt elestek. (Belgium, Orosz-Lengyelország.) Acélpáncél, vasbeton stb. nem tudott ellentállni a modern támadóeszközöknek, a 30'5 és 42 cm-es ágyúóriásoknak, melyek rövid időn belül megküzdöttek mindennel, amit a várerődítés addig csak kieszelt. Egyetlen feltétel volt csak: jó út a leküzdendő várig! A modern tank már út nélkül is elmegy hegyen-völgyön át mindenhová.

II.

HARCOK A FÖLDÖN ÉS FOLD ALATT, A VÍZEN ÉS VÍZ ALATT, A LEVEGŐBEN. MEGSZAKÍTÁS NÉLKÜLI NEHÉZ MUNKA, FOHÁSZ PUHA AGY UTÁN.

A harctéren teljesített minden szolgálat igen nagy fizikai és erkölcsi követelményeket támasztott. A legtöbb, legkomolyabb és legvéresebb munkát azoktól követte, akik a harcfronton voltak. Ezen emberek munkáját, szenvedéseit, nélkülözéseit együttes és egyéni tragikumát még a leghivatottabb toll sem tudja a valóságot megközelítő hűséggel ecsetelni.

A harcfrontszolgálat követelte teljesítményeknek csakis tökéletesen egészséges testű, kötelességteljes bírós, erőslelkű emberek tudnak megfelelni. Vonatkozik ez a fegyverrel kezében küzdő egyszerű emberre, valamint a kisebb vagy nagyobb hatáskört betöltő tisztre egyaránt. Nem mindenki ütötte meg ezt a mértéket. A békeidőben kiváló és látszólag jó egészségnek örvendő férfiak közül többen kénytelenek voltak a harcfronttól eltávolítani, mert valamely irányban nem váltak be és a harctér egészen sajátos légkörét nem tudták elviselni.

A frontkatonával szemben támasztott követelmények mindig és mindenütt nagyok voltak, de nem mindig egyenlők. A hadműveletek és a hadszíntér viszo-

nyul valamint az évszak és időjárás szerint is változtak. de fárasztó, gyakran véres voltukat és pokoli jellegüket sohasem veszítették el.

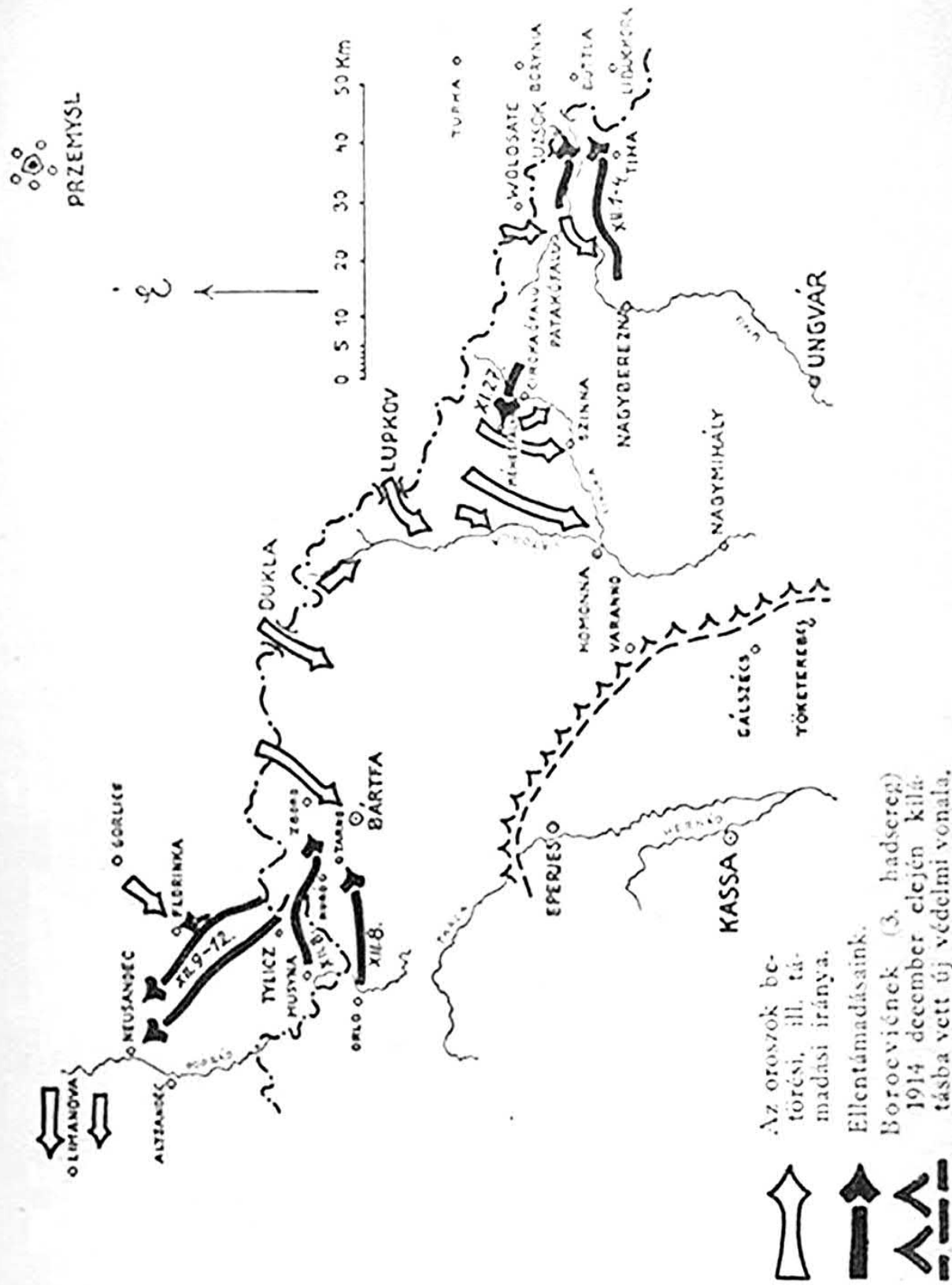
A harcvonalban minden törekvés, minden gondolat, minden munka egyedül az ellenség leküzdésére irányult. Ezen munkánál mindenféle eszköz alkalmazásba került. Amidőn a küzdő felek a terepen és tengerszínén már nem tudtak kielégítő eredményt elérni, felmentek a levegőbe, aknaharccal a föld alá, bűvárhajókkal a víz alá. Amikor pedig a lövedékek már nem voltak elég hatásosak, a bombákhoz, lángvetőkhöz, robbanóanyagokhoz, sőt a mérgezgázokhoz is nyúltak.

A harci és harctéri tevékenység nem volt órákban megszabott munkaidőhöz kötve, és sem ünnepeken vagy vasárnapon, sem a nyugalomra szolgáló éjjeleken nem szünetelt. Sőt az éjtszaka fokozott tevékenység időszaka volt. A hivatalos idő a harctéren a világháború alatt megszakítás nélkül 4 1/2 évig tartott. Az úgynevezett döntő csaták több napon és éjjelen át. adott esetben három hétig minden megszakítás nélkül folytak. Csodával határos, hogy az ilyen teljesítményekre megvolt az emberekben a testi és lelki erő.

Már egyszerű ütköztek is, amikor az ellenséggel való találkozás lehetséges volt ugyan, de nem bizonyos, és jó utakon hajtották végre, igen nagy követelményeket támasztottak a legénységgel szemben. Nem kicsinység 20—22 kilométeres távolságra 26'5 kilós felszerelést cipelni! Különösen fárasztó volt a biztosítócsapatok menetelése, melyek elől és oldalt a terepen többnyire út nélkül voltak kénytelenek menetelni. fcs teljesítették ezt a nehéz munkát! Az alábbiakban csak egy-két nem mindennapos menetteljesítményről emlékezem meg.

Az 1914. december 9-én a Tylici-hágón át L j-Sandez felé, a Limanovánál harcoló oroszok hátába megindí-

Attekintési vázlat az 1914-15. évi téli kárpáti harcokhoz.

Az oroszok be-
törési, ill. tá-
madási iránya.
Ellentámadásaink.
Boroevičnek (3. hadsereg)
1914 december elején kilá-
tásba vett új védelmi vonala.

tott offenzívánát a hadseregcsoporthoz jobb oldaloszlopához tartozott a nemrég elhunyt Pilisi-Kornhaber Adolf altábornagy vezénylete alatt álló 51. honvédséggalozhadosztály is. Ezt a hadosztályt néhány héttel előbb állították csak fel, de már ezen hadműveletnél hihetetlennek látszó feladatokat teljesített. Út nélkül lehetőleg gyorsan kellett előre mennie, mert Limanovánál sürgős volt a segítség. Egy résztvevő: Kiszclly István ezredes következőképp írja le az ezen hadosztályhoz tartozó 300. honvédséggalozezred teljesítményét:

„December 7-én 26 km menetelés.

December 8-án 23 km menet; gyakori zavarás az ellenség részéről, végül ütközet Topolytarnónál. Étkezés éjjel 2 órakor.

December 9-én 21 km menet reggel 7 órától este 19 óráig nagyrészt vízben, út nélkül, egy patak medrében.

December 10-én menetelés 5 óra 40-től délig, azután 16 órától december 11-én reggel 8 óráig egész éjjel út nélkül, mély hóban.“ Hogy utat tapossanak, egyenként, vízmosáson, szakadékon és bozóton át, sötétben. Időközönként megengedték az embereknek, hogy leülhessenek, de éber figyelemre volt szükség, hogy senki el ne maradjon és meg ne fagyjon. Ilymódon csak 6 km utat tudtak megtenni a hosszú téli éjtszakán át.

Ezen ezred előrevonulása alatt a hadosztály többi része Elorinkánál súlyos harcot vívott a Limanova felé igyekvő oroszokkal, akiket lekötött, úgyhogy nem avatkozhattak be Limanovánál.

••

1915. január közepén, mialatt hadseregcsoporthoz Bártfa és Limanova vidékén harcolt, az oroszok az Ungvölgyében ismét és már harmadszor nagy magyar terü-

¹ Vázlat a 17. lapon.

let birtokába jutottak. Január 22-én kezdődött a mi téli offenzívánk a Kárpátokon át, hogy újból kivessük az ellenséget. Az oroszok főerejükkel jó állásokban az L'ng-völgy lejtőin álltak. Esztelenség lett volna a mély hóban nagyobb erővel a támadást itt végrehajtani, ezért az előnyomulást széles arcvonalban, az ellenséges állásokat jobb és bal erős mellékoszlopokkal átkarolva rendeltem el. Ezek a csapatok egyszerű erdei utakon haladtak előre. A jobb oldaloszlopok ellenséges beavatkozás nélkül a méteres hóban az első napon csak 4 és ½ km-t tudtak előrehaladni.

A Kárpátokon való átkelés alatt ismételt minden ember a szabad ég alatt éj jelezett. Ügyszintén a lovak is. Mindezen hihetetlen nehézségek ellenére a jobbról menetelő 40. honvédhadosztály (Plank altábornagy), melynek legnehezebb volt az útja, már az ötödik menetnapon elérte a Kárpátok gerincét és az összes csapatok megszállták az Uzsoki-hágó előtt fekvő magaslatokat Galíciában. Az Ung-völgyét tartó orosz főerők — mellékoszlopaim bekerítő mozdulatától tartva — harc nélkül visszavonultak, úgyhogy az offenzíva minden harc és vérveszteség nélkül sikerült. Így tehát a menetek sok fáradalma busásan kamatozott.

A megvert oroszok üldözését messze be az ellenséges területre az összes csapatok érthető lelkesedéssel hajtották végre, noha az nem volt könnyű feladat. A vezetésre hárult a gond, hogy emellett az emberek teljesítőképessége ne csorbuljon, ami csak a csapatok munkájának megfelelő beosztásával és összes szükségleteik biztosításával volt elérhető. Ott, ahol c tekintetben hibák merültek fel, mint például 1914. december havában Szerbiában, ott igen súlyos visszaesés következett be.

Igen nehéz munkát végeztek a csapatok a gorlicei áttörés után, amikor 1915. május elejétől egészen késő őszig állandóan vagy harcoltak, vagy Galícián végigüldözve az orosz, folyton mozgásban voltak. Az emberek ezen idő alatt igazi és kiadós pihenéshez sohasem jutottak és ellátásuk sem volt könnyű.

*

A nagy háború legesleghosszabb idejét lefoglaló állásharc beálltával először csak a terephez alkalmazkodó sekély lövészárkok készültek, ezeket fokozatosan kimélyítették és megerősítették. Ezután drótakadályokat állítottak és a tartalékok számára fedezékeket készítettek. Ezeket követte a hátsó állások kiépítése az első mögött, két-három védelmi vonallal. Tulajdonképpen a védelmi állás feljavítása és kiépítése sohasem készült el egészen és ezen a munkán minden ember dolgozott, kivéve a fronton vagy előtte lévő figyelő őrsöket.

Ez volt a normális élet a harcvonalban, mely azonban rögtön megváltozott, amint rossz idő állott be. Az ilyen idő nemcsak a munkát gátolta (cső), vagy fokozta (hóvihar, vagy hóolvadás tavasszal), hanem a lövészárkokban lévő emberekre adott esetben elképzelhetetlen szenvedéseket is zúdított. Így volt ez különösen az 1915. évi áprilisi harcok alatt Uzsoknál. Csak a legsúlyosabbakat, a halálos megfagyásokat említem meg, melyek napirenden voltak. Egyik hóviharnak kitett állásban rövid idő alatt betemette teljesen a csatárokat, úgyhogy a tartalékból kellett embereket kiküldeni, akik kiásták a megfagyottakat és meggémberedettek. Mindenképp egyhangú volt a frontharcosok élete, bár csendes napokon sem szűnt meg soha teljesen az ágyúzás és a puska-tűz. Mert amint az egyébként teljesen üres előtérrel mutatkozott valamely cél — és ez elég gyakran történt —, rögtön lőttek a figyelő őrsök, és megfelelő

célokra (autók, vonatoszlopok) a tüzérség is. Ilyesmi mindig hozott egy kis élénkséget az árokharcba.

A frontharcos emlékéből, amint azt a fentiekből is látni, hosszabb-rövidebb idő alatt végkép eltűnt a kényelem. minden néven nevezendő kultúra, de a testi tisztaság szükségletének tudata is. Legtöbbnyire a legszerényebb életszükségletekkel, az éhség csillapításával és az alvás szűkös kielégítésével kellett megelégednie, néha azonban erről is le kellett mondania. Az árokharc alatt heteken, sőt néha hónapokon át meg a mozgási szabadságtól is megfosztva, csak az eget, vagy szürke felhőket, a szürke földet, a lövészárkot és a legtöbbnyire teljesen üres, néha azonban annál pokolibb harci cló-tercpcet látta a frontharcos.

Aki személyesen nem vett részt a csendes árokéletben, még a legnagyobb fantáziával sem tudja a maga teljességében elképzelni azt, legfeljebb csak a külső kereteket, de annak tartalmát személyesen kell átélni annak, aki azt elbírálni akarja. Én sem vagyok erre képes, bár sokszor láttam embereimet minden munkánál, evés közben, alvás közben, láttam a csendes és a tomboló harcterületet minden tartozékával.

*

A nagyobb harci események igen messze előrcvctették árnyékukat. A lövészárokból mindenki előre tudta, ha részünkről, vagy az ellenség részéről támadás készül. Az előkészületekből a támadás napjára is lehetett következtetni. Az ellenséges támadás bekövetkezését rendszerint a foglyok és önként jelentkező ellenséges szökevények árulták el. Ez az az időszak, amidőn a legmagasztosabb férfierények kezdték szárnybontásukat. A küszöbön álló nagy harcok még jobban összetömörítették az ezredekben, a századokban és a rajokban az előző harci élmények alatt már tűzzel-vérrel egybekovácsolt bajtársakat. A kipróbált öregebb harcosok a

frontra nem régen került fiatalokat védő szárnyaik alá vették, ami az utóbbiakban bizonyosfokú biztonsági érzetet keltett és támaszt nyújtott. Hiszen még a gyávaság is oly jelenség, mely a katonánál inkább csak akkor üti fel a fejét, ha magára van hagyatva, vagy nagyobb mérvű pánik magával ragadja a tömeget. A hidegvérű és nyugodt bajtárs közelsége mindenkit átsegít a félelem válságán. Ennek tudható be, hogy a nem harcedzett emberek a legnehezebb harcokban talán kevesebb ügyességgel, de mégis kifogástalan lendülettel vettek részt, mivel arra törekedtek, hogy éppoly jól csináljanak mindent, mint idősebb baj társaik. Az újoncok, mihamarabb a nehéz harcokban átestek a tűzkeresztségen. már egyenlő értékűeknek tekintették magukat az öregebbekkel, minden harchelyzetben méltó módon sorakoztak föl és viselkedtek. Mindannyian zokszó nélkül állták a lélekölő pergőtüzet, az éhség, a hideg, a nedvesség, a piszok és más egyéb által okozott vég nélküli súlyos szenvedéseket.

Ezek a heroikus, mondhatni emberfölötti teljesítmények nem tisztán a költelenségérzetből, a katonai esküre való emlékezésből és a vezetőség iránt táplált bizalomból fakadtak. A saját erőnkben való hit, fegyvereink jósága és túlsúlya éppoly fontos szerepet játszanak ennél, mint az előző sikerekből merített lelkesedés és számos más tényező, amelyekről külön fejezetben lesz még szó.

*

Azt hiszem, bensőségesebb kívánsága nem lehetett soha egyetlen frontharcosnak sem, mint az, hogy emberhez méltóan, levetkőzve, puha fekhelyen, kellő nyugalom mellett kialhassa magát. Vonatkozik ez azokra, akik közvetlenül az első vonalban voltak, és pedig úgy menet közben, mint harcok folyamán, de még csendes téli árokharcok idején is. Az első vonalban harcoló fia-

tál tiszték és a legénység között alig akadt mutatóban is egy-kettő, aki harctéri szolgálata alatt valaha ágyba került volna. Menetközben, laktáborozásnál valamely községben, de még tartalék viszonyban is, még földél alatt is, csak tömegszállásról lehetett szó. ahol a leges-legjobb esetben szalmán alhattak az emberek.

Ha a frontharcos szolgálati körét végiggondoljuk, teljes mértékben megértjük vágyakozását a puha ágy, a zavartalan és kiadós alvás után.

A zászlóalj- és magasabb parancsnokok, valamint a törzsek tisztjeinek pihenése és alvása is minden időben zaklatott volt. Hadimenetek végrehajtásánál és az éjjelnappal tartó harcok közben nem volt nyugtuk a folyamatban lévő nagyhorderejű események miatt. Csendes időben pedig — noha az állásokban a legtöbb helyen akár a föld színén, akár a föld alatt készített fekvőhelyek tűrhetők vagy kifogástalanok voltak — azért nem, mert költelcsességérzetük szigorú őrködést és rögtöni beavatkozást kívánt tőlük a harcterületen, és minden pillanatban készen kellett lenniök az ellenség meglepő fellépésére, mely villámgyors ellensúlyozás nélkül katasztrófát idézhetett elő.

Hogy milyen édes-kesernyés ez a csendélet az árok-harcnál, bizonyítja a következő élményem:

Háber János tábornok-dandárparancsnok igen kiváló frontharcosom volt, aki tudtommal az egész háborút, később mint hadosztályparancsnok, derekasan végigküzdötte. Nekem szokásom volt, ha kimentem a frontra, hogy útközben benézzek a közbeeső parancsnokokhoz is. így álltam meg Hábernél is egy ízben az orosz fronton, az állóharcok idején.

— Hogy vagy, Háber? — kértem.

— Köszönöm alássan. Kegyelmes Úr, jól vagyok, bár az éjjel rosszul aludtam. Az éjjel ugyanis félelme-

tes csend volt. A mély csendre én mindig azonnal felébredek. Ilyenkor ki szoktam menni hallgatózni, telefonálni. megnyugvást szerezni. Hiába, én már csak úgy tudok mélyen és jól aludni, ha legalább a puska szól néha.

Ennek megvolt az oka is. Az oroszok éjjel minduntalan kieszelték valamit. Szerettek valamely mélységi vonalon nagyobb erővel csendesen bejönni, hogy lefegyverezve az öröket, az állásunk mögé kerüljenek és hátulról kapcsolják le a nem éber frontrészt. Ettől tartott Háber, ha teljesen elcsendesült a helyzet. Ezért ébredt fel mindig. Ezért nem volt igazi nyugalma soha.

*

Karácsonyi szabadságra készültem én is tizenhárom havi harctéri szolgálat után 1915-ben. Egy kis szalónkocsit küldtek a hazautazásra és magammal hoztam Gschwindt Ernő főhadnagy autós parancsörtsztemet, akinek bizonyára szintén jól esett, hogy gyermekei körében töltheti el a karácsonyt. Előrebocsátom, hogy a harctéren mindig, még a legsúlyosabb válságok idején is. éjjel, délelőtt, délután, ha lehetett, igen jóízűen és mélyen tudtam aludni néhány órán át. Erről vitéz Hellebronth Antal tüzérségi tábornok — hosszú időn át hűséges tüzérségi referensem — tudna bőszegesebben nyilatkozni. Ezen a téren azonban rekordot teremtettem akkor, amidőn a parancsnokságot átadtam helyettesemnek és a vasúti kocsiba szálltam, hogy hazautazzak.

Megszűnt a gond, a felelősség és az azzal járó feszültség, és ez oly hatással volt rám, hogy az egész úton, kerek 48 órán át aludtam. Gschwindt mindig csak étkezésre keltett fel, utána rögtön elaludtam ismét. Milyen rövid is volt az út így Oroszországból Budapestig a lassan járó katonai vonaton! Ugyanilyen rövid volt 1916-

ban is, amidőn ugyancsak karácsonyra jöttem újból haza.

*

Senki sem tudja elképzelni, mit éreztem, amikor meghitt családi fészke küszöbét átléptem. Szőnyeg a padlón, képek, függönyök, bútorok, mindannyi kedves tárgy, amiket oly régen nem láttam. Mintha templomba, az Isten házába léptem volna be. Az áhítat mellett mélységes meghatottság is erőt vett rajtam.

Itthon is igen jól aludtam. De álmomban úgyszólván minden éjjel hallottam az orosz tüzérség bömbölését, és abban a tudatban voltam, hogy ismét lövik állásaimat. Amidőn 1917-ben végleg hazajöttem, még vagy három hónapon át szóltak álmomban az orosz ágyúk.

*

Függetlenül a véres ütközetektől, a fronton való pihenésről és alvásról fentiekben elmondottakat mindenkor emlékezetben kellene tartaniok mindazoknak, akik nem voltak a harctéren, hanem itthon alhattak nyugodtan, puha ágyukban.

III.

JÁRVÁNYOK, BETEGEK ÉS SEBESÜLTEK. FELMENTETTEK, ÚJONCOK.

Régebbi időkben gyakran megesett az, hogy egy-egy vészes járvány fellépte véget vetett a háborúskodásnak, mert az emberek nem tudtak megküzdeni vele. A világháború idején az orvosi tudomány már oly magas fokon állott, hogy minden járványt csírájában fojtottak el, pedig a sokmilliós hadseregek körében a tisztaság hiánya, néha az élelmezés hiányossága, az emberek összezsúfolása szűk területen, és még százféle más ok is igen elősegítették a fertőző betegségek terjedését.

A hadtestparancsnokságoknál egy-egy bakteriológus- orvos volt beosztva egy célszerűen felszerelt laboratóriummal. Ez kapta mindig a legjobb és legtisztább szobát. A csapatoknak, intézeteknek minden gyanús beteget azonnal be kellett jelenteniük. Preventív rendszabályként pedig minden járványszerű betegség (kolera, vérhas, kiütéses tífusz és himlő) ellen a hadtest minden embere oltást kapott a vezénylő tábornoktól kezdve a legutolsó sebesültvivőig, vagy harcosig. Minden hónapban felváltva történt a beoltás, más-más baj ellen.

Néhány példa, hogy miként folyt le az egészségügyi elrendezés:

1915 nyarán az oroszok kiűzésekor Galíciában, Drohobycznél és környékén voltunk. Egy reggel jelentik

nekem, hogy az egyik honvédszászlóaljnál előző nap 40 ember betegedett meg kolerában, közülük már többben meg is haltak.

Azonnal kiküldtem a bakteriológust ahhoz a zászlóaljhoz. Ő útbaejtette a drohobyezi katonakórházat, s ott is talált egy koleragyanús német katonát, aki elmondta, hogy az előző napokban azon a vidéken is megfordult, ahol a kolcrás honvédszászlóalj elhelyezve volt. Ebből az orvos biztosra vette, hogy a bacillus fészket a honvédszászlóalj elhelyezése környékén kell megtalálnia. A német katonát elkülönítette, majd kiment a zászlóaljhoz és minden kútból és patakából hozott vízpróbákat. A zászlóalj elhelyezési körletén átfolyó patakban megtalálta a járványfészket, az összes kutak vize azonban tiszta volt. A patakra ráöntetett nagymennyiségű petróleumot, ezt kihirdette, a vízivást a patakból megtiltotta, a zászlóaljat az utolsó emberig elkülönítette és a következő napon már nem volt újabb megbetegedés. A kolera terjedése megszűnt.

Ugyanilyen esetem volt még egy tüzérosztálnál is, ahol a fertőzés egy kútból került ki. Ezt az orvos rögtön betömte és vége volt a bajnak.

*

A kiütéses tífusz szórványos eseteivel a lakosság körében, főként orosz földön volt bajunk. Ily esetben, mivel a viskót, melyben a beteg lakott, nem lehetett rendszeren fertőtleníteni, egyszerűen felgyújtották felügyelet mellett. A beteget elkülönítve gondos kezelés alá vették és ha lehetett, ki is gyógyították.

A vérhas esetei is gyakoriak voltak a legénységnél, de ezekkel is megküzdöttünk sikeresen és hamarosan.

*

Nem egyszer találkoztam a harctéren olyan emberrel, akinek jogcíme lett volna a hazamenetelre, de nem

akart elmenni, mert igen jól érezte magát a harctér levegőjében.

Ilyen volt egy német tartalékos százados, aki a sokáig alattam álló németországi 11. hadosztály kötelékében harcolt a lövészárokból. Tanárember volt. Valamilyik német egyetemről, gondolom talán Kölnből meghívást kapott egy tanszék elfoglalására. Megköszönte a megtisztelő meghívást, de kérte, hogy mentsek fel az alól, mert amíg ő tanároskodott, mindig beteg volt, most azonban, mióta bevonult és a harctéren van, nincs semmi baja. Kérni is fogja ténylegesítését.

*

Egy igen komoly harci epizód után orosz földön a harcfronton egy nagyon csinos, szimpatikus, viruló egészségnek örvendő, fiatal honvédhadnagyot mutattak be. aki az említett epizódnál igen példás és vitéz magatartást tanúsított és ezért kitüntetésre is javaslatba hoztak. Még most is igen élénken emlékszem daliás alakjára. mindig mosolygós arcára.

Néhány nap múlva az ezredparancsnoka — tudván azt, hogy ismerem azt a hadnagyot, hiszen a közeli időben meg is dicsértem — jelentette, hogy egy kis harc alatt, súlyos haslövést kapott ez a tiszt és bevitték az egyik faluban berendezett tábori kórházba.

Azonnal felhívtam telefonon akkori előjáró hadseregparancsnokomat, von der Marwitz német tábornokot és kértem, hogy ezt a hadnagyot a II. osztályú vaskorcszttal tüntesse ki, mert mi ugyan szintén beadtuk kitüntetésre, de az, ki tudja mikor jön meg, már pedig az sem bizonyos, hogy hősünk él-e még addig. Von der Marwitz rögtön elküldötte nekem azt a keresztet és én még aznap autóba ülve felkerestem szegény hősömet. A kórházban elmondtam neki, hogy a német hadsereg parancsnoka, jelentésemből megtudván hősies magatartását és megsebesülését, a II. osztályú vas-

keresztet adományozta neki, melyet én el is hoztam és boldog vagyok, hogy addig is, amíg a mi kitüntetésünk megérkezik, a mellére tűzhetem. Kívánom, hogy mihamarább felépüljön ismét és soká viselhesse ezt a szép kitüntetést.

Szinte átszellemülten az örömtől, mély meghatottsággal köszönte meg jószágomat és kért, támogassam abbeli kérvényét, hogy ténylegesítsék a honvédségnél, mert mint népiskolai tanító van ugyan állása, de ő szívesebben maradna a honvédség tényleges szolgálatában.

— Tekintse magát már most ténylegesítettnek, mert én biztosan keresztül tudom azt majd vinni. Mindenek előtt csak gyógyuljon fel. Hamarosan meg is fog gyógyulni, mert kitűnő sebész kezeli; itt szép tiszta szobában, jó ágyban fekszik addig is, míg szállítható lesz és hazamehet kissé felüdülni. Azután majd formailag is keresztülviszik a ténylegesítését.

Hősöm azonban néhány nap múlva meghalt.

Mindenkép megható ennek a fiatal hősnek — kinek nevét, sajnos, nem jegyeztem fel — az elhatározása ily súlyos sebesülés mellett is, hogy élte végéig honvéd akart maradni.

*

Vitéz Szinay Béla mint százados súlyosan megsebesült, miért is hosszabb kíméletre szorult. Mivel ott-hon nem volt maradása, törzsemnél békésebb munkára nyert beosztást, mint a törzsszázad parancsnoka. Közel tehát a puskapor-szaghoz, ha már benne nem lehet. Közkedvelt ember volt törzsemnél víg kedélyénél és kiváló tulajdonságainál fogva. Százada, mely úgy mint ő, szintén nem volt a frontra való, nagyrészt idősebb osztrák népfelkelőkből állott. Az öreg népfelkelők nagyon meg voltak elégedve sorsukkal, amint azt más

helyen még ki fogom fejteni. Azt sem bánták, hogy Szinay mint honvéd tiszt magyar vezényszóra fogta őket. Nagyszerű rendet tartott nemcsak századánál, hanem a törzs elhelyezése körül is. Valóságos fenyőligeteket varázsolt pl. a Nowy Zagorow-i klastrom udvarára, fenyőfasort a felvezető út mellé, külön fabarakot építtetett saját szükségleteinek a kielégítésére (irodája, raktára, stb. elhelyezésére). Emellett parancsnoksága körletében mindenütt példás tisztaság uralkodott. Tettvágyát mindez távolról sem elégítette ki. Legbensőbb óhaja az volt, hogy ismét kijusson a csapathoz, ahol már zászlóalj-parancsnok lett volna. Csak orvosaim segítségével sikerült őt mindaddig visszatartani, amíg 1917. év februárjában magam is elkerültem a frontról. Sajnáltam volna, ha ez a nagyértékű hős frontkatona idő előtt került volna a neki még akkor nem való első harcvonalbeli, nagy fáradalmakkal járó szolgálatra.

A frontról való távozásom előtt hosszabb szabadságra ment haza és mivel látta azt, hogy velem nem boldogul, addig ostromolta az erre illetékeseket, míg be nem osztották valamely rohamcsapat kiképző csoportjához. Már a közönséges frontszolgálat nem elégítette ki! Végül mint rohamzászlóalj-parancsnok került ki a frontra, hogy kipótolja a nagy mulasztást minél véresebb munkával. A jó Isten kegyes volt hozzá. Fényes kitüntetésekkel, jó egészségben jött haza ez a felettebb értékes ember. Később idehaza is már mint tábornok és altábornagy igen előkelő és nagy felelősséggel járó tisztségeket töltött be. Volt a Ludovika Akadémia parancsnoka. majd a magyar csendőrség felügyelője, napjainkban pedig a munkástáborok felügyelője és a katonai írók körének az elnöke.

*

Egy másik eset: Az orosz fronton 1916 nyarán megsemléltem a 68. közös magyar ezredet. Az árokban

találkoztam egy betegnek látszó századossal. A tbc. csak úgy lerítt sovány arcáról. Kérdésemre, hogy nem beteg-e, kijelentette, hogy nem, nincs semmi baja.

— No ennek nagyon örülök, — feleltem.

De amikor az ezredessel egyedül maradtam, kérdeztem, miért nem küldi haza ezt a szegény embert?

— Az orvossal együtt igen sűrűn javasoljuk neki, de semmikép sem akar elmenni, mert — azt mondja — sehol sem érezte oly jól magát, mint itt. Pedig ő a többivel együtt, éppúgy, mint az előbb említett német százados, a földalatti rókalyukban aludt!

Mit tehet azonban a jó Isten! A közeli éjjelek valamelyikén az orosz pont ennek a századosnak a frontszakaszán tört be állásainkba és még mielőtt a tartalék visszaverhette volna, fogolyként elvitte őt legénységével együtt.

Majd kővémeredtem azonban, amidőn ezt a tisztet egy-két évvel a nagy felfordulás után Budapesten, a Váci-utcában láttam pompás színben, duzzadó egészségben. Soványsága és a betegség rózsái eltűntek, úgy kihverte a súlyos bajt a nem valami szanatóriumszerű hadifogságban, ahol pedig testi munkát is kellett végezniük, hogy megélhessenek.

*

Akadtak oly tiszték, akik még sebesülten sem akartak hazamenni. Ilyen volt többek közt Metz Rudolf tábornok, későbbi altábornagy is, aki 1916 őszén jött hozzám, mint a 11. közös hadosztály parancsnoka. Bruszilov igen konokul támadott bennünket, különösen az én frontomat, szeptemberben és októberben is. Egy ilyen támadásnál betörték Metz egyik ezredének a frontján és ő maga ment ki, személyesen vezette és intézte az ellentámadást. Hálából ezen vitézségeért, az orosz tüzérség srapeljeivel alaposan befröcskölte. Úgy emlékszem, öt helyen sebesítették meg a srapelgolyók.

úgyhogy járni sem tudott. Mégis ott maradt és ágyból vezette tovább a hadosztályt sebesülten is. Cselekedetének megítélésénél még az is latba esik, hogy hadosztályában akkor még a személyes példaadásra nagy szükség volt. De ő mindenütt ilyen volt. Ezt bizonyítja az a tény, hogy nemcsak a tiszti arany vitézség! érem tulajdonosa, de még a Mária Terézia-rend lovagja is lett a háború alatt. A fent említett ellentámadásnál a Metz tábornok kíséretében levő parancsőrtszt elesett.

*

Szinte erőszakosan ragaszkodott a fronthoz a tüzer-törzskarnak egy századosa, Brúnó Singer Edler von Plammberg, aki egyidőben tüzérségi referensemként működött. Egészen kiváló tulajdonságokkal rendelkezett, derűs kedéllyel bírt, de az volt a bogara, hogy az egész háború alatt egy napi szabadság nélkül fog a harc-téren maradni. Szinte reá kellett őt beszélnem, hogy menjen csak el pár heti kultúrára Bécsbe. El is ment és amikor visszatért, úgy viselkedett, mint a hal. ha néhány percre szárazra kerül és ismét a vízbe, elemébe dobják.

*

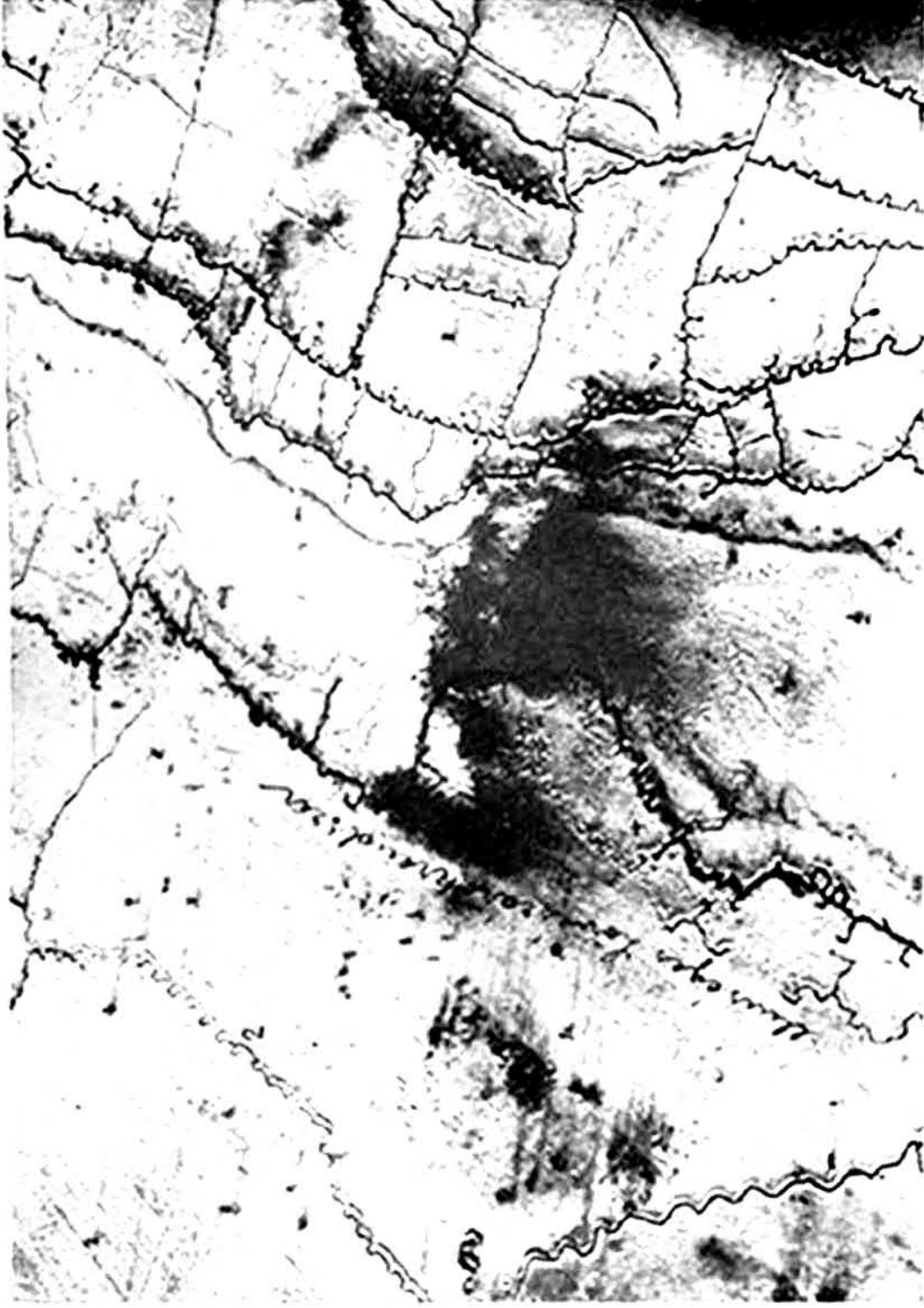
I. Ferenc József király ő Felségénél utoljára 1914 őszén voltam audiencián, hogy megköszönjem államtitkárrá történt kinevezésemet. A Felséges Úr ez alkalommal többek közt szóba hozta, hogy a fronton vannak tisztek, akik sebesülten is ott maradnak helyükön, bár haza jöhetnének.

— Felségednek mély hódolattal jelentem, hogy altisztekről is tudunk ilyen eseteket.

Erre két könnycsepp gördült végig nemes arcán a páratlan önfeláldozás, példátadó kötelességtudás és hűség hallatára.

*

A tiszteknek és legénységnek nagyobb része azonban egy-kétévi távollét után nagyon is vágyott egy kis gond-

Védelmi vonal Oroszországban, 1916 telén (légi felvétel). Balról az orosz# jobbról a saját állások, dróttakadályóval. A fekete folt a tűzérsegi tűz hatását mutatja.

Védelmi vonal Oroszországban, 1916-ban (légi felvétel). Felül az orosz, lent a saját állások.

nélküli pihenésre, alapos tisztálkodásra, a rokonok és hozzátartozók meglátogatására és egy kis európai kényelem után. Ez természetes is és nem szorul bővebb magyarázatra. Csendesebb árokharc idején mindenkinek meg is adtuk erre a módot és alkalmat.

*

Igen érdekes jelenség volt az itthonlevők közt sok, mondhatnám igen sok embernek az a törekvése, hogy a frontra kikerüljön. Ezek az emberek főleg a középosztály, a mágnások és a törvényhozók körébe tartoztak. Legtöbbje igen erélyesen sürgette a harctéri beosztást, abból a szempontból ítélve meg a helyzetet, hogy az óriási költséggel és áldozattal járó háború néhány hónapnál tovább úgy sem tarthat, és vége lesz a háborúnak anélkül, hogy az illető a fronton lett volna. Ezt a szégyent pedig senki sem akarta magára vállalni. Az így gondolkodók alá lovat adott a németek császára is, aki 1914-ben a német fronton kijelentette, hogy mire a falevelek lehullanak, vége lesz a háborúnak és hazatérnek.

Természetesnek látszott ez a törekvés oly tényleges tisztelnél, akikre szükség volt idehaza. A frontra törekvők között voltak még mindazon nyugdíjas tisztek is, akiknek fizikuma képessé tette őket a frontszolgálatra. Jelentkezett frontszolgálatra sok képviselő is, akik látni akarták a háborút és személyesen akartak résztvenni benne, hogy alkalmilag hozzászólhassanak. Legtöbbször a fiatal önkéntesek voltak, akik menten ott szerettek volna lenni, ahol a véres munka folyik, mihelyt rájuk került az egyenruha.

Íme néhány példa:

Szlányi Lajos festőművész István fivére, mint címzetes őrnagy szolgált a budapesti honvéd kerületi parancsnokság irodájában, mikor a háború kitört. Azelőtt Nagyváradon teljesített szolgálatot, mint századparancs-

nők. A békegyakorlatokon, ha valami nehéz ónálló feladat megoldására kellett kikülöníteni egy-két századot, parancsnokul mindig Szlányit jelöltük ki, mert nyugodt lehetett előjárója, hogy a feladatot ügyesen és körültekintéssel a legtokéletesebben fogja megoldani. Nem is rajta múlt, hogy mint törzstiszt már nem maradhatott a csapatnál, hanem véglegesen irodai beosztást kapott. Nem ez volt eleme, elsenyvedt, idő előtt öregedett, amit én és családom is észrevettünk. Hisz elég sűrűn érintkeztünk vele és családjával Budapesten. Amikor kitört a háború, Szlányiban természetesen legott felébredt a tigris, és addig mozgolódott, míg a harctérre küldték, mint zászlóaljparancsnokot valamely népfelkelő ezredhez. Feleségem ezt levélben közölte velem tábori postán. Leírta, hogy „tegnap volt nála búcsúzni Szlányi, s alig ismerte meg. Csukaszürke tábori ruha, gigcrlsruccn szabott bricscsz, fején legénységi sapka, szóval telivér fronttiszti külsővel jelent meg s oly fiatalosan, hogy bármely hadnagynak is becsületére vált volna ez a külső és mozgékonyág. Arca boldogságtól sugárzott, hogy a harctérre mehet“. Szlányi a fronton be is vált a zászlóalj, később a népfelkelő ezred élén és szép kitüntetésekkel jött haza, mint ezredes.

*

Désy Zoltán, az ismert ellenzéki országgyűlési képviselő, államtitkár koromban jött hozzám 1914 őszén és megkért, osszam be valamely csapathoz a frontra, ő népfelkelő hadnagy volt akkor és 52 éves, tehát legalább 20 év óta nem volt fegyvergyakorlaton.

— Nagyon szívesen, talán legjobb lenne előbb valamely dandárparancsnoksághoz, nemde?

— Dehogy — felelte ő —, csakis a századnál akarok szolgálni, tehát valamely ezredhez kérném a beosztásomat.

— Az nem lesz jó. kedves Désy, hisz neked mégis csak jobb lesz előbb kissé beletanulni a katonamesterségbe. Ott kinn aztán bármikor kérheted a csapathoz való beosztásodat.

— Tudok én még annyit, amennyit egy alantos tisztnek tudnia kell. Csak csapathoz kérem a beosztásomat.

— Hát ha semmikép sem akarsz tágítani, ám legyen, de egy tanácsot adok: Menj el Kertész Tódorhoz vagy máshová és vegyél magadnak egypár csizmát tiszta halinából (tehát nem bőrrel bevontat, mert az nem tartja a meleget) és egypár hócipőt és meleg alsóruhát, mert különben megfagysz a Kárpátokban.

— Köszönöm, ezt meg fogom tenni. — Ezzel elbúcsúztunk és nem láttuk többé egymást. Néhány évvel később itthon egyik ismerősöm hozta szóba és következőket mondta nekem:

— Szegény Désy Zoltán, kit közben eltemettek nagy pompával Budapesten, nagy hálával emlékezett meg rólad, amidőn először hazajött a frontról, azt mondta: „Szurmay mentette meg az életemet azzal, hogy halinacsizmát, hócipőt és jó meleg alsóruhát vitetett el velem a harctérre, különben tényleg megfagytam volna a máramarosi hegyekben.“

*

Az ország belsejéhez kötött gyászoló és szoinorkodó emberek, valamint a hazatérő sebesültek és lábadozók erősen méltatlankodtak, ha az utcán láttak olyan fiatalembereket, akiknek, szerintük, nem itthon a helyük, hanem odakünn, ahol még az öreg népfelkelők is megteszik a kötelességüket.

Már hazajöttem és mint honvédelmi miniszter működtem, amikor eljött hozzám egy atlétatermctű, öles és egészségtől csak úgy duzzadó fiatal vasúti hivatalnok, aki egyébként már békeidőben tiszti vizsgát tett hadapród volt. Beosztását kérte a frontra, mert már alig

tud kimenni az utcára. Mindenki megfordul, utána néz, és soktól nem éppen hízelgő megjegyzéseket is hall. Kérése természetesen teljesült. A MÁV igazgatóságával egyetértően töröltük a hivatalból felmentettek listájáról.

Hazai Samu báró, mint a véderő-kiegészítés ügyeinek akkori főnöke, oly rendeletét is bocsátott ki, hogy a 24 éven aluli, bármilyen okból felmentett védkötelezetek kivétel nélkül be kell hívni és olyanokkal pótolni, akik már voltak a fronton, főképp olyanokkal, akik kíméletre szorulnak.

A fanatikus frontharcosok ellenlábasai azok voltak, akik száz és száz oknál fogva nem bírták el a harctér túlélés levegőjét és életét, miként azt már előbb kifejtettem. Ilyen akadt a magasrangú tisztektől kezdve a közlegényig. Legtöbbjének válságos helyzetekben az idegzete mondta fel a szolgálatot és ezeket természetesen haza kellett küldeni, mert a harctéren csak ártalmára lettek volna a sikeres küzdelemnek.

De az életkor és az ettől sokban függő fizikai teljesítőképesség is nagy szerepet játszott, különösen a legénységnél a harctéri szolgálatra való alkalmasság tekintetében.

Tipikusan megmutatkozott ez a frontomon, midőn két nem magyar népfelkelő seregtestet osztottak be hozzám 1914 november és december hónapjában. Ezek közül az egyiknek a budapesti, a másiknak a bécsi hídfőt kellett volna hadrendileg megszállnia. Amikor azonban az orosz gőzhenger már a Kárpátokat is elérte — szükség törvényt bont —, kivitték ezeket is az Ung völgyébe a harcvonalba. Egészen kétségtelennek tartom azt, hogy ezek a seregtestek a két hídfőben, álló harcban, kiválóan megfeleltek volna. 1914. november 24-én kerültek vezényelem alá, létszámuk akkor már mind-egyiküknek leolvadt 7000-ből 2000-re. Nem kaptak ki-

egésztést, mert a hadvezetőség belátta, hogy nem igen használhatók a harctéren. Az emberek iparkodtak is legálisan betegség okából, vagy ha így nem lehetett, hát cllógva megszabadulni a fronttól. Majdnem mindannyiszor, ha kimentem a harcvonalba, találkoztam ilyen visszaballagó emberekkel. Rendesen ketten jöttek. S ha megállítottam őket, a legszomorúbb arccal jelentette az egyik:

— Szét vagyunk verve — vagy — Mi vagyunk az ezredből az utolsók.

Én, aki tudtam, hogy a közeli napokban nem is volt komoly harcuk, alig voltam képes megállni, hogy ne nevessek. Visszaküldtem őket ezredükhöz azzal a megnyugtatóssal, hogy az egész ezred együtt van és nincs semmi baja.

1914. december 8-án, az ellenségnek az Ung-völgyből és Homonna vidékéről történt kiűzése után átszállítottak az Ung völgyéből hadseregcsoportom egyrészével a Boroeviv-hadsereg balszárnyára, Orló-Muszynára.¹ Az oroszok Bártfa vidékéről való kiverése, valamint a limanovai csatát követő üldözés után, január 16-án azonban Boroevié kívánságára ismét visszarendeltek az Ung völgyébe, ahová közben az ellenség ismét betört. Röder Vilmos ottani új vezérkari főnököm kérdésemre jelentette, hogy a két népfölkelő seregtcstből alig van már több 150 embernél.

— Alakítsunk belőlük hegyi sebesült vivő-osztagokat, mert ezekre szükségünk lesz az egy hét múlva meginduló téli offenzívánál. s ami még marad, menjen a törzsszázadok kiegészítésére.

Parancsomat természetesen hamarosan megtudták az érdekeltek és este már hallottuk őket, amint jókedvűen énekeltek a faluban. Már nem kellett többé megloggogniok.

¹ Vázlat n 17. lapon.

Mint minden más hadseregben, természetesen akadtak, bár csak szórványosan, lógósok, szökevények a többi csapatoknál is. Csodálatos módon legkevesebb a felsőmagyarországi, legnagyobbrészt tót legénységénél. Nagyritkán ugyan, de még öncsonkítók is akadtak. Hadseregcsoportomban tudtommal a fronton egyetlenegy eset fordult elő. Mivel az az eset előttem játszódott le. elmondom:

Limanova után, amidőn Galíciában Ncuszandcztól északra' üldöztük az ellenséget, 1914 decemberében szőkébb törzsemmel éppen néztük Nagy Pál tábornok elővédjének harcát az orosz utóvéddel. E közben vígan lépegetve jött előlről egy honvéd, szabályszerűen felkötött jobb karral. Cigány volt.

Meghagytam orvosfőnökömnek, hogy bontsa ki a kötést és nézze meg a sebesülést. A cigány könyörgött, hogy ne bontsa ki, mert nagyon fáj neki. A doktor csak kibontotta és megállapította, hogy a jobb mutatóujj első cikke, melyre szükség van a lövésnél, belülről kifelé sima sebbel át van löve. Vallatására elmondotta a cigány, hogy nem régen van a fronton, mert már megsebesült egyszer. Az orvos megállapította azt is, hogy az első esetben a balkéz mutatóujja pont ezen a helyen és módon volt átlöve és begyógyulva, tehát öncsonkító volt mindkét esetben. Persze, hogy jobb dolga volt mint sebesültnek és talán később mint lábadozónak az ország belsejében, a jótékony hölgyek kezelése és ápolása mellett, mint itt a harctéren. Oda vágyott vissza. Na de én természetesen és kötelességszerűen egy tábori csendőrrel visszakísértettem Nagy Pál tábornokhoz a frontra, hogy itt a harctéren megfelelő módon kigyógyítsák.

¹ Vázlat a 17. lapon.

IV.

A MAGYAR HATÁROK MEGVÉDÉSE 1914/15.BEN. AZ OROSZOK HADITERVE: A MAGYARJALFOLD ÉS BUDAPEST ELFOGLALÁSA.

Már 1914-ben, mikor fegyveres erőnk felvonulása befejezést nyert, kértem jószágos főnökömet. Hazai Samu báró honvédelmi minisztert, hadd menjek ki én is a frontra, mihelyt valami nekem való hely ott megürül. ha már egy életen át tanultam ezt a mesterséget.

— Hát Te is el akarsz engem hagyni? — kérdezte Hazai báró szomorúan.

Mikor láttam megdöbbenését, menten megsajnáltam, hogy szóba hoztam ezt a dolgot, mert ezt a nemcselklü férfit még álmomban sem akartam soha egy szóval sem megbántani. Iparkodtam is minél hamarább jóvátenni és elfelejtetni ezt a dolgot. De biz ő nem felejtette el cs amit ezután csinált, az őt mindennél jobban jellemzi: nem kenyeret, hanem kalácsot dobott vissza rám. Kineveztetett katonai államtitkárrá, vigasztalásul, hogy nem teljesítette kérésemet. így hát egy csoport helyett, melynek eddig főnöke voltam, az összes katonai csoportok alá kerültek a honvédelmi minisztériumban.

Hazai magatartását ebben az ügyben távolról sem vezette önzés, mert ha valakit, úgy éppen Hazait jellemezte a teljes önzetlenség minden személyével kapcso-

latos kérdésben. A helyzet akkor, amidőn harctéri beosztásomat kértem, az volt, hogy a honvédelmi minisztérium állományából igen sok tiszt, hadrendi beosztásának megfelelően, a mozgósítás elrendelésekor távozott a minisztériumból és elment a frontra. Az állomány tehát megfogyatkozott, a munka pedig várakozáson felül megszaporodott. Hazai jól látta és tudta ezt, hiszen megvolt benne a bölcs vezérkari tiszt minden tulajdonsága, aki mint a Ludovika Akadémiának, majd a törzs-tiszti tanfolyamnak tanára és utóbbinak parancsnoka, végül pedig mint a honvédelmi minisztérium katonai csoportfőnöke, széleskörű tapasztalatokat szerzett. Felelős miniszteri állásában látta azt is előre, hogy közvetlen személyes beavatkozására és tevékenységére is szükség lesz a közben kifejlődött harctéri helyzet következtében. Ekkor a minisztériumban rám okvetlenül szükség lesz.

A Monarchia több hadtestének a szerb harctérre történt szállítása közben már felvonultak Oroszország seregei is ellenünk. Ezért a fegyveres erőnek összes többi alakulatait mozgósították és az oroszok ellen vonultatták fel. Sőt, a szerb harctér másodrendűvé vált és onnan is lehetőleg sok erőt kellett az orosz harctérre vinni, hogy a Monarchia fegyveres erejének többszörösét kitevő orosz hadsereg előnyomulását legalább addig feltartóztassák, míg a francia harctéren elfoglalt német haderő lényegesebb részei segítségünkre jöhetnek. I. lazai jól látta, hogy ez a feltartóztatás nincs biztosítva és aggodalmait a közeli események igazolták is. A krasniki és komarovi csatában visszavertük ugyan az oroszokat, de már a lebergi harcok után hadseregünk főparancsnoksága elrendelte a visszavonulást Galícián keresztül a Visztuláig. Így közvetlen veszélybe jutott a Magyar-Kárpátok védelme. A legsúlyosabb gondokat váltotta ki ez nemcsak a főparancsnokságnál, hanem főképen Hazaiiban, aki tudta, hogy a Kárpátok védel-

mére más csapatok nem állnak rendelkezésre, csupán másodrendű alakulatok, mégpedig az ott levő népfelkelő vasútbiztosító csapatok, hídőrségek. hadtápalakulatok stb. Az oroszok pedig felhasználták a kedvező alkalmat és nemcsak üldözőbe vették Galícián át visszahúzódó seregeinket, hanem a Kárpátokat is kezdték döngetni.

Hazainak, mint honvédelmi miniszternek súlyos gondot okozott, hogy kieszközölje a magyar határ védelmére szükséges, de törvényes hatáskörén kívül cső rendelkezéseket. A főparancsnokságnak és hadügyminiszternek a maga részéről ehhez a legmesszebbmenő segítséget kínálta fel. Nagyrészt ennek tulajdonítható, hogy a máramarosi Erdős-Kárpátok védelmére — ugyancsak másodrendű új alakulatokból — felállították a Pflanzcr-Balt in-hadsereget. Hazai főképp az Erdélyből származó sok gyalog mecnalakulatot, sőt az újoncok kiképzésére hivatott pótütegek ágyúit és embereit is átengedte. A Pflanzcr-Baltin hadseregétől nyugatra, s Boroevic parancsnoksága alatt álló 3. hadsereg kapta feladatául a Kárpátok védelmét, az Ung völgyétől egészen Bártfáig. Sem Pflanzcr-Baltin, sem Boroevic nem tudta azonban feltartóztatni a nagykiterjedésű fronton a velük szembeállított orosz tömegeket, úgyhogy foltozgatni, segíteni kellett itt is, ott is, hogy nagyobb baj ne történjék.

A szorongatott két vezérnek és a hadseregfőparancsnoknak éppúgy fájt ebben a helyzetben a feje, mint jószágos főnökömnek és miniszteremnek, valamint első munkatársának, nekem is. Hazai lelke mélyén érezte, hogy neki ki kell lépnie a törvényszabta hatáskör keretéből, hacsak tétlenül szemtanúja nem akar lenni annak, hogy az orosz haderő néhány hónapon belül elárassza és feldúlja hazánkat? Tehát cselekedett! Éjjelt nappallá téve felkereste személyesen az összes mérvadó vezető

¹ Vázlat a 17. lapon.

embereket — Bécsben és a hadseregfőparancsnokságnál — az ország megmentése érdekében. Mindenki készségesen hallgatta meg Hazait és előadása alapján megértette azt, hogy ebben a kérdésben nem lehetnek csupán a katonai kérdések a döntők, sőt mindenki magáévá tette azt a hadműveleti célt, hogy a magyar határt szükség esetén erők eltolásával is meg kell védeni. Csak az, aki ismeri az akkori viszonyokat, a hadseregfőparancsnokság és a többi parancsnokok érzékenységét ily kérdésekben s a későbbi eseményeket, csak az tudja Hazai sikeres fáradozásait kellőképpen értékelni. Csak ő érthette el ezt a sikert, rendkívüli tapintatával és kitűnő modorával, a nehéz külügyi viszonyoknak és helyzeteknek teljes felismerésével.

De nemcsak az okos és meggyőző szó erejével hatott Hazai a hadvezérekre, hanem teljes erővel támogatta őket anyagilag is. Sokban pótolta a beállott hiányokat műszaki, egészségügyi, személyi és ezernyi egyéb szükségletben vasúton, teherautón és közvetlenül, gyorsan, azonnal, saját hatáskörében, nehogy a hadtáphatóságok körülményes útjain a késedelemből hátrány származzék. Sőt új alakulatokat is állított fel, egy 12 zászlóaljból álló hadosztályt Pilisi Kornhaber Adolf altábornagy parancsnoksága alatt, valamint egy népfelkelő lovasdandárt Bothmer báró lovastábornok vezénylete alatt, és azokat Boroevic rendelkezésére bocsátotta. A hadosztály Homonna vidékén lépett sikeresen harcba, a lovasdandár pedig később. 1915 január közepén az Ung völgyében. De számtalan menet alakulatot is küldött Boroevic megsegítésére, melyeket azután beosztottak megfelelő kötelékekbe, összesen 70.000 főre tehető mind-ezeknek a száma. Aki közvetlen tapasztalatból ismeri szegénységünket minden fronton a nagy háború alatt, aki részese volt annak, hogy megfelelő tartalékok hiányában csak örökös foltozgatásokkal segíthettünk ott,

ahol haj volt és égető volt a szükség, az tudja csak kellőképen értékelni azt a tényt, hogy 70.000 emberrel több állt a Kárpátok óriási frontján a védelem rendelkezésére. Enélkül bizonyára nem sikerült volna északi határaink megvédése.

Hazai báró tehát a Kárpátok védelmében kifejtett sikeres tevékenységével, bölcs tanácsaival és rendelkezéseivel aranybetűkkel örökítette meg nevét hazánk történelmében és minden magyar embert mélyszéges hálára kötelezett.

*

A kép teljességéhez tartozik annak a felemlítése is, hogy gróf Tisza István magyar miniszterelnök is, alkotmányos jogával élve, szóval, írásban, táviratilag vagy telefonon, nem egyszer lépett közbe sikerrel ő Felségénél. a hadseregfőparancsnokságnál. a külügyminiszternél, amidőn magyar terület veszélyeztetését látta és attól tartott, hogy tisztán csak hadműveleti szempontokat követ a főparancsnokság és esetleg feladja az ország kisebb-nagyobb részeit. Annál inkább tette ezt, amidőn egyik-másik helyen már valóban be is tört az ellenség magyar földre. Közbelépett Tisza már 1914 augusztusában akkor, amikor az orosz mozgósítás következtében az eredetileg a szerb harctérre irányított seregcsték egyrészét elvonták onnan, majd amidőn ez év decemberében, a szerb kudarc után, az ottani hadseregparancsnok felváltását kérte, továbbá 1914 október elején a máramarosi terület veszélyeztetésekor, ugyancsak október elején Erdély és 1914 december elején Felső-Magyarország védelme érdekében.’

* L. „Gróf Tisza István összes munkái“, 4. sorozat 2. kötetet, továbbá az osztrák vezérkar művének, „Österrcieh-Ungarns letzter Krieg 1914—1918“ I. kötet 146—147., 397., 483., 599.. 761. lapját.

Teltek-múltak a hetek, már novemberben voltunk. Az oroszok félelmetesen nyertek tért. Nemcsak az Ung völgyébe törtek be már másodszor, hanem a Kárpátok egész vonalát erősen szorongatták. Már Homonáig lejutottak és Czernovitz felé törtek. November 22-én reggel feljött hozzám Hazai parancsőrztisztje és hozott nekem egy táviratot Hazai parancsával, hogy írjam meg rá a választ. Elolvastam a táviratot. A hadsereg főparancsnokságtól jött s azt kérdezték, nélkülözhető vagyok-e én, mert megürült a 38. honvéd gyaloghadosztály parancsnoki állása, azt elfoglalhatnám.

— Odalent van a Kegyelmes Úr? — kérdeztem a parancsőrztisztet.

— Nincs, elment, csak egy óra múlva jön vissza.

— Hát csak vidd Ica táviratot és jelentsd a Kegyelmes Úrnak, hogy erre csak ő adhatja meg a választ. De ha megjön, nekem is telefonálj, mert akkor rögtön lemegyek hozzá.

Midőn megérkezett Hazai és beléptem hozzá, mosolyogva jött eléem:

— No, Sándor, menj Isten hírével. Úgyis tudom, hogy szívcd-lclked vonz ki a harctérre.

— Nagyon köszönöm. Kegyelmes Uram. Persze, hogy örömmel megyek ki. de természetesen nem azért, hogy minden áron elkerüljek innen, ahol az én jószágos főnököm alatt gyönyörűség a szolgálat. Ma, holnap elvégzem a szolgálati dolgok átadását és felszerelésem kiegészítését, holnapután. 24-én pedig reggel indulnék autón ki a harctérre.

Babonás ismerőseim csodálkozásukban összecsapták a kezüket hallatlanul merész felszerelésem miatt. Ezért elmondom azt is.

Hazaitól távozva, magamhoz hívtam a minisztérium lóügyi referensét. Jobban József törzsállatorvost és

megkértem, szerezzen számomra azonnal egy kétfogatú kocsit, amelyen minden tábournok számára rendszerezve van és két málhásállatot, a szükséges málháskosarakkal. A kocsi olyan legyen, hogy a málha is elférjen és aludni is tudjak rajta, ha a szükség úgy kívánja. Másnap délelőtt jelentette nekem Jobban, hogy a minisztérium előtt áll két kocsi, jöjjenek le megnézni és válasszak.

— Köszönöm, majd csak az ablakból nézem meg, nincs időm lemenni.

A második emeletről néztem csak meg a két kocsit, amint ott jártak nagy körben és Jobban magyarázza, hogy mindkettő már megjárta a frontot. Az egyik szóba sem jöhetett, mert kétszemélyes kis hajtókocsi volt, melyre egy kis koffer sem fért volna fel. A másik a pesti utcákon látható rabszállító kocsikhoz hasonlított, valójában pedig valamikor valami konfekciós üzlet ruháit szállította akasztókon a vevőkhöz. Kis ablaka is volt hátul és két mokány pej húzta.

— Azt a másikat — kértem — vegye meg, hozassa rendbe, ha valami hiba van a kocsin vagy a lószerszámon, s csináltasson a hosszabbik felébe illő matrácot, hogy alhassak is benne egyéb alkalmatosság hiányában. A másik fele elég lesz poggyászomnak és legényeim holmijának.

Jobbannak is lehettek aggályai, mert megjegyezte:

— Ez a kocsi, kérem, Frorcich altábornagy kocsija volt, és Satanow vidékéről az ott lefolyt huszárkatasztrofára, illetőleg Frorcich altábornagy eleste után a legénye a kocsit gyalog hazahozta a holmival együtt a Kárpátokon át.

— Hiszen akkor a kocsi és a lovak is fényesen levizsgáztak már. Áll a vétel és kérem további közreműködését. Szíves fáradozását melegen köszönöm.

Ezzel búcsúztam el Jobbantól.

November 24-én reggel indultam a harctérre, ahol két és félévig voltam. A kocsi és a lovak az egész idő alatt nagyszerűen beváltak és szerencsésen vissza is jöttek velem.

A 38. honvéd gyaloghadosztály a 3. hadsereg kötelékébe tartozott, melynek parancsnoka Boroevic Szvetozár gyalogsági tábornok volt. Nála jelentkeztem 1914. november 24-én délben Kassán, ő megmutatta nekem a nagy térképen hadseregének (a III., VII. és IX. hadtest és az Uzsoki hadseregcsoport) helyzetét, melynek balszárnya Bártfa fölött a magyar határon állt, jobbszárnyát azonban leszorította a közben megerősödött orosz az Ung- és Laborc-völgyében 40—60 km-re a határtól és elfoglalt egy nagy zsákalakú területet, melynek alsó, keskenyebb végén Homonna-Szinna feküdt.³ Mialatt én a helyzetet tanulmányoztam, Boroevic közölte velem, hogy nem a 38. hadosztály, hanem az egész Ungvölgyi hadseregcsoport parancsnokságát veszem át, mely szükségképen egészen Szinnáig, 60 km szélességben terjesztette ki frontját. Elcncvtettem, hogy három magasabbrangú altábornagy van ezen a területen, de ő megmaradt elhatározásánál és kiadta az erre vonatkozó parancsokat azzal, hogy ebédeljek nála és azután vegyem át mielőbb Nagybereznán a hadseregcsoport-parancsnokságot. Erre én boldogan megköszöntem bizalmát és az ujjammal a térképen egy nyilat húztam Cirókaófalutól Méhesfalváig, az oroszok által elfoglalt zsákalakú terület közepe felé, azzal a kijelentéssel, hogy erre fogom megcsípni az oroszot.

— Az nem olyan egyszerű, — veti közbe Boroevic. — Jó lesz előbb megnézni a helyzetet a helyszínen, mert az oroszok nyakig vannak beásva.

³ Vázlat a 17. lapon.

— Természetes — mondtam én —. hogy meg fogom ezt tenni.

November 25-én hajnali félháromkor vettem át a parancsnokságot Nagybereznán. E nap reggelén kimentem a Szinna vidékén lévő balcsoporthoz, délután a cirókaófalvi középcsoporthoz, másnap reggel pedig páncélvonaton az Ungvölgybc. Amit mindenütt láttam, az igazán nem volt biztató. Sok csapat a papíron, de igen kicsiny létszámmal és igen kevés igazi érték. Értéket csak az erdélyi 38. honvédgyaloghadosztály és két aradi 33-as gyalogezredbe!i zászlóalj jelentett. A hadosztály egy-egy dandára Szinnánál és az Ungvölgyben, a két aradi zászlóalj a frontom közepe mögött volt beosztva. A 8. lovashadosztály (két dragonyos- és két ulánuszred) volt még elsőrendű lovascsapat, de itt a gyalogság havas hegyi harcában annál kevésbé jöhetett tekintetbe. mert táboricsendőr szolgálataira volt szükség a front mögött. A többi csapat némely népfelkelő alakulaton kívül összeszedett híd- és vasúti őrségek, hadtápcsapatok, menetalakulások, melyeket ezen a harctéren voltak csak össze zászlóaljakra és nagyobb kötelékekbe. tehát nem lehettek még eléggé rendezettek. Nagyrészüket sötét ruhában. Ezenfelül a frontomon négyféle puska és töltény, a tábori telefon teljes hiánya, tehát igen nehéz a vezetés az erdős-havas hegyekben. Igen kevés tüzérség és gépfegyver! így mindig és mindenütt csak a jó csapatokat kellett igénybe venni. Némely magyar népfelkelő alakulat azonban néha várokozáson felüli teljesítményekre volt képes.

Mindezek ellenére már november 26-án este megpróbálkoztam eredeti szándékkal, mert láttam, hogy az orosz ott a leggyengébb és aligha vár támadást a 900 méter körüli magaslatokon át. A két 33-as zászlóaljat az orosz front áttörésére rendeltem. Ezek parancsnoka már 27-én délben jelentette, hogy Méhcsfalván

arccal nyugatnak és délnek harcba áll. Estére azonban visszatért ez is. 28-án reggel korán kimentem Szinna felé, gróf Attems altábornagy csoportjához. Ott nem kaptak még reggeli jelentést, de síri csend volt az egész vonalon. Parancsörtiszteket ugrattam az összes alparancsnokokhoz „Előre az egész vonalon” paranccsal.

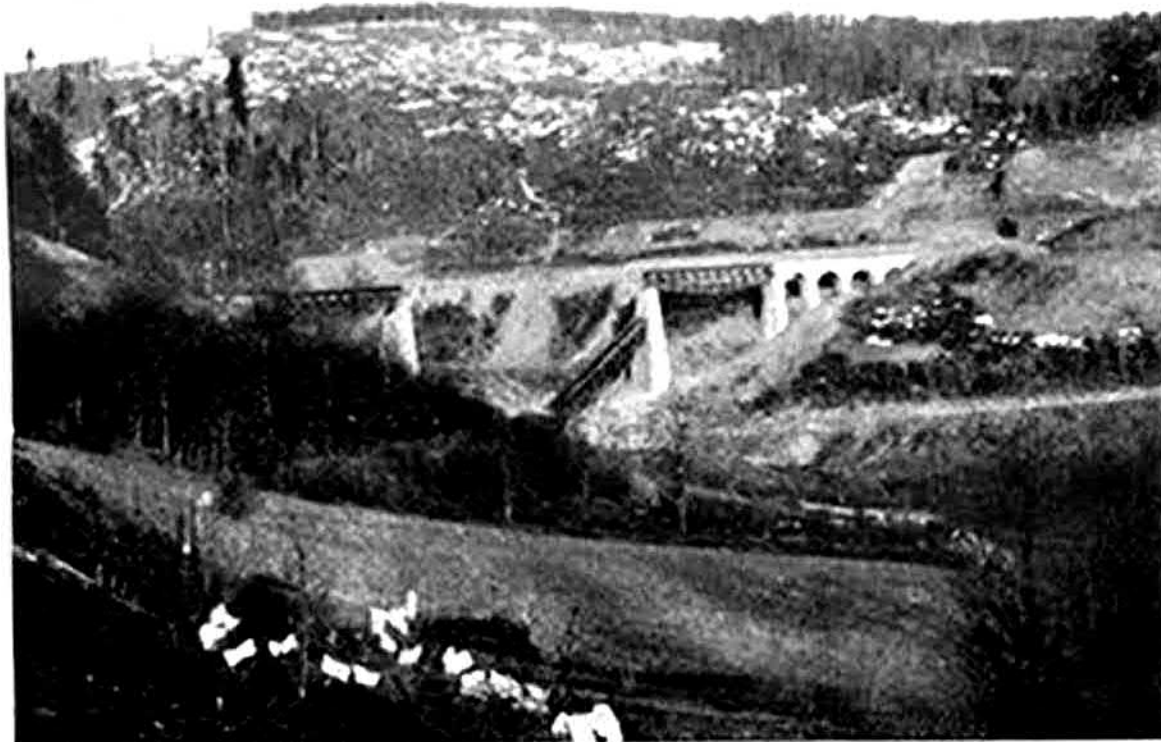
E napon jött a hír, hogy *közben az oroszok egészen Bártfáig előnyomultak magyar területre*, tehát Boroevie balszárnya is visszavonulni volt kénytelen. Ezen helyzetről a világháborúról írt bécsi vezérkari munka I. kötete 572. és 775. lapján a következőket írja:

„Bártfa elvesztésének nyomasztó hatása alatt a 3. hadsereg parancsnoka újólá azzal a gondolattal foglalkozott, hogy hadseregét egy megerősített táborba rendeli Eperjesre, sőt a budapesti hídfőig veszi vissza, hogy a túlterhelt és elcsigázott csapatok végre felmelegedve megpihenhessenek, a lőszert kiegészíthessék és a hiányokat pótolhassák.“

Elképzelhető ezek után Boroevie fcllclckzesc, amidőn a szinnai eseményekről 28-án jelentésemet megkapta. Ott láttuk harcálláspontunkról helycl-közcc c nap (november 28-án reggel) csapataink előnyomulását harc és lövés nélkül. Az oroszoknak Homonnánál és Szinnánál forró lett a talaj lábuk alatt, amidőn 27-én hátukban Méhcsfalva irányából a harci zajt hallották. Oly scbbcllobbal vonult el innen az egész XXIV. orosz hadtest a következő éjjelen, hogy az oroszok eddigi szokásuk ellenére még az elesetteket sem temették el — otthagytak köztük egy tüzérezredest is — és csak a magyar határon túl állottak meg újból.

Az összekeveredett csapatok rendezése után következett az üldözés felvétele, a 38. hadosztálynak itt lévő Krusina-dandárát pedig az Ung-völgybe rendeltem.

Az Ung-völgyben november 29 és december 4 között következő események játszódtak le:

A: uzsoki szétrombolt vasúti hid és a kisegítő vágány.

IV

A boriflawi petróleumkutak egése. (1915 május.)

Nagy Pál tábornok bevonult az Ung-völgybe és ott átvette a 38. hadosztály parancsnokságát. Az előnyomulást az itt lévő Eck nevű orosz csoport ellen (két gyalog* és egy lovashadosztály, vagyis nyolc gyalog- és négy lovasezred) tehát kétszeresnél nagyobb túlerő ellen akként rendeltem el, hogy túlszárnyalva az Ung-völgyet szegélyező magaslatokon lévő orosz főerőket, azokat hátba kaphassuk. így állandóan oldalát veszélyeztetve, az orosz december 4-ig folyton visszavonult és c napon az LJszoki-hágótól északra és délre fekvő magaslatok már kezeinkben voltak. Ekkor jött a parancs, hogy onnan minden nélkülözhető csapatot december 5-ére az ungvölgyi vasúthoz kell irányítani, mert elviszik a 3. hadsereg balszárnyához Bártfa vidékére. Az Ung-völgyben hagytam Csermák ezredet hét zászlóaljjal, néhány üteggel és lovassággal. Nagy Pál a 38. hadosztály nyolc zászlóaljával és hat üteggel, valamint Kornhaber altábornagy, aki eddig Homonnánál harcolt az újonnan felállított 51. honvédhadosztállyal (13 zászlóalj és egy mecnctüteg) vasúton a 3. hadsereg balszárnya mögé indult.

Én a páncélvonatban meghűlve, lakásomon ágyból irányítottam csapataimat, s csak december 7-én reggel mehettem el Kassára, ahol Boroevié nagy örömmel, következő szavakkal fogadott:

— A jó Isten küldött épp most. Holnap kezdődik az előnyomulás a 38. honvédhadosztállyal Orlóról Gerlára (Bártfától nyugatra) és az 51. honvédhadosztállyal Musynáról (Galíciában) Tylicz felé. Ebédelj most nálunk, menj azután az 51. hadosztályhoz és maradj holnap annál. Tyliczen túl úgysem mehetek, mert az előnyomulási vonalon igen sok a kozák. A főparancsnokság folyton sürgeti a segítséget Neusandez felé, mert Limahovánál igen kritikus a 4. hadsereg helyzete.

Csak éjfél után 1—2 óra között érkezhettem Kornhaberhez és reggel a főcsapat élén együtt lovagoltunk Tylicz felé. A mutatkozó kozákokat elsöpörték a biztosító csapatok. Már déltájt elértük Tyliczet, ahol a hosszú pihenő alatt Bártfa felől ágyútüzet hallottunk. Ugyanakkor jött egyik lovasjárőrünk jelentése, hogy a Bártfától nyugatra fekvő Topolytarnót és Rokitnót az ellenség megszállotta.

Tylicznél eszerint az ellenség oldalában álltunk. Ezt a kedvező alkalmat nem tudtam kiaknázatlanul hagyni és elrendeltem: egy húskonzerv elfogyasztása után előnyomulás az ellenség jobboldalába a Kemence-patak mentén! Csapatainkat gyenge gyalogsági tűz fogadta, de estére ez is megszűnt. Szándékomat, hogy reggel az ellenség hátába Zboró irányában megyek előre, jelentettem Borocviének. Onnan jelezték, hogy várjuk be a további parancsot, mely 9-én hajnalban elrendelte: Az egész hadseregcsoporttal lehető gyorsan Neusandez felé (60 km) előnyomulni, a limanovai harcba beavatkozni és ellenséges erők felvonulását nyugat felé megakadályozni!

Hátat kellett tehát fordítanunk Bártfának, amit víg kedéllyel annál is inkább megtehettünk, mert az orosz, oldalában érezvén a veszélyt, az elmúlt éj folyamán itt is visszavonult és kiürítette az elfoglalt magyar területet. A 3. hadsereg tehát felvehette az üldözését.

December 9-én a 38. hadosztály és a nagy vonat a felsőbbség elismerése mellett 30 km utat tett meg Neusandez felé a műúton és elsöpörte az útjába akadt, leszállva tüzelő lovasságot. Másnap, 10-én pedig megtámadta az ellenséget 8 km-re Neusandeztől délkeletre megerősített állásában, de tért nyerni a túlerővel szemben nem tudott.

Kornhaber igen nehéz terepen, legtöbbször gyengén befagyott patakokban gázolva, mint jobboszlop Florin-

kánál ütközött össze az erősebb ellenséggel, úgyhogy sem 10-én, sem 11-én Nagy Pál harcába be nem avatkozhatott, amint pedig elrendelve volt. Sőt mivel a még mindig fáradt többi hadtest jobbra tőle teljesen elmaradt, ezen oldalnak, valamint hátának biztosításáról is gondoskodnia kellett.

Boroievié a neusandezi műúton erősítésül a 6. hadosztályt küldte utánam. Fáradtan, csak 11-én későn este tudott Nagytól balra egy dandárral a harctérre érni. De mivel az oroszok repülői a mindenütt havas terepen, különösen a műút mentén, mindent láttak, a 6. hadosztály megjelenésére, 12-érc virradó éjjel, elhagyták a limanovai harcteret és visszavonultak Nagy és Kornhaber előtt is. Nagy 12-én 1000 foglyot ejtve, egyidejűleg vonult be Neusandezbe a 4. hadsereg, illetőleg a 39. honvéd gyaloghadosztály előcsapataival.

Mivel a most bekövetkezett átcsoportosításnál és üldözésnél én hadsercgcsoportommal a 4. hadsereg kötelékébe kerültem, Boroievié megható szavakkal vett búcsút tőlünk. Hős csapataim velem együtt büszkeséggel emlékeznek vissza a 25 év előtt végrehajtott kéthetes és egy repülőhadtest tevékenységével felérő hadműveletekre Homonna, Szinna, Uzsok, Bártfa és Limanova körül.

Már egy hónappal később, 1915. január közepén, a kárpáti téli offenzíva kezdete előtt, Boroievié visszavezénylésemet kérte a főparancsnokságtól az ungvölgyi hadseregcsoporthadparancsnokság átvételére, ami meg is történt.

Az ezen fejezetben leírt eseményekből a következő tanulságot vonhatjuk le:

A hadvezér elhatározásainál mindenkor elsősorban a hadműveleti szempontokat veszi mérlegelés alá és azok szerint dönt a további teendők fölött, mert fődolog marad a háborúban, hogy győzzön vagy legalább

is, hogy döntő vereséget ne szenvedjen. Ez magyarázza meg Conrad visszavonulását a lemergi csata után 1914-ben, amidőn feladta egész Galíciát és visszavonult a Visztuláig (Krakkóig), hogy ott összeszedve erőit, megerősödve és a németek támogatása mellett, kedvezőbb helyzetben és szélesebb fronton, több sikerrel vehesse fel ismét a harcot. Ez volt az oka annak, hogy Borocvió már tervbe vette Magyarország területeinek feladását Eperjesig, esetleg Budapestig is. A politikai szempontok ily elhatározásoknál csak másodsorban esnek latba.

Másként áll ez a vezető politikusnál, aki bár pontosan tudja a fentieket, mégis igen nagy súlyt fektet arra, hogy nagy saját területeket ne engedjünk át kényszerítő szükség nélkül az ellenségnek és a legkevesebb, amit ily esetben tesz, az, hogy a fővezér figyelmét nyomatékosan fölhívja ily esetek befolyására a külpolitikai helyzetre és a belső nyugalomra is.

Köztudomású, hogy alkotmányos jogköréből kifolyólag gróf Tisza István mint akkori magyar miniszterelnök már a háborút megelőző jegyzékváltásoknál is ellene volt minden oly kiélesedésnek, mely háborúra vezethetne, mert Magyarországnak sem területi, sem másféle törekvései nem voltak. De láttuk a fentiekben, hogy közbelépett mindannyiszor, amidőn a Monarchia ' harctéri helyzetének kedvezőtlen változása az eddigi semleges kisebb Balkán-államok magatartására igen nagy befolyással lehetett.

Még nagyobb veszély fenyegette hazánkat 1915. április havában, amikor Przemysl várának elcsúszása után, március hó 23-án az ott felszabadult orosz hadsereg egyenesen dél felé törekedett és pedig nagyrészt uzsoki hadseregcsoporthoz irányában, mely egy korábbi átcsoportosítás folytán a 2. hadsereg (Böhm-Ermolli) alá tartozott. Ettől balra állott a 3., jobbra a déli német

hadsereg. Csapataimnak tehát nemcsak az orosz igen lényeges túlerejével, hanem a magyar határhegységekben. különösen április hó első felében, még a nagy hideggel és hófúvásokkal is meg kellett küzdeni és hőselkű katonáimtól emberfeletti teljesítményeket kellett megkövetelnem. Ezeknek részletes leírása messze túllépné a munka keretét. Hadtörténelmi azonban már fel is vannak dolgozva.

1915. április 1-én és 2-án tisztifoglyoktól tudta meg hadseregcsoportom és a szomszéd V. hadtest az orosz fővezér azon parancsát, hogy *egy hét alatt el kell érni a magyar síkságot, orosz húsvétkor, április közepén pedig, tekintet nélkül a veszteségekre, Budapestet, tehát kiki eszerint cselekedjék.*

Hogy ennek mily komoly alapja volt, az kitűnik két igen kiváló orosz forrásból is, melyek szerint az orosz fővezér remélte a Budapest felé való előnyomulással a Monarchia széthullását, valamint Románia, Bulgária és Olaszország csatlakozását az antant-hoz. Számos ellenvetés ellenére is már 1915. március 19-én (még Przmysl előtt) elhatározta ezt, és írásban is kiadatta, hogy az orosz hadsereg északnyugati, Németország felé csőrcvonala a védelemre szorítkozik, az arcvonal délnyugati része pedig balszárnyát előretolva, a Kárpáton át Budapest irányában fog előnyomulni. Ezt a tervet az orosz cár is jóváhagyta, azt a francia fővezérrel is közölte és ahhoz az orosz fővezér mindvégig ragaszkodott is? E tervet igazolja más források alapján

⁴ L. a Magyar Hadtörténelmi levéltárban fekvő, 1915. április hóra a „Szurmay-hadtestre“ vonatkozó iratcsomag 5. sz. mellékletét.

⁵ L. Danilofi Jurij, az orosz hadsereg volt vezérfőhadiszállás-mester „Russland im XVcItkricgc 1914/15“ című. Jénában 1925-ben megjelent művének 410., 417., 420., 442., 444., 450., 451., 453., 456., 459. lapját és Noskofi A. A. orosz tábornok „Mit dér russischen Dampfwalze“ című művének (Berlin) 149., 157., 172., 182. és 186. lapját.

a Magyar Hadilevéltár is azzal, hogy az orosz cár ezt az előterjesztést állítólag azzal a megjegyzéssel látta el: „épp ugyanezt tenném én is».*

Przemysl eleste után, 1915. április elején az ott felszabadult orosz erő is tényleg a Kárpátok védői ellen indult. Balszomszédaim a magyar határon túl visszavonultak. engem is visszarendeltek (lásd vázlatot a 83. lapon). Kérésemre háromszor is megváltoztatták az erre vonatkozó terveket, illetőleg parancsokat és végül alárendeltek a német déli hadseregnek, mely magáévá tette az én tervemet. Maradtam tehát eredeti állásaimban, de az én még Galíciában álló balszárnyam és a visszavonult szomszéd seregtest között egy 14 kilométeres űr támadt. Ennek mentek neki az orosz főerők. A balszomszédom felé támadt űrt nekem kellett átvenni, c célból a többi frontomról csapatokat kivonni, vasúton odahozni és a tőlem elvitt csapatokat visszakérni. A terep megerősítésére nem maradt idő, csak lövészgödröket áshattunk ki. Fenn a gránicon még szi-bériai hideg volt, a völgyben a tavasz már nyaldosta a havat. A balszárnyamon lévő Ceremha magaslat volt egész állásom kulcsponjtja és egész biztosra vehettük azt, hogyha ez a szakasz elvész. egy emberem, kocsim, ágyúm, intézetem nem jöhet vissza, mert a Ccremháról löhetik is az Ung-völgyet, de egy-két órán belül az orosz gyalogság is lejöhet abba és akkor igazán messze földig nincs is megállás. Hát ki kell tartani a végsőig!

A három hétig tartó harc alatt egyik krízis a másikat érte. Mindig csak foltozgattam. Tartalék hiányában a kevésbé szorongatott frontrészről hoztam éjjel erőket a veszélyeztetett helyekre, vagy kértem erősítést, ha már elfogyott minden tartalékom.

⁶L. „A világháború 1914—1918” VIII, kötetének 522. lapját.

Az ellenséges főerők helyzetéről jobban tájékozott hadseregparancsnokság már március 31-én közölte a hadseregparancsnokságokkal? hogy a 2. hadsereget, tehát az akkor még odatartozó hadseregcsoporthoz túlerő szorongatja. Ezért elrendelte, hogy a 3. hadsereg segítse ezt vagy támadó előretöréssel, vagy közvetlenül, tehát csapatok átutalásával, a német déli hadsereg pedig hosszabbítsa meg balszárnyát felém, hogy a 38. hadosztály zöme (mely hadrendileg hozzám tartozik) a 2. hadsereg, illetőleg számomra felszabaduljon.

A nagy küzdelem előjátékának nevezhetjük az április 1-én és 2-án lezajlott következő eseményeket: E napokon éjjel-nappal egyik telefonbeszélgetés a másikat követte, egyik távirattömeg a másikat hajszolta abban az ügyben, hogyan és miképp töltöm be, illetőleg szállom meg a nagy, 14 km-es rést, mely balszomszédom visszavonulásával keletkezett. E célból nemcsak a tőlem a közelmúltban elvett csapatokat (128. Sárkány- és 71. Piivclie-dandárt. valamint 38. honvédhadosztályt) kértem vissza, hanem azt is, hogy a nagy úr közepén, a Wolosaty-völgyben Wolosatén át Fenyvesvölgyre visszavonuló 33. közös gyaloghadosztály is álljon meg Wolosatétől északnyugatra fekvő Ustrzyki Grn.-nél és tartóztassa fel az oroszokat, míg a keletkezett rést legalább futólag meg nem erősítem Wolosaténál és az ide szükséges csapatok be nem érkeznek. E csapatok közül csak két zászlóalj tudott idejében idejönni, a többi résztvett a téli harcokban a balszomszéd hadtesteknél és mivel most azok is visszavonulóban vannak más.helyen, csak fokozatosan jöhetnek hozzám. A 33. hadosztály parancsnokával ismételen, közvetlenül is beszélgettem telefonon, ugyancsak az előjáró hadtest- és a hadseregparancsnoksággal. A hadosztály nem tud megállni, ki

⁷ L. Magy. Hadi levéltár „A világháború 1914-1918“ Vili. köt. 564. lapját.

van merülve, élelmezési és lőszerponata már vissza van rendelve. Ezt mondja minden fórum, de én nem támogatom. Kérem végül, rendeljék alá, bár magasabbrangú a parancsnoka, mint én, majd megállítom és gondoskodom lőszerrel és élelmezéssel is. Ha ez nem történik meg, besétál az orosz Fenyvesvölgyébe az Ung-völgybe. Végül 1-én este alá rendelték és én megszálltam a védelmi állást Ustrzyki Grn.-nél. így nyertem időt április 5-ig, amidőn visszaengedtem a 33. hadosztályt, de ekkor már meg volt erősítve nagyjában a védelmi vonal Magyarország határán és a legszükségesebb csapatok is beérkeztek.

Íme néhány példa a súlyos harci események tenge-
réből:

A félistenekből álló kaposvári 44. gyalogezred napok óta egyik orosz dandárt a másik után verte vissza a Ceremhán. 300 fegyveres emberre apadt le létszáma és a maradék is már oly kimerült, hogy az emberek sem szigorral, sem jó szóval nem voltak rábírhatók arra, hogy egy kis tüzet rakjanak meggyémbecredett kezeik felmelegítésére. Estefelé tudtam ezt meg Plivlic ezredes jelentéséből. Parancsom: hirdesse ki azonnal, hogy rögtön megy a felváltás, éjfélkor fent lesz, addig tartanak ki! A közelben tartaléka csak Artner ezredesnek volt. Kegyetlen dolog, de elvettem tőle azt és Sárkány tábornok két fegyveres munkásosztagával együtt felküldtem a 44-esek felváltására. így védtem ki ezt a krízist másnap estig, amikor már odahozhattam, részben vasúton, a jobbszárnyamról éjjel kivett jó erőben levő csapatokat.

Egy másik példa: Fentiekől jobbra állott a 79. Jella-chich horvát ezred. Egyik este ennek parancsnoka — kit a közbeeső dandár- és hadosztályparancsnok hozzám utasított — kéri, engedjem meg, hogy az ezred lemenjen a völgybe, mert oly szibériai hóvihár

van ott fenn, hogy minden embert lesodor a gránicról, két méterre sem látnak, a netalán támadó oroszoknak pedig a hátukban van a szél és a hóvihar. Ha fennmaradnak, reggelig megfagy az egész ezred. Rögtoni válaszom:

— Tudom, mi van fenn, magam is most jöttem csak a hágóról vissza. Egy lépést sem hátra, de egyetlen embernek sem szabad megfagynia. Feketekávé, tea van bőven, állandóan adni kell az embereknek, őrszemeket tízpercenként felváltani, az egész ezred hófedezékekben az első vonal közelében és ha az orosz támad, *ami nem valószínű*, szuronnyal kell kiverni!

Ez pedig azt jelenti, hogyha nem is az egész ezred, hanem csak 1—2 száz ember megfagy, nem az ezredparancsnok vagy közvetlen előjárói, hanem én kerülök haditörvényszék elé. Ők azért nem merték a felelősséget vállalni. En vállaltam, mert meg volt a lelki bátorságom hozzá és a jó Isten úgy irányította a dolgot, hogy nem fagyott meg senki, de az orosz sem támadott éjjel. Az ezredtől el is várhattam támadás esetén a sikeres védekezést, hisz néhány nap óta nem volt harcban.

Már a harcok harmadik hetében állottunk.* Csapatunk a folytonos foltozgatások folytán úgy össze voltak már keverve, hogy nem ezredekkel vagy magasabb kötelékekkel, hanem csak az egyes parancsnokokkal rendelkezhettem. A húr végsőikig volt feszítve és a csapatok teljesítőképessége kihasználva, kimerítve. Már már latolgattam: Istenem, mi lesz, ha Plivelic vagy Sárkány frontját egységesen alkalmazott erők latbavctésével mégis megmásíthatatlanul benyomják és kénytelenek leszünk tágítani! Ekkor lép be hozzám hadbiztosságom főnöke és jelenti:

⁸ Ezekről a megrendítő adatok tömege található a hadsereg-csoportomra vonatkozó iratok között is pedig az 1915. évi áprilisi csomagban a Magyar Hadileviltárban. Ezek között is különösen Bosznay százados zászlóalj- is csoportparancsnok jelentéseire utalok.

— Egy vagon szeretetadomány érkezett Budapestről a Vöröskeresztől, kérek parancsot, mit csináljak vele.

— Azonnal kocsin, málhás állatokon és minden más módon elküldeni annyit Plivelic ezredesnek és Sárkány tábornoknak, hogy frontjuk minden embere még ma egy-két darabot azzal az üzenetemmel kapjon kézhez, hogy ezeket Pestről küldték nekik a Vöröskeresztől, ahol tudják, hogy ők a magyar határt, úgy mint eddig, a jövőben is hőiesen meg fogják védeni.

Így segített át engem, de kétségtelenül hős honvédőimet is a krízis delelőjén a Magyar Vöröskereszt, mert amint rám nem volt hatás nélkül ez a küldemény, úgy honvédőim is új erőt merítettek a nekik juttatott kedves, régen nélkülözött tárgyakból, a kapott nagy értékekből és üzenetemből. De a jó Isten is velünk volt, mert már az orosz ereje is ellankadt egy időre és így már nem volt képes sikeres támadásokra.

*

Érdemes e helyt néhány sort szentelni annak a kérdésnek, vajjon miképen alakult volna a Monarchia és Magyarország sorsa, ha 1914—15-ben az orosz hadvezér terve sikerül és valóban legyőzik a Kárpátok védelmezőit?

Még 1917-ben, amidőn az emberek egyrészc belefáradt már a háborúba, hallottuk azt a nézetet, hogy jobb lett volna, ha az oroszok 1914 15-ben legyőznek bennünket a Kárpátokban, mert ez esetben hamarabb és könnyebben szabadultunk volna a háborús keserűségektől. Ezt vallotta Károlyi Mihály kormánya is. amidőn 1919. február 23-án, tehát már egy hónappal a kommunizmus kitörése előtt letartóztatott azzal az indokolással, hogy én voltam egyik okozója a háború hosszú tartamának. De napjainkban is felvetik néha ezt a kérdést.

Galícia északkeleti határától Budapestig a távolság légvonalban 550 kilométert tesz ki. Amidőn az oroszok 1914. november második felében Homonnát, az Ung völgyében pedig Csontos községet és környékét, később Bártfát is megszállták, az akkori orosz határtól körülbelül fele úton voltak Budapest felé, vagyis légvonalban körülbelül 275 kilométerre. Amíg azonban a hadjárat első hónapjaiban megívott küzdelmekben lelkes, teljes hadilétszámon lévő haderőnkkel volt az oroszoknak dolguk, addig november második felében a fizikailag meggyötört, kifáradt és természetesen erkölcsileg is megviselt osztrák-magyar haderő állta csak útjukat. De nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy míg Galícia földjén számtalan vízivonal és mocsár, a Kárpátokban pedig a magas hegység minden előnye védekező katonaságunk oldalán volt és mindez nehezítette az oroszok munkáját, addig Magyarország szívébe vezető útjuk második felében az oroszok, ha bennünket döntően megvernek a Kárpátokban, minden jelentősebb akadály nélkül érhetnek volna a Duna vonaláig. Tekintve a térbeli és földrajzi viszonyokat, az orosz haderőnek némi átcsoportosítása mellett éppenséggel nem tartozott a lehetetlenség körébe az, hogy amint terveztek, az 1914. évi karácsonyt Budapest határában üljék meg. Przemyśl után pedig, amidőn a várat körülzáró orosz hadsereg már 1915. április elején újból visszaszorította hadaink nagyrészt az ország határán át, még fenyegetőbbé vált ez a veszély. De 1915. április elejétől kezdve Uzsok és vidékének hős magyar védőrsége lekötötte az orosz seregek nagy részét.

Ha ezt a védőrséget az oroszok le tudták volna győzni, akkor emberi számítás szerint a következőképen alakult volna ki a helyzet: A központi hatalmak csapatroncsai visszavonultak volna Zimony—Budapest—Vác—Krakkó vonal mögé és megfelelő átcsoportosítás

mellett berendezkedtek volna a védelemre. Ebben a helyzetben maradtak volna mindaddig, míg elég erőt nem gyűjtöttek az újabb támadásra. Természetesen ki kellett volna üríteni minden menthető állami és közvagyonot is. a lehetőség határain belül. Budapest, mely a tűzvonalba esett volna, mint hídfő már meg volt erősítve. Ekkor az oroszok fokozatosan megszállják az ország és egyúttal a Monarchia felét és kezét fognak a szerbekkel Orsóvá—Zimony vonalában. Esetleg a már előbb mozgósító és Erdélyen át betörő románokkal is. Természetes, hogy mindezek az ellenséges erők mindent elkövetnének a tekintetben, hogy az erőgyűjtésre a központi hatalmaknak minél kevesebb idejük maradjon és így mielőbb újból támadásba mennek az új vonal, elsősorban Budapest ellen. Vasúti hálózatunk ezt igen megkönnyíti, mert minden vonal ide fut. Könnyű tehát harci és műszaki eszközöket, lőszert stb. előrehozni, éleleléről és lótápról pedig egyáltalában nem kell gondoskodni, mert az mindenütt található bőven, úgyhogy az ellenség nem szorul utánpótlásra.

Aki látta az Ung-völgyét és Galíciát az első orosz invázió után, aki megsemmisíthette azt a pusztítást' és szenvedést, ami az orosz sereg és különösen a kozákok nyomában maradt, csak az tudja teljes valójában elképzelni Magyarország helyzetét ezen eshetőség bekövetkezésekor. Még elgondolni is rettenetes, hogy az ország felét lakó 10 millió magyar mint földönfutó végigélje a menekülés minden szenvedését és nyomorát, elgondolni, hogy a virágzó városokat és községeket hogyan rabolja ki és perzseli fel az ellenség, a tűzvonalba esőket pedig, így Budapestet is rommá lövi, esetleg hosszabb harc után a föld színével teszi egyenlővé. A későbbi román megszállás Magyarországon min-

⁹ Lásd a III—VII. képes táblát.

den kellemetlenségével és mérhetetlen kárával ehhez képest csak gyermekjáték volt, mert ellenállásra nem is talált és így a háború igazi képét kísérő rettentő jelenségeivel nem is nyújthatta.

*

Ne higyük azonban, hogy ez a kép a Monarchia javára megváltozott volna abban az esetben, ha már akkor Németországtól elszakadva, független különbékét köt. Németország ugyanis ez időben nem kötött volna békét, mert ez csak előnytelen lehetett, hanem folytatta volna a háborút, amíg kilátása a nagy tét megnyerésére megvolt, vagy legalább is amíg előnyösebb harctéri helyzetben jobb feltételek mellett köthet békét. Erre pedig, tekintve az orosz és francia fronton eddig aratott győzelmeit és a rendelkezésére álló óriási erőforrásait, az eshetőség és lehetőség még megvolt. Az osztrák-magyar Monarchia különbékéje esetén tehát minden emberi számítás szerint Németország Svájc határától esetleg Ausztria tartományain és Orosz-Lengyelországon keresztül a Keleti-tengerig megalkotja harc vonalát, és legalább is a mondott időpontig folytatja a háborút. Ismerve a németek szívósságát és kitartását, éppenséggel nem lehetetlen, hogy a németek különháborúja is elhúzódhatott volna néhány évig. Ez alatt az idő alatt a Monarchia lett volna az ellenséges erők déli szárnyának hadtápterülete!

Egy ilyen német háború folyamán, vagyis a békekötésig, feltétlenül biztosítania kellett volna a harcoló felek szabad mozgását a Monarchia területén, aminek következménye pedig az egész magyar földnek, tehát a Dunántúlnak is megszállása lett volna mindaddig, míg a németek háborúja tart. Hogy ez hosszabb időn át mit jelent, azt, sajnos, Magyarországon minden ember gyakorlatilag már tapasztalhatta. Kétségtelen, hogy ily körülmények között és ily perspektíva mellett — min-

den mástól, jelesen a kérdés morális kilátásaitól is teljesen függetlenül — békét kötni nem állhatott a Monarchia szándékában.

Legyünk tisztában azzal is, hogy 1914-15-ben Oroszország teljes hatalmas erejének tudatában hagyományos politikájának vörös fonalától egy hajszálnyit sem tért volna el, akár döntően megveri a Monarchiát, akár a különbéke álláspontjára helyezkedik. Országunk szét-darabolása, a szlávoknak orosz uralom alá helyezése. Magyarország magyarlakta részeinek is teljes eltörlése vagy legjobb esetben vazallussá süllyedése semmi szín alatt sem maradt volna el. Ennél bizonyára még a mostani állapot is jobb, amidőn legalább megmaradt a csonka és minden ágától megfosztott törzs, amely sok keserűség után előbb-utóbb ismét ki fogja fejleszteni régi formás, természetadta koronáját.

V.

SZÜKÖS VILÁG MINDENBEN.

A háború nemcsak emberben, lóban, élelmiszerben, hanem anyagokban is kiszámíthatatlan mennyiségeket fogyasztott, pusztításai pedig egyenesen félelmetesek voltak.

A fronton lévő emberek rendszerint jobban ruházkodtak és jobb ételmezésben részesültek, mint az odahaza tartózkodó emberek, mert életszükségleteik nagyobbak voltak. A frontkatonák munkája — mely legnagyobb részben az Isten szabad ege alatt folyt le — nehezebb is volt, mint az otthoni átlagmunka. Vihart, csőt, havat és nagy hideget álló ruhája és lábbelije alig került le testéről, tehát hamar elrongyolódott és mindenkor újjal kellett pótolni. De ételmezésének is kiadósabbnak kellett lenni annál, mely a békeviszonyok között elégségesnek bizonyult volna. Egymilliónyi hadsereg egy nap alatt 2000 darab szarvasmarhát fogyasztott el, vagyis zászlóaljanként 1000 embert számítva, 2 darabot. És hány millió harcolt a fronton négy és egy negyedéven át! Főzelékfélékben, burgonyában, babban, káposztában, azután kenyérben stb. stb. pedig a szükséglet csak csillagászati számokban fejezhető ki. De kiszámíthatatlan az a mennyiség is, amit kötszerben és gyógyszerben, szerszámokban, fegyverzetben, lőszerben, felszerelésben

és egyéb apróbb cikkekben használtunk el. És minden elfogyott a fronton, ahonnan különösen kezdetben meg a csomagolóanyag (zsákok, ládák) sem került vissza, mert azt is elhasználták. A zsákokat télen a nem elég meleg lábbeli becsavarására, a ládákat egyéb fa hiányában főzésnél alágyújtásra és melegedő tűz rakásához darabolták fel. Az egyedüli kivétel a tekintetben talán a tüzérségi kilőtt réztöltényhüvelyek és a vágómarhák bőre volt, amelyek egy bizonyos százalék híján vissza-kerültek az anyaországba.

A puskákkal is nagy bajok voltak itthon már 1914 őszén, mert elfogytak. Nem volt puska sem az újoncok kiképzésére, sem a frontra induló pótlások számára. A hadügyminiszter sürgette ugyan, hogy a főparancsnokság küldje vissza az elesettek és sebesültek puskáit, de azzal feleltek, hogy a hadügyminiszter dolga a puskákról gondoskodni. Amidőn én 1914. december 13-án Ncusandcztól északra szökébb törzsemmel egy útmenti kis háznál állottam,¹ mialatt csapataim Limanova után az oroszokat üzték, az egyik szoba sarkában néhány katonapuskát láttam. Tudtam az otthoni puskahiányról, kimentem hát a ház elé és az ott ögyelgő három-négy kamaszt felbiztattam:

— Minden katonapuskáért, amit félórán belül ide hoztok, kaptok 1—1 koronát!

A gyerekek úgy elfutottak, ki jobbra, ki balra, mintha puskából lőtték volna ki őket és rövid idő múlva jöttek is már 10—12 puska súlya alatt roskadozva. Persze megkapták a koronákat.

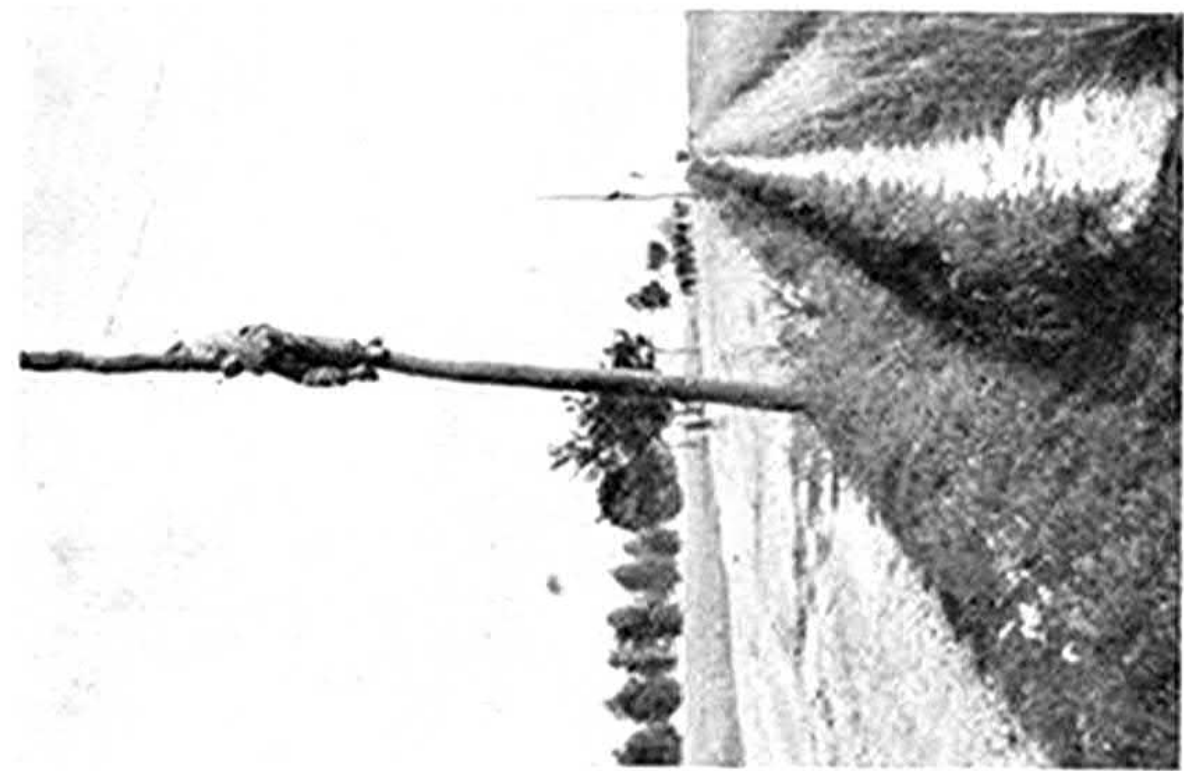
Vagónszámra küldtem haza az ilymódon gyűjtött fegyvereket.

A fronton természetesen később is nagy szükség mutatkozott a legkülönfélébb anyagokban, eszközökben

¹ Vázlat a 17. lapon.

*Fészkére visszatérő golya egy leégett dolgohy-
czewi ház kéményén.*

Távíróvezeték-építés Golubienél.

Forró levegővel töltött papírballon, mint híradó-eszköz.

Leégett kastély Golubienél.

stb., de a frontlakók lassanként megszokták, hogy ne használjanak fel, ne semmisítsenek meg oly javakat, amelyekre nekik nincs okvetlen szükségük, viszont ott-hon értéket jelentenek. E tekintetben példásan jártak el a németek. Amidőn először 1916-ban hosszabb időre egy német hadosztály került parancsnokságom alá s azt megszemléltem a védővonalban, minden század mögött láttam 3—4 ládát vagy kosarat, következő felírással:

Sammelstelle	für	altos	(ócska)	Ledér	(bőr)
(gyűjtőhely)					
”	”	”	Eisen (vas)		
”	”	”	“ Messing (réz)		
”	”	”	Klciderrcste (rongyok)		

De nemcsak ezeket küldték haza, hanem minden használható anyagot, amit ellenséges földön találtak. Sőt, mi több, minden katona, aki hazament, köteles volt magával vinni egy ötkilós csomagot élelmiszerral, szappannal vagy egyéb szükségleti cikkel, melyek pontosan megjelölt helyen pénzért átvehetőek voltak. A német katonák orosz földön boltokat nyitottak, amelyekbe az árut a nagyobb városokból és községekből hozták. A szabadságra menők örömmel vitték a csomagokat és sohasem kellett ellenőrizni, hogy ezt a parancsot mindenki pontosan teljesíti-e.

*

A fronton lévők polgári értelemben véve nem termeltek semmit. Az otthonmaradottaknak kellett őket a szokottnál jobban élelmezni és ruházni, valamint helyettük a rendes békefoglalkozással járó munkát is elvégezni, tehát a rendesnél többet dolgozni. De az otthoni termelés is véges, sokban az időjárástól is függő, úgyhogy bizony a háború alatt még az agrár Magyarországon is rászorultunk a fővárosban a kukorica-kenyérre és a tejet is adagokra osztva kellett kiutalni.

Ausztriában pedig a szállodai vendégek is csak kenyérbélyeg ellenében kaptak kenyeret, úgyhogy aki magyar felment Bécsbe, magával vitte az otthon sült kenyérbélyegét. Még tarkább volt a helyzet Németországban, amit legjobban jellemez a következő történet:

Törzsemnél be volt osztva mint összekötő-tiszt egy német tartalékos százados, aki békében tényleges tiszt volt, de atyja elhalálása után kilépett a tényleges állományból és átvette szülei nagybirtokának a kezelését. Ezt a tisztet kérdeztem egyszer beszélgetés közben, milyenek az életviszonyok náluk otthon? A következő választ kaptam:

— Tegnapelőtt ment szabadságra a lovászom. Azzal küldtem haza édesanyámnak egy 5 kilós csomagot, szappannal, tojással, vajjal, mert ő bizony már koros és a normális élelmiadag, ami ráesik, az ő korának már nem felel meg.

— Hát mondja csak, százados úr, nem tudja a mamája azt a pár tojást, azt a kis vajat a saját nagybirtokából megkapni? — kérdem.

— Az nálunk teljesen ki van zárva!

Ilyen a német nagybirtokos, amikor példát kell adni a többinek. Természetesen akadtak ott is, mint mindenütt, emberek, akik nem így gondolkodtak.

*

A háború utolsó nyarán elküldtem egy nyíltszemű honvéd törzstisztet Németországba, hogy hozzon nekem impressziókat az ottani életről és viszonyokról. Nézzon széjjel, mint egyszerű polgári utas. Vissza jövet egyebek között a hamburgi kikötőben egy verítékező rakodómunkással folytatott párbeszédét mondta el.

— Igen terhes munkát végez maga itt!

— Látja és mégis éheznek otthon a gyermekeim. Ez az akasztófára való kormány így gondoskodik mi-

rólunk. — És nem volt vége a tarkánál tarkább jelzőknek.

— Gyenge vigasz ugyan maga számára, de én magyar vagyok és nálunk sem jobbak a viszonyok. Ki kell tartanunk! Majd csak jobb lesz!

— Nem és százszor nem! Ennek nem volna szabad megtörténni, de ezek... — és újból szidja ordítózza a kormányt.

Emberem látja, hogy a munkás mindig dühösebb lesz és nem boldogul vele, hát pár barátságos szóval elköszön tőle, de mikor elválnak, a munkás utána fordul és mellét verve jobb kezével, hangosan ráduplicál:

— De mi, németek, mégis győzni fogunk!

Ez a túlfűtött és még az otthon lévő munkásokba is beleplántált, s egyébként a háborúban máris félsikert jelentő győzelmi tudat magyarázza meg talán legjobban azt, miért feszítették a húrt a németek egészen a pattanásig. Igen nehéz ily esetben annak bevallása, hogy elveszett a háború.

De amellet is tanúskodnak ezek a példák, hogy nagy és lelkiileg is megszervezett nép a német, mely ezer viszontagságon keresztül is mint a macska, melyet az emeletről ledobnak, mindig a talpára fog esni.

Amidőn a háború harmadik évében voltunk már, igen érzékeny mérvben jelentkeztek a hiányok nyersanyagokban. de az élelmiszerek terén is a központi hatalmaknál, mert elzárva a világpiactól csupán a saját területünkön előállítható vagy kitermelhető anyagokra és élelmicikkekre voltunk utalva. Amit nem tudtunk előteremteni, azt pótszerekkel, más félig-meddig használhatókkal kellett pótolnunk. így pl. a tölténygyártásnál az alumíniumot használtuk sárgaréz helyett, mivel már a templomokról levett és beolvasztott harangok sem elégítették ki a szükségletet. Amit senki sem gon-

dőlt volna a boldog békeidőben, hogy valamikor zsák-krízis állhat be, az megtörtént a háborúban és ha valaki ki nem cszeli a papírzsákot, a legnagyobb bajok álltak volna elő a gabona- és lisztszállítás körül. Ruházati anyagban, fehérneműben és bőranyagban is nagy hiányok mutatkoztak. Régi ruhákból, cipőkből kellett használhatókat készíteni, rongyokból új szövetet. Ezt a küzdő hadsereg, a fehérneműhiányt pedig a kórházak érezték meg igen keservesen. De kötszerekben és gyógyszerekben sem volt rózsásabb a helyzet.

A Monarchia véderőjének élelmszükségletét legnagyobb részben az agrár Magyarország fedezte. Mivel senki sem gondolta, hogy ily nagy háború soká tarthat, kezdetben nem kezelték ezt a kérdést azzal a szigorral, amilyent megkívánt volna. Már 1916 17 telén rájött a kormány, hogy a rckvizíció, melynek útján eddig a gabonaszükségletet fedezték, nem elégíti ki a tábori hadsereg szükségletét. A gazdák egy része ugyanis a fölös terményeket részben az állatokkal etette fel, részben pedig eldugta vagy elásta, szóval nem szolgáltatta be. Ezért a Tisza István kormánya már 1917 májusában előkészített minden részletében olyan rendelkezéseket, melyek azt célozták, hogy a gabona rokkant vagy üdülő tiszték és magasabb rangú altiszték felügyelete alatt már a cséplőgépnél lefoglaltassék. Ezt a rendelkezést még aratás előtt, vagyis június második felében akarták kiadni. Szerencsétlenségünkre június elején Tisza megbukott. Az új kormány pedig a sürgős rendelkezések kiadását szakadatlan sürgetésem ellenére is addig halasztotta, míg késő lett. A halogatást előidéző okokról és az ebből származó bajokról legjobb nem is beszélnem.

Nem vádként hoztam fel ezeket, hanem azért, hogy az ország sorsára hivatott új nemzedék okuljon belőle. A jövő háborúban a magyar nemzet csak úgy állhatja

meg a helyét és csak akkor fogja veleszületett vitézségének és szívósságának a gyümölcsét élvezni, ha a háború első napjától fogva minden anyagot, még a bőven lévő élelmi- és hadiszükségleti anyagokat is, a legtakarékosabban kezeli és azt a legszigorúbban ellenőrzi is, mert szükség esetén csak azzal fog rendelkezni, ami a kezében van.

De kérdezzük most már; meddig győzné valamely ország, még a semleges is, a háborúban beálló szükségletek fedezését saját erejéből, amidőn a világháborúban a központi hatalmak: a nagy Németország, az Osztrák-Magyar monarchia, Bulgária és Törökország nagy területeikkel, bő segélyforrásaikkal, nagy gyáriparral, százmillión jóval felüli emberanyagukkal, nem fegyveres legyőzetésük folytán — hiszen mindenütt ellenséges földön álltak —, hanem gazdaságilag omlottak össze, össze kellett omolniok, mert az ellenséges államoknak ezzel szemben az egész világ gyáripára, mezőgazdasága és minden más segély forrása korlátozás nélkül rendelkezésre állott. Hogyan győzné tehát egy kisebb, békében is alig életképes állam — akár részes abban, akár nem — a hosszú háborút és szükségleteinek az előteremtését, ha még a semleges szomszédok is leeresztik a sorompót?

Egyszer, még jóval a világháború előtt, Weiss Manfréd engem és a honvédelmi minisztérium több más osztály vezetőjét meghívott, hogy jöjjünk ki csepeli gyárába és nézzük meg azt. Kimentünk többen és látva a gyártelepen végighúzódnó főútvonalon az iparvágány mellé szédületes mennyiségű réztömböt, kérdést intéztem Weiss Manfrédhez:

— Ugyan mondja, kérem, mit csinál ezzel a rengeteg rézkészlettel, hiszen ebben óriási tőke fekszik?

— Igaz — felelte Weiss Manfréd —, de az fogja a jövő háborút megnyerni, aki tovább tudja a felmerülő anyagszükségletet fedezni.

Weiss Manfréd régen a háború előtt szorgalmazta és a hadügyminiszterrel kötött szerződésben vállalta a nehezen pótolható hadiipari nyersanyagok nagymennyiségű tárolását. Weiss Manfrédnek igaza volt. Számptalan nélkülözhetetlen nyersanyag nem volt már a háború negyedik évében előteremthető és akkor már a rezet is más fémekkel pótoltuk.

Háború előtt az egyes államokban folytatott és csak józan korlátok között tartott váinvédclmi politika a szabad világkereskedelmet nem zavarta lényegileg. A háború természetesen megszüntette azt, a békediktátumok pedig a fordítottját csinálták annak, amit kellett volna csinálni. Széttépték a meglévő nagy gazdasági területeket és apró részekre, kis országokra darabolták Európa tetemes részét, anélkül, hogy a megélhetési lehetőségeket megadták volna nekik. Ezzel oly gazdasági válság állott be, melynek megoldásán hiába fáradoztak a leghivatottabb emberek is. A szegény kis államok kénytelenek voltak az önellátás politikájának a területére lépni. Minden önálló állam érezte, hogy új, komoly (háborús) esetben csak afelett rendelkezhet, ami a kezében van, illetőleg amit saját területén kitermelhet. Ebből a legképtelenebb helyzetek állottak elő. Amelyiknek nem volt gyáripára, hacsak lehetett, gyárakat létesítettek, az iparállamok mezőgazdaságukat fejlesztették és ott is termeltek, de termelnek ma is szemes gabonát, ahol csak két arasznyi szánt és nyomorult magot hoz. De mennyiségileg is csak kis töredékét hozza annak a termésnek, melyet megfelelő klímával és földdel bíró országok produkálnak. Képzeljük most már el egy kis gyárnak a konkurenciáját egy iparállam tömeggyártásra berendezett nagy gyáraival még akkor is,

ha igen olcsó a munkaereje! Segít a vámsorompó! Az agrárállamok nagy és el nem adható gabonafölöslegét. ha állatokkal fel nem etetik, elégetik. Másutt pedig milliányi ember pusztul el éhínségben! Ezek csak egyes jellegzetes példák, melyek jellemzik azt a mérhetetlen esztelenséget és szervezetlenséget, amely immár közel negyed századja napjainkig folyik.

Mutatkozik ugyan újabban némi javulás világgazdasági vonatkozásokban. Folyománya ez az egyes államok vagy államcsoportok között kötött, rendszeren rövid időre szóló kereskedelmi szerződéseknek és megállapodásoknak. melyek többé-kevésbé a teljes rckompcnzációs árukereskedelem alapján állanak. Nem szorul bővebb magyarázatra az. hogy ez a megoldás nem lehet végleges, mert alapja ingadozó és minden állam bármikor változtathat rajta, aszerint, amint azt változó saját gazdasági vagy politikai helyzete megkívánja. Gordiusi csomó tehát, melyet csak politikailag lehet és kell is kettévágni, mégpedig Deák Ferenc nyomán: a rosszul begombolt mellény helyes begombolásával. Elegendő tapasztalatok állanak rendelkezésre. Ezek meg fogják mutatni a helyes utat oly helyzet megteremtésére, mely lehetővé teszi az összes államok megélhetését és népük fölöslegének elhelyezését.

A kultúrában legelől haladó Európa nem marcangolhatja saját testét tovább, mert ennek csak végleges romlás lehetne az eredménye.

VI.

ENYÉM—TIED.

Az a kíméletlenség, amelyet a hadviselő felek egymással szemben nemcsak az élő erők, hanem a hadviselést elősegítő minden anyag, javak, berendezések stb. tekintetében tanúsítottak, abban leli magyarázatát, hogy a kíméletesebb fél feltétlenül hátrányba jut a másikkal szemben. Ezt az elvet a hadfclek a világháborúban nagyon is szem előtt tartották. Ennek azonban az az igen sajnálatos következménye volt, hogy elmosódott lassan az „enyém“ és „tied“ közötti különbség is a legénység szemében, de alsóbb hivatalos helyeken is. A lopás és erőszakoskodás annyira általános lett a háborús idők során, hogy pl. feledésbe ment és elhomályosult az az elv is: Ellenséges területen a hadsereg lehetőleg az ott található élelmiszerekkel, takarmánnyal és hadianyaggal lássa el magát, az ekként igénybe vett dolgokat azonban a nemzetközi jog szerint szabályszerűen nyugtázza, hogy az elszámolás a háború után korrekt módon megtörténhessék. De még ott is, ahol ezen elvről nem feledkeztek meg, néha igen furcsán tartották tiszteletben még a szövetséges területén is.

Erre nézve felhozom, hogy mikor Gorlicc után üldöztük az orosz Galícián keresztül, Uhrynóban nekem bemutatott a hadbiztosságom egy aláírás, bélyegző, csa-

pattest megnevezése nélkül kiállított nyugta-nyomtatványt néhány szarvasmarháról, mely nyugtán az aláírás helyén az állt:

„Zahlt England“ (fizeti Anglia).

*

1915 nyara utolján átléptük az orosz határt és elővédünk tovább nyomták a muszkát. Én az arcvonalból autómon visszatérve, már messziről észrevettem, hogy két öreg orosz asszony áll az országúton. Közeledésemre letérdeltek és könyörgésre emelték kezüket. Én persze megállítottam előttük autómot és megkérdeztem, mit akarnak.

— Kérem, tegnap ott abból a majorból néhány katona elvitte két tehenünket! Éhen halunk, ha nem kapjuk vissza.

— Legyenek nyugodtak, holnap kiküldök egy urat, aki kártalanítja. Nevüket, közelebbi címüket felíratva, másnap kiment egyik hadbiztosom, aki rendbehozta az ügyet, miután meggyőződött róla, hogy igazat mondtak.

Meg sem kíséreltem annak megállapítását, hogy kik, mely csapattesthez tartozó emberek vitték el a teheneket, mert oly bő tapasztalataink voltak már ezen a téren, hogy még azt sem lehetett volna megállapítani, ha nem tehenet, hanem elefántot vittek volna el.

*

De testvér a testvért, alárendelt az előljárót is meglopta. ha erre alkalmat talált. Néhány mulatságos példa:

Orosz földön voltunk 1915'16 telén. Csendes árok-harc. Hogy a tisztek ihassanak tejeskávét is, a vágó-marhatelep sokszáz állatjából minden zászlóaljnak egy-egy fejőstehenet osztottam ki, s így könnyebb volt hátul a telepen a takarmányozás is. Egyik zászlóaljnál egy este a zászlóalj ügyeletes tiszt elment az istállóba, hogy megnézze, ellátták-e rendesen a lovakat.

— Hát a tehenünk hol van? — szól az ügyeletes a lovásznak, mikor látta, hogy a tehen helye üres.

— Főhadnagy úr, jelentem alássan, nem az a baj, hogy elvitték, mert reggelre úgyis visszahozom, hanem az, hogy esti fejés előtt vitték el és aki elvitte, már meg is fejte.

*

A vadászat a harctéren szigorúan el volt tiltva. Amidőn mozgásban voltak a csapatok, nem volt baj a tilalommal, mert nem távozhatott senki a csapat kötelékéből. Hosszabb ideig tartó megállásnál azonban már előállott annak a szüksége, hogy a vad őriztessék és a vadászat külön megszerveztessék, mert a sok keresztül és kasul járó fegyveres küldönc vadászó összecsúszva pusztított minden vadra, ami útjába esett, sőt többször kárt okoztak még egymásban is. A tiszti konyhák ellátása változatos vadhússal, na meg a vadászatot kedvelő tisztek szórakoztatása a lélekölő árokszolgálat alatt, szükségessé tette, hogy néhanapján csendes időben társas vadászatokat rendezzenek.

Orosz földön. 1916 tavasz felé rendeztünk a felszólításra jelentkező tíz tiszti vadász részvételével egy ily erdei hajtóvadászatot Kolónia Malcvanka vidékén. Az erdőn keresztül egy széles kocsíút vezetett, attól jobbra és balra meghajtották a tisztiszolgák és a vonatlegénység az egyes fiatal vágású parcellákat. Az egyik ily parcellában egy őzbakot lőttünk, melyet hajtás után kivittek az említett kocsíútra, s ott letették. Ugyanezen vágásban meghajtottuk azután a szemben lévő igen sűrű parcellát. Ebben azután egy igen erős, 265 kiló súlyú vadkant lőttem. Amidőn azt is kihúzták az útra, hát ott már hült helye volt az őzbaknak. A havas úton láttuk a nyomot, amint elhúzta valamely arra járó kocsis a léniából a bakot, hogy ne lássuk, amint felrakja a kocsijára, és el-

párolgott vele. Saját hadtestparancsnokának a vadját vitte el a csibész és én meg sem kíséreltem visszaszerezni. annyira kárbavesztett fáradságnak tartottam azt.

Okulva azonban ezen, őriztettem a vaddisznót és hazamenet Richter tábori csendőrőrmesternek — aki mint polgári fővadász az egészet rendezte — meghagytam, hogy a kocsin töltött puskával üljön rá a vadkanra és vigyázzon, nehogy kihúzzák azt is alóla.

• •

Más. Ugyanabban az időben bejött hozzám lovászom és az izgalomtól reszkető hangon szólt:

— Kegyelmes úr, jelentem alássan, elvittem a két feketét patkolni és útközben két német katona el akarta a lovakat vinni. Ma nem kiabálok és néhány népfölkelő segítségemre nem jön, elvitték volna.

— Hát aztán miért nem fogtátok meg legalább az egyik németet?

— Elszaladtak ám, mikor látták a veszélyt.

Ezek a német katonák pedig nem lehettek mások, csak olyanok, akik az akkor alattam álló 1). német hadosztályhoz tartoztak.

Még szerencsém volt, hogy legügyesebb legényem kezén voltak a lovak, más talán meg sem tudta volna menteni őket.

Kraus Pálnak hívták ezt a legényemet. Honvédhuszár volt valamelyik alföldi faluból. Csak magyarul tudott; a jó Isten tudja, honnan települtek ősei hazánkba. Helyzetünkről állandóan úgy volt informálva, mint bármely vezérkari tiszt, még pedig a reggeli lójáratás során, közvetlen szemlélet útján. Álló harc alatt, amidőn a reggelit behozta nekem, mindig megjelentette az éjjeli eseményeket, persze nem is gyanítva azt, hogy én azokat úgyis tudom már.

— Kegyelmes úr, jelentem alássan, a Nagy Pál tábornok úr balszárnyán igen erős harc volt reggel három órától hatig. De baj nem történt.

— Ott volt, Pali? Láta?

— Igenis arra jártam és megfigyeltem.

— Hát a többi fronton?

— Ott csak rendes tüzelés.

— Akkor jól van. Pali — feleltem dicsérő hangon, tüzelve ezzel is ambícióját.

Pali mindenütt ott volt, ahol valami fontosabb dolog történt, azért tudott is mindent. Ha néhanapján kedvező széllel, meleg levegővel töltött nagy papírballont eresztettünk fel, hogy kellemes híreket vigyen az ellenségnek, az Pali nélkül nem történhetett meg. Ő irányította úgyszólván az egész munkát. Búcsúzásul ő ölelte át a röpcédulákat vivő és az alágyújtott spiritusztól már megduzzadt ballont, mielőtt az felszállt.¹ Ő tudta legpontosabban a jó és a rémhíreket autentikusan elmondani. De meg is bírálta az utóbbiakat és menten számárságnak jelentette ki. Láta egyébként, hogy mi csak győzni tudunk. Így hát önála temetkeztek el, omlottak össze a rémhírek abban a pillanatban, amidőn hozzá eljutottak. És mindent ő tudott meg leghamarább.

*

Igen nagy hiány volt a fronton szénában és szalmában. Leküzdhetetlen szállítási nehézségek miatt, ősidőktől fogva úgy rendezték a szükségletek fedezését, hogy azokat a helyszínén kell előteremteni. Igen ám, csak-hogy ősszel, a termések behordása után, a harctéren minden tarló olyan volt, mintha lebcetválták volna, különösen a csapatok és vonatok körletében. Ott még dudva, kóró sem tudott előbújni, mert rögtön lelegelték az állatok. Szegény állatok is szurrogátumokra szorultak;

¹ L. ti VI. képes táblát.

megettek minden lótophoz hasonló anyagot, ha hozzájutottak. A puhafából való választórudat az istállóban, hősök sírjainak fakrcsztjeit, ha hozzákötöztek, száraz faleveleket, a málhás állatok menet közben, az előtte menő állat fűzfavesszőből font málháskosarait, ha nem vigyáztak vezetőik stb. stb.

Gyakran megesett orosz földön, hogy valamely faluban elhelyezett tábori kórház egyik-másik házának a szalmafedele reggelre egyszerűen eltűnt. Ellopták és elvitték a lovaknak tűzerek, lovasok vagy vonatcsapatbeliek.

Ez a kérdés a jövőben még megoldandó. Pótszernek talán a puhafából készült gyaluforgács volna a legcélszerűbb. Fát még száraz állapotban is könnyebb találni a harctéren, mint egyebet és egy kézzel is hajtható kis gép előállíthatná a forgácsot.

*

Már miniszter koromban történt 1918-ban. amidőn egy magasrangú német tábornok jelentkezett nálam Budapesten s elmondta, hogy lemegy Erdélybe, jóvátenni azokat a károkat, amiket onnan bejelentettek.

— Ajánlom, kegyelmes uram azt, hogy minden kárt, amit igazoltan meg tud állapítani, fizessen ki, minden szó és további kutatás nélkül, hogy milyen csapat okozta, mert egyrészt bőséges tapasztalataim alapján tudom, hogy a hibást megtalálni úgy sem lehet, másrészt pedig ezzel az eljárással nagyobb szolgálatot tesz annak a baráti viszonynak, mely a Monarchia és Németország között fennáll, mintha néhány ezer márkát megtakarít a bejelentett károkból. Megígérte.

• •

Sokat elmélkedtem azon, vajjon a béke újbóli beköszöntése után mikép fognak a bíróságok minden államban megbirkózni azzal a teljesen elvadult embertömeg-

gél, amíg ismét polgárjogot nyer a „tiszteld a másét“ Nálunk, amennyire át tudom tekinteni az abbeli állapotot, egyáltalán nem is volt erre szükség, meghozta a rendet a saját tűzhelyhez való visszatérés, ha nem tekintjük a kommunizmus, hála Istennek, rövid uralmát. Erre nézve elég mulatságos az alábbi kis epizód, akár igaz, akár nem:

A kommün után bement egy parasztasszony valami ügyes-bajos dolgában a körjegyzői irodába, ahol a főjegyző kérde: no. maguknál volt-e kommunizmus?

— Volt, de csak néhány napig tartott, mert jöttek a csendőrök és mindent visszavittek újból a kastélyba.

VII.

LELEMÉNYESSÉG.

Sok minden máskép történt, mint ahogy azt az előző háborúkból tanultuk és tudtuk. Nap-nap mellett át kellett egyik-másik dologban nyergelnünk. a viszonyokhoz alkalmazkodnunk. Ez pedig nemcsak a ruházatban és felszerelésben fordult elő, hanem sok más téren, így a taktikai és hadműveleti téren is. A sokból néhány példa:

Csukaszürke ruhában vonultak már ki tábori gyalogcsapataink, mert ez a szín kevésbé volt feltűnő a terepen. Támadásnál lényegesen kevesebb volt a veszteségünk, mint azelőtt, a sötétszínű egyenruhában. Már az első ütközetekben kitűnt azonban, hogy a tisztek kisebb árnyalatokban eltérő egyenruhája, a sárga bőrlábszárvédők és a hosszú kard nemcsak elárulták tisztivoltukat, hanem jobb célpontul is szolgáltak, úgyhogy az ellenség rájuk összpontosította tüzét és közöttük igen sok veszteséget okozott. Hamarosan kiküszöbölték tehát ezeket az eltéréseket a tábori ruházatban és a hosszú kardot szuronnyal cserélték fel az első vonalbeli csapatoknál, sőt a magasabb parancsnokságoknál is. Ebből a harctéren semmiféle hátrány nem származott, mert az egyes csapattesteken belül mindenki ismerte a tiszteket. Csak télen, amikor köpenyben voltak, fordultak elő komikus jelenetek, ha idegen csapattestbeliek találkoztak

egymással. Így 1914 15 telén egy tábori tüzérezred vonult felfelé az ungvölgyi országúton. A deres bajuszú, őszhajú ezredes, hogy lábait fehnelegítse, leszállt a lóról és az egyik ágyú mozdonykocsijára ült. Egy szembelovagló hetyke magyar küldönchuszár öreg népfelkelőnek nézte a legénységi ruhában lévő ezredest és rászólt:

— Na, öreg, te is otthon maradhattál volna!

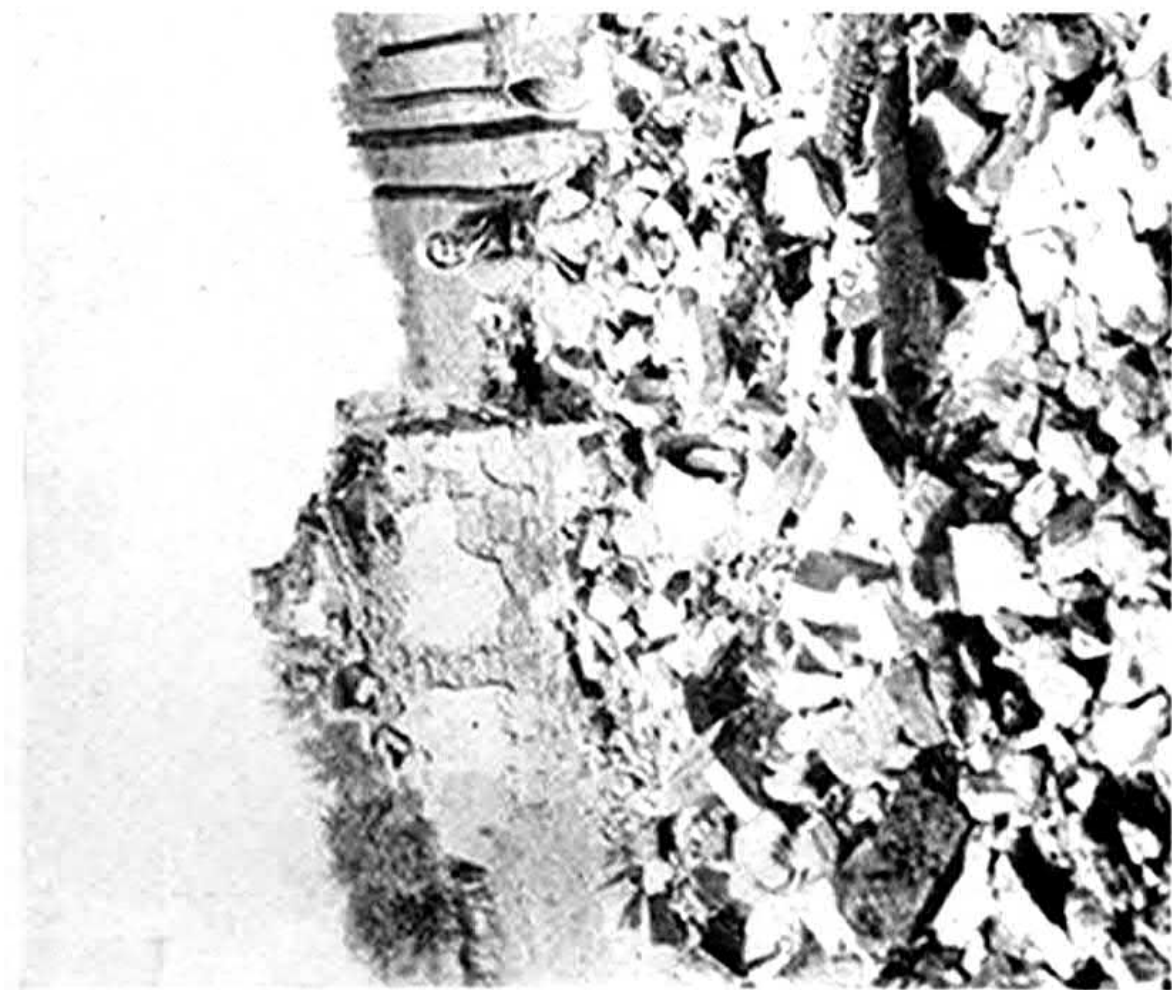
Mit tehetett a jó humorú ezredes mást: nevetett és elmondta másoknak is az esetet.

*

A régi időkben a hosszan tartó háborúban a tél beálltával szünetelt a haditevékenység. A hadseregek téli szállásokba vonultak és tavasszal folytatták ismét a küzdelmet. Régente a seregtestekkel kerülték a magas hegyeket, ezek csak átvonulási területek voltak és legfeljebb külön a hegyi háborúra szervezett és felszerelt vegyes fegyvernemű különítményekkel (alpesi gyalogsággal, hegyi tüzérséggel) operáltak az akkori kicsiny, 1—2 hadtest erejű seregek. Mi is úgy tanultuk még, hogy a tábori tüzérség csak egyéb járművekkel is járható utakon tud mozogni a magas hegyekben. A lovasságot sem használták ott. Csak a gyalogság volt mindenütt alkalmazható. A technika fejlődése, a szállítási és összekötő lehetőségek az egyes seregek, csapattestek és egymás között tábori telefonokkal, szikratávírókkal, drótkötélpályákkal stb. a méreteiben is szédületes világháborúnak más képet adtak. A tercpakadályokat úgyszólván teljesen megszüntették. A Kárpátokban és az Alpeseekben is éppúgy harcoltak egész hadseregek, mint az orosz síkságon és posványáiban. Amikor a szembenálló ellenséges harcvonalak fokozatosan meghosszabbodtak és végül a Keleti-tengertől a Fekete-tengerig, majd utóbbtól a Balkánon át az Adriáig és tovább Svájc határáig, innen pedig az Északi-tengerig ért, bekerítette teljesen és a tengereken is elzárta a központi hatalmakat. A magas hegység nagy akadályával

Menekülő zsidók Nieswitznél.

Bubnowa egyik széllött háza.

IV. Károly látogatása trónörökös korában.

A Szurmay-hadtest távirószobája Nowy-Zagorowban.

a Kárpátokban fokozatosan akkor kellett megküzdenünk. amikor az óriási orosz hadsereg 1914 őszén már a Kárpátok koszorúját is döngette és azt meg kellett védenünk. Fogytékos felszerelésünk miatt a kárpáti és az alpesi harcokban nagy mértékben volt szükség ideiglenes megoldásokra.

Az 1915. év január hó 22-én, a hazánkba ismét betörő oroszok kiűzésére megindult téli offenzíva előtt egy héttel, vettem át újból az ungvölgyi hadseregcsoport parancsnokságát. A hadseregfőparancsnokság helyezett oda Galíciából, báró Borojevié Svetozár hadseregparancsnok kívánságára azért, mert 1914 novemberében már egy ízben sikerrel oldottam meg feladatomat. Méteres hó fektűt akkor a hegyekben. Ez időben csak egy hadosztályom volt hegyi felszereléssel ellátva. Több oszlopban, 20—25 kilométer széles arcvonalban terveztem az előnyomulást, hogy minél kisebb veszteséggel és lehetőleg a főútvonal mentén kerítsem be és fogjam el az ellenséges főerőket. Számolnom kellett azonban azzal, hogy a mellékoszlopoknak jobbra-balra lakatlan, úttalan vidéken kell felvonulniuk és több éjjelt is a szabadban kell tölteniük. Meleg alsóruhát és rajkályhákat kértem tehát csapatom számára táviratilag és kaptam is mindent idejében. Hegyi tüzérségem azonban csak a jobboldali oszlopaim számára volt, a baloldali Sárkány-dandár számára hevenyészni kellett valamit. Magamhoz hívtam tiszabcoi Hellebronth Antal tábornokot, tüzérségi referensemét.

— Kérlek, ki van itt nálunk a honvédtüzér tisztek közül, akit talán én is ismerek?

Hellebronth felsorolja a legmagasabb rangtól kezdve a tüzéreket, míg Tóth Aladár százados nevén megakadok.

¹ Vázlat a 83. hpon.

— Hol van Tóth az ütegeivel?

— Itt az Ung-völgyében.

— Kérlek, menj ki hozzá és mondd meg neki, hogy a Sárkány-dandárral fog január 22-én két üteggel előnyomulni a hegyeken át. Útirány: Patakófalú—Határhegy—Zolobina-magaslat—Sianki. Persze taligautakon kívül ott jobb utak nincsenek, de én tudom, hogy ő valamiképp elviszi ágyúit a gyalogsággal, hogy ott legyenek, ahol szükség lesz rájuk.

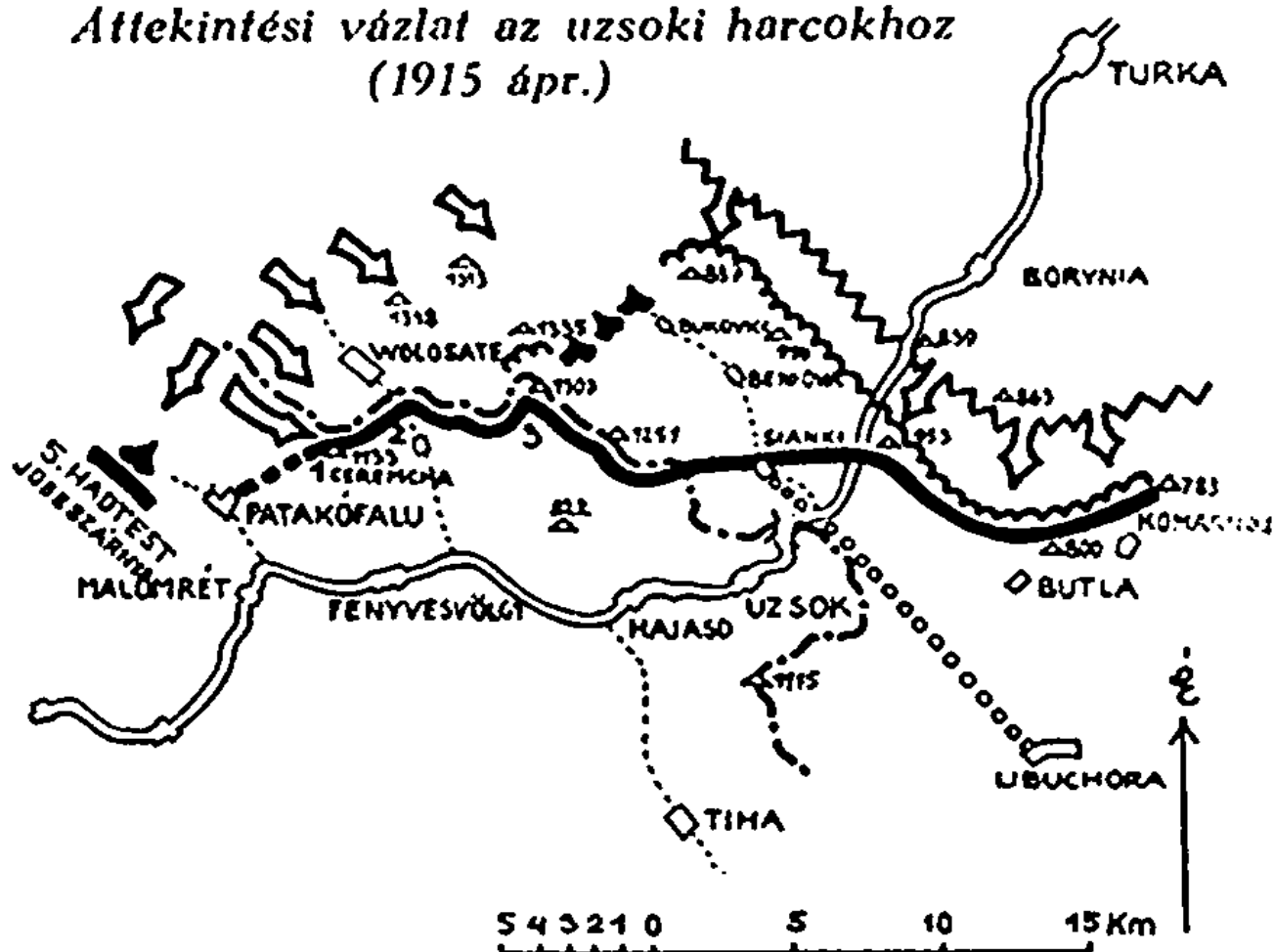
Tóth valóban elvitte az ágyúkat, úgyhogy midőn a Patakófalunál védelmi állásban lévő és az Ung-völgy elzárására rendelt orosz erőket löni kezdte a havas magaslatokról, azok meglepetten azonnal megfutottak az állásból és a gyalogságnak ott nem is akadt dolga. Ugyanez történt a jobboldali oszlopoknál, úgyhogy már távol fekvő magaslatokról látták csapataink az oroszokat, amint szinte kihúzták fejüket a hurokból, s főcercjükkel is visszavonultak a szerpentinúton a hágóra.

Tóth ütegeit láttam messziről, Malomrétről, amint átvonultak Patakófalú vidékén a völgyön keresztül. Minden ágyú elé egy parasztszekér első két kerekét fogta, arra akasztotta a csupasz ágyú sarkantyúját és úgy húzta 8—8 ökör. így vitte át ágyúit a Kárpátokon Galícia felföldjére. Természetesen nem maradt el érte az elismerés.

Galícia felföldjén védtük az Ung-völgyec vidékét a hágón át Turka felé vezető műút mindkét oldalán vagy 40 kilométer szélességben' (1915. március hóban). A bal szomszéd hadtest felé igen laza volt az összeköttetés; csak egyes kisebb különítmények és járőrök tartották fenn. Przemysl eleste után azonban igen kritikus lett a helyzet ezen a szárnyamon, mert balszomszédomat

⁷ Lásd a mellékelt vázlatot.

Attekintési vázlat az uzsoki harcokhoz
(1915 ápr.)

- - - - - Magyarország határa
 = = = = = Műút (az Ung völgyében, a határig vasúttal)
 ○ ○ ○ ○ ○ Kötélpálya
 ~~~~~ Orosz állás és támadási irány
 ~~~~~ Téli állásaink 1915 febr.—ápr. hónapban
 ————— Végleges védelmi állás április hónapban
 1 Plivelic
 2 Sárkány állása
 3 Magerl

visszaszorították az oroszok és itt egy 14 kilométeres űr támadt, melyet nekem kellett megvédenem. Szilárdan álló balszárnyamtól Beniova vidékén derékszögben kiinduló s hátrafelé, Patakófalú felé húzódó új védelmi vonalat foglaltam el, minden előkészítés nélkül, de ennek kiugró pontja csak úgy volt sikeresen megvédhető, ha tüzérséggel tudom oldalozni a Kárpátok gerince és régi

balszárnyam között fekvő lejtőket. Ismét Hellebronth tábornoknak adtam a megbízást:

— Menj ki Tóth századoshoz, aki Beniova vidéken áll ütegeivel és add át neki parancsomat: Éjnek idején vigye fel üteget a Kinczik-Bukovszkyra (1251. magaslati pontra), arccal Beniova felé, hogy támadás esetén ezen a terepszakaszon az oroszokat oldalazhassa. A gránicon mindent lepedőkkel leplezni, hogy az ellenséges repülők se lássák. Lőszert az Ung-völgyéből fogunk felvitetni; ezt jegyezd elő magadnak. Egy zászlóaljnyi legénységet a 7. hadosztálytól igényeljen segéderőként a felszállásnál. Erre vonatkozó parancsomat kiadom a hadosztálynak. Tóthnak add át azt az üzenetemet is, hogy tudom, ő az egyedüli, akire ezt a nehéz feladatot bízhatom és tudom, hogy ő azt biztosan igen rövid idő alatt meg fogja oldani.

Két éjjelen át dolgozva, el is végezte ezt a lehetetlennek látszó munkát olymódon, hogy szétszedte az ágyúkat és a nehezebb részeket fenyőágakból készült szánkószerű talpakon vonszoltatta fel.

De az oroszok is eltanulták tőlünk ezt, mert egy hét múlva az ő ágyúik is megszólaltak már a Kárpátok gerincén.

A háború elején az oroszok éjente nem zaklattak bennünket; nemigen voltak éjjeli harcok. Rákaptak azonban — legalább az én harcterületemen — az 1914/15. év fordulója körül, amidőn frontunk megmerevedett. Csapataink azonban hamar rájöttek arra, hogyan lehet az ilyen támadásokat a fentebb már leírt módon, igen könnyen kivédeni. Később valóságos áldásként fogadták a csapatok a világítópisztolyokat, melyeket még optikai jelzőszolgálatra is alkalmazhattak. A lövedékek különböző színűek voltak és így például a sikeres támadást, illetve segítségkérést más-más színnel jelezhettek.

A menten meginduló cllcnlökés könnyebben végezhető a betörőkkel, mint a hosszabb idő múltán érvényesülő segítség.

Az 1914. év telének elején folyó harcok alatt — úgy tudtuk, hogy egyenesen ő felsége I. Ferenc József kezdeményezésére — ellátta a hadvezetőség a tábori hadseregeket hóköpcnycgckkel. Ezek fehér vászonból készültek és tiszta állapotban igen jó szolgálatot tettek a hóban mozgó csapatoknak, mert leplezte az embereket és így csökkentette a veszteséget.

Igen komikus dolog történt, amikor a köpenyeket megkaptuk. Mi nem tudtunk még róluk, de a vasúti állomásról szállító vonatlegénység, tehát a kocsisok mindegyike útközben szépen fel is vette már a köpenyeget, abban a hiszemben, hogy az nekik is kidukál. Persze menten le is húztuk róluk, hiszen egy-két nap múlva úgysem lehetett volna már megállapítani azt, hogy fehérszínűek. A harcoló emberek azonnal tudták, hogy csak akkor ér valamit a hóköpeny, ha mindig tisztán tartják és csak akkor húzzák fel, ha nélküle lövés célpontok lennének, tehát mozgásnál, szabadtéren és harcban.

A beniovai³ vendéglős elmondta nekünk a fehér köpenyek hatását a babonás orosz legénységre. Amidőn csapataink az 1915. évi januári téli offenzíva alatt átlépték a Kárpátok gerincét és az oroszok észrevették ezeket a furcsa alakokat, az Antikrisztus beavatkozását látták ebben, szellemeknek nézték katonáinkat. Teljesen fejvesztetten hagyták el helyüket és futottak vissza, elmondva lenn Beniován a vendéglősnek rémséges látómányukat.

³ Vázlat a 83. lapon.

Így szegődött mellénk ez esetben a leleményessel — ez az egyszerű ruhalepel — egyenesen muszka-verőnek!

1915. április vége felé von Linsingen német tábornok, akkori hadseregparancsnokom szemlén volt az Ungvölgyeben és ekkor közölte velem, hogy az oroszokat egy másik frontrészen a közeljövőben megtámadjuk, ezért le kell őket kötni itt is, nehogy erőket vonhassanak el oda, ahol a támadást most előkészítik (Görbéénél). E célból küld hozzám egy század német gránátost, azt tegyem be. hol itt, hol másutt a frontomon, hogy az oroszok — látva őket — azt a benyomást nyerjék, mintha német erősítések érkeztek volna ide cs itt készülünk támadásra.

— Sokkal egyszerűbben érhetjük el ezt a célt — feleltem én önérzetesen. — Tessék nekem csak 50 darab német sisakot küldeni. Azokat az én legénységem az egész frontomon szorgalmasan fogja mutogatni az ellenségnek.

Linsingen nagy örömmel fogadta javaslatomat, elküldte a sisakokat és magyar legénységem — kioktatva e játék céljáról — kitűnően mulatott a német sisakokkal a fején.

VIII.

VAGYONMENTÉS.

A harctéren a hadműveleték körzetébe cső községek lakosságának egyrésze, jelesen a jobbmódúak, idejekorán, még mikor semmi veszély nem volt, önként, külső kényszer nélkül elhagyták tűzhelyüket és elmenekültek biztonságosabb vidékre. Ez az óvatosság csak abban az esetben volt helyén, ha a lakóhely később valóban a tűzvonalba, vagy annak közelébe került és mindenki kényszerülve volt otthonát esetleg azonnal elhagyni. Ilyenkor a menekülő vagyonának már csak töredékét, vagy semmit sem menthetett volna meg. De hogy ez bekövetkezik-e. azt csak a jó Isten tudta előre. Ha azonban valamely lakóhely a hadműveleték során nem került a tűzvonalba, vagy annak közelébe, akkor mindenképen jobb volt, ha a gazda családjával együtt megmaradt házában, majorjában, kastélyában, mert ez esetben vagyonát megőrizhette cs úgyis teljese megmenthette. Legszerencsésebb volt az a birtokos, aki javait egy megbízható ember vagy család gondjaira bízhatta, maga családjával pedig elmehrtett teljesen biztos, békés, háborútól nem érintett vidékre. Ezt azonban csak vagyonosabb emberek tehették. így tettek nagyrészt a galíciai nagybirtokosok, akik kastélyaikat és majorjukat a jószágigazgató felügyelete alatt az alkalmazottakra bízták. A felügyelettel megbízottak a

visszavonuló orosz hadsereg kozákjait a kastély kifosztásától, a magtárak, kazlak stb. felgyújtásától egy-két rubel vagy ezüstk korona felkínálásával eltéríthették. Még is maradt ily birtokosnál minden érték, a kastélyban rengeteg ezüst, porcellán, asztalnemű stb. A felügyelet nélkül maradt kastélyokban ellenben a garnitúrák székei bőr nélkül, a zongora az udvaron, velencei csillárok összezúzva maradtak hátra, amint valóságos vandalizmussal feldúltak mindent a kozákok.

*

A vagyonmentésnek egy csodálatos esetét láttuk az Ung-völgyében, ahonnan az oroszokat 1915 januárjában utoljára és végkép kiűztük. Az oroszoknak háromszori betörése következtében néhány napos járőrföldre az egész sűrűn lakott völgy és annak környéke az utolsó szalmaszálig ki volt fosztva. E völgyben úgyszólván naponta mentem autón Hajasárról mindkét irányban és az 1915. év tavaszáig soha, sehol sem láttam egyetlenegy háziállatot, még kevésbé a csapatok ellátásánál oly fontos szerepet játszó vágómarhát. Amidőn azonban 1915. január végén utoljára kiűztük az oroszokat és egész télen át a súlyos harcok mellett is sziklaszilárdan állt a frontunk, a völgy lakossága a védelem rendíthetlenségére iránt oly nagy bizalmat táplált, hogy tavasszal az egész völgy megelevenedett. A hóolvadás után üde zöldbe öltözött réteket — mintha varázskéz műve lett volna — legelésző szarvasmarhacsordák lepték el. Senki sem tudta, honnan kerültek ezek ide. Még a legilletékesebb ember is — Uzsok község Stich nevű jegyzője — csak annyit tudott, hogy az emberek még az oroszok első betörésekor valahol az erdők rengetegében, nehezen fellelhető helyre terelték az állatokat és ott eldugták. Hogy miként csinálták ezt, hogyan tudták az állatokat ott élelmezni, az még ma is rejtély előttem.

Egy másik érdekes esetem orosz földön történt, 1916 17 telén. Egy szép napon lóháton tértem haza a faluba és a község közelében lévő erdőn haladtam át, ahol orosz minta szerint szabályszerűen kiépített védelmi állást találtam több száz lépés hosszúságban. Ez magában véve nem lett volna feltűnő, mert ily erődítési munkát lépten-nyomon látott az ember a harctéren, de esztelen vonalvezetése feltűnővé tette. Parancsot adtam az átvizsgálására és kitűnt, hogy a közeli falu egész gabonakészlete itt volt elásva és elrejtve. A lövészárkok csak leplezésre szolgált. Természetesen a lakosság el látására és vetőmagként szükséges mennyiség meg hagyása után a többi a hadsereg számára elrekviráltuk.

*

Mi sem természetesebb, mint az, hogy a szegényebb néposztályhoz tartozók, akiket a háborús szerencsét lenség közvetlenül érintett, szintén arra törekedtek, hogy menekülésük esetén minden értéküket megment sék a pusztulástól, illetőleg az eltulajdonítástól. Az el yihetőt magukkal vitték, a többi értéket pedig elásták vagy eldugták. E tekintetben hihetetlen leleményesség gel találkoztunk. Minden házban, istállóban vagy padlá son kínálkozott valami biztosnak látszó sarok rejtek helynek. a kertben is ástak el vagy a trágyarakás alá rejtettek el különféle „kincseket“. De ha mégis véletle nül napfényre került ilyen eldugott holmi, rendszeren csak a háziipar termékei voltak: egy darab vászonpokróc vagy egyéb kézimunka.

Egyszer orosz földön híre járt, hogy a kályhában találtak eldugott holmikát és mindenütt bontják a nagy agyagkályhákat, hogy kikutassák azokat. Természetes, hogy ezen pusztításnak azonnal véget vetettünk, nem csak azért, mert a kályhákra nekünk is szükségünk volt, de azért is, mert értékeket, pénzt vagy ékszert úgysem lehetett a falusi házakban találni.

IX.

OROSZ FOGLYOK, MENEKÜLŐK, ZSIDÓ LAKOSSÁG.

Hazánkban, ahol igen sok orosz fogoly volt gazdaságoknak, gyáraknak, magánosoknak munkára, valamint ellátásra kiadva, mindenki ismerte a jámbor embereket és tudta, hogy néhány ritka kivételt nem tekintve, még az önállóan, kocsisként, sofförként alkalmazottnak sem jutott eszébe a szökés. Nekik az volt a sorsuk és ebbe beletörődtek.

A fronton is ilyenek voltak az oroszok. Láttam őket támadásban Uzsoknál. amint 10—15 raj vonalas sorban egymás mögött, vagy 30 lépésnyi távolságban nyomultak előre, nyugodt temetési menetben. Szép rendesen taposták a havat, ebben nem zavarta őket az sem, ha tüzéségünk srappelljei megtizedelték őket. Oda se hcdcritettek, ha szomszédjuk elesett. Nyugodtan mentek tovább, mert ez volt a parancs.

*

Az 1914/15. évi téli uzsoki harcok alatt Clanncr vezérkari százados találkozott egy igen hatalmas természetű oroszral, aki egy katonánkat cipelte a hátán. Megtudta tőlük, hogy a bécsi vadászászlóaljbeli embert, aki a lábán sebesült meg súlyosan („mir habnsz d'n Haxn abg'schossen“), fenn a gránicon a muszka fogoly

hátára rakták és megparancsolták neki, hogy igen kíméletesen vigye le a vasúti állomásra Hajasára, ahol egy betegnyugvóállomás van és ott adja át. Vagy két órája hozta már a hátán a sebsültet és egy cédulát a kezében a címmel. Eszébe sem jutott, hogy mást is tehetett volna.

Limanova után Neusandeztől északra üldöztük az oroszokat? A műút mellett állottam törzsemmel, mi alatt előnyomuló seregtesteink elővédjei szorították az orosz utóvédeket. Egyszer csak feltűnt az úton egy nagyobb zártrendű gyalogcsapat, mely előlről jött felénk. Távcsővel hamarosan megállapítottuk, hogy oroszok. hogy fegyver nincs náluk és hogy az oszlop végén egy lovas is baktat. Egy magyar huszár volt, aki egy szál kivont karddal kísért be 200 főnyi orosz hadifoglyot Neusandezbe. hogy ott. mint jelentette, átadja a foglyokat az állomásparancsnokságnak. Vájjon 200, vagy talán csak 2—3 magyar katonát el lehetett volna-e hajtani úgy, mint a birkanyáját?

— Csak vigye tovább és vigyázzon rájuk! — biztattam a hős katonát.

1915. január első felében Galíciában szűkebb törzsem egy vadászházban volt elhelyezve. Ide hoztak élőiről néhány száz orosz foglyot, kik itt megpihentek és meleg feketekávé, cigarettát kaptak.

Kérdésekre, hogy van-e köztük olyan ember, aki nemcsak oroszul, hanem más nyelven is tud beszélni, előlépett egy muszka, aki kijelentette, hogy ő tud németül.

— Mióta van a harctéren?

¹ Vázlat a 17. lapon.

Tegnap óta, de az orosz-japán háborúba is tam ugyancsak egy napig.

— Hallgasson ide: adok magának 5000 rubelt, ha visszamegy és megmondja odaát, hogy mi nem lőjjük agyon a foglyokat, amint ott híresztelik. sőt ellenkezőleg, jól el is látjuk őket.

— Az én életem nekem értékesebb, mint 5000 rubel — felelte az üzleti alapon álló orosz a mi nagy mulatságunkra.

Mindenki, aki az orosz fronton volt, tudja, hogy visszavonuláskor az oroszok saját földjükön az orosz lakosságot községenként összegyűjtve, hátrahajtották olymódon, hogy minden család egy kocsira rakta nagy értékeit (szalmazsákot, takarót, lócát, vedret, ha volt, valami élelmet is stb.). A kocsi tetejébe a kisgyermeket ültettek, a többi ember pedig a kocsi mellett bandukolt: egy öregember vagy asszony a lovakat vezette, néhány fiatalasszony csecsemővel a karján, egy vagy több gyermek mellette, esetleg egy kamasz fiú vagy lány egy malacot vezetett kötélen vagy, egy-egy libát tartott karjaiban. így vonult el a község 30 vagy több kocsija néhány kozák felügyelete alatt, akik a községet mindjárt fel is gyújtották, hogy nekünk ne szolgálhasson hajlékul. Az égő falvak mindig elárulták visszavonulásukat, mire mi még jobban iparkodtunk előre, hogy mentsük a még menthető, mert küzdeni ilyenkor már csak az utóvéddel kellett, ami nem volt nehéz feladat. Ilyen harcot néztünk végig egyszer 1915 ősszel a terepen szőkébb törzsemmel, amidőn egy messze fekvő erdőből egy öreg orosz emberke közeledett felénk. Megállítottam s az öreg egy oroszul beszélő tisztem kérdésére elmondta, hogy tegnap, amikor a falu népét összegyűjtötték és pakolták, ő megszökött az erdőbe, mert nem akarta elhagyni a falut és most oda iparkodik vissza.

Alighogy kimondta az utolsó szót, térdre borult előttem és összetett kezekkel sírva kért, hogy ne lövessem agyon. Ugyanis akkor vette észre Fiácher Niamcsny vezérkari századost, aki balra mögöttem állt, amint kihúzza kodakját és lencséjét ráirányítja. Az öreg a fényképezőgépben valami kis ágyút vélt, amellyel agyon akarják löni. A kozákok is azt mondták neki, hogy itt ne maradjon senki, mert mi, éppúgy, mint a foglyokat, a visszamaradó lakosokat is elpusztítjuk.

— Keljen csak fel és menjen nyugodtan haza. Mi nem bántunk senkit, sem a foglyokat, sem a békés embereket.

Az öreg emberke arca felderült és hálálkodva, boldogan ment haza.

Másként bántak az oroszok a zsidó lakossággal. Azokat már békében külön falvakban tömörítették össze. Nem volt szabad zsidónak orosz községben letelepülnie és fordítva, orosz sem lakhatott zsidó községben. Utóbbiakban a zsidók végeztek minden munkát. Mindenféle ipart űztek és a földet is ők mívelték, c mellett mindegyik mindennel kereskedett is. A zsidó községek lakosságát nem űzték vissza, ha hátráltak. Otthagyták őket falvaikban. így azután itt is, ott is megtörtént az, hogy valamelyik falu a harcvonalba került és azt az ágyúk bizony nem kímélték, ha a harc helyzet úgy kívánta. Megtörtént tehát nem egyszer, hogy a tüzérség tüze alá került egyik-másik község a nap valamely szakában, tehát néha éjjel is. amidőn az orosz a legtöbb kárt vélte csapatainkban tenni. Több helyen fel is gyulladt ily falu és a lakosság kénytelen volt csupasz életét menteni és elmenekülni.² Láttam egyszer egy menekülő falut és annak egy nagy csoportba összeverődött lakosait, amint sírva vánszorogtak hátra,

² Lásd · VII. képes táblát.

köztük asszonyok csecsemőkkel a karjukon, kisgyermekük a szoknyájukon lógva. Sokan egy-egy hirtelen felkapott csomaggal: ágyneművel, egyéb holmival a hátukon. Ezeket főhadiszállásom környékén megpihentettük, esetleg éjjelre is elhelyeztük és élelemmel láttuk el, hogy aztán hátrább küldjük, biztonságosabb vidékre, a hadtáparancsnokságok körletébe. Csak a jó Isten tudja, hogy ezek közül visszakerült-e valaha is csak egy a régi fészkebe, hiszen némely falu úgy eltűnt a föld színéről, hogy még nyoma sem maradt. Mélységesen megindított mindig ezen ártatlan emberek szomorú sorsa. Egyik pillanatról a másikra kellett megragadni a vándorbotot és elindulni a teljesen bizonytalan jövő felé. Elvégre érthető, hogy a hazáját védő katona, akár hazájának határát védi, akár ellenséges területen teszi ugyanazt, minden pillanatban kockára teszi életét, de már a legkegyetlenebb csapást kell látnunk abban, ha ártatlan gyermekek, asszonyok és öregek kerülnek ily helyzetbe. Nem is akadt magyar ember, akinek a szíve ennek láttára meg nem esett volna és ki-ki azzal, amije volt, ne enyhítette volna keserveit. Folytak is már azóta nemzetközi bizottságokban a tárgyalások, hogy az ily menekülők helyzete tűrhetőbbé tétessék.

FŐHADISZÁLLÁSOM.

Képzeljük el egy nagyüzemnek mintegy 60 férfiúból (tiszt, katonai tisztviselő) és megfelelő segédmunkásból álló vezetőségét, melynek élén a parancsnok áll, akinek irányítása mellett a legkülönbözőbb vezetői munkát végzik részben osztályokba osztott férfiak együttesen, részint pedig egyéenként a többiek. Ezek az emberek a harctéren valamely kastélyban, vagy házban, vagy szétszórta a faluban úgy helyezkedtek el, hogy ha nincs kiküldetése, mindegyik minden percben éjjel-nappal kéznél, illetőleg elérhető legyen. Rendszerint összecsúfoltan laknak és közösen étkeznek. Az étkezés alkalmat szolgáltat arra is, hogy sok dolgot beszéljenek meg és intézzenek el. De amúgy is mindenki megszákítás nélkül szolgálatban van nemcsak étkezéskor, de alvás idején is, mert úgyis felkeltik, ha szükség van rá.

Mint hadseregcsoporthoz, illetőleg hadtestet vezénylő tábornok a szokébb törzsemmel, a kényes bakteriológiai laboratóriummal és távíróosztaggal, kevés kivétellel mindig találtunk a harctéren hosszabb tartózkodásnál födelet és 1—1 szobát, ahol az időjárás ellen védve, nyugalommal dolgozhattunk. Az uzsoki súlyos téli harcok alatt, 1915. januártól ápriliséig egy öt helyiségből álló pénzügyőri házban húzódtunk meg. Egy kis szoba, melynél az ajtót egy felszegezett pokróc pótolta, volt

az én fogadószobám. Abban dolgoztam, fogadtam, aludtam. mosdottam. Ott is referáltak. Mellettem egy szobában volt a hadműveleti iroda, és egyúttal a vezérkari tisztek hálósobája. Egy nagyobbacska szoba étkezőhelyiségül és egyúttal irodául szolgált, egy másikban a táviróosztag helyezkedett el. Világítást üres palackokba dugott gyertyák szolgáltattak. A törzs többi emberei a faluban helyezkedtek el, úgy, ahogyan lehetett.

A törzs munkaterülete a világháborúban 30—40, néha 60 kilométer szélességű harcvonalra, s mélységben is ugyanannyi kilométerre terjedt, mely területen nemcsak a hadműveleti ügyeket intézték, hanem 65.000, néha 100.000, sőt 150.000 főnyi élelmezési létszám szükségleteinek és harceszközeinek pótlásáról és helyreállításáról, továbbá a közlekedési, összeköttetési, műszaki, egészségügyi, gazdaszatkczcslési, forgalmi, állategészségügyi és postaszolgálat pontos elvégzéséről is gondoskodtak. Politikai polgári biztosként egy magasabbrangú közigazgatási tisztviselő volt nálam, aki saját országunkban a közigazgatási hatóságokkal tartotta fenn az összeköttetést, az ellenséges és visszafoglalt területen pedig a közigazgatást szervezte meg.

Egy három gyaloghadosztályból álló hadtest a nagy háború alatt 65.000 főnyi élelmezési létszámot tett ki és 17.500 lóval, valamint 4400 kocsival rendelkezett. Egyetlen egy útvonalon menetelve ütközetmcnctbcn 118 kilométer hosszú lett volna (Budapest—Siófok például 115 km). Maga a csapatoszlop a mindig szükséges ütközetvonatával egyedül 73 kilométer, a nagyvonat pedig 42 kilométer hosszú. A hadtest lehetőleg mindig, de az ellenséghez közel, feltétlenül, ha rossz úton is, 2—3, sőt, ha lehet, több részre osztja meg a csapatoszlopot. Ilyenkor a főerő a nagy vonatoszloppal a jó fővonalon marad. Igen fontos, hogy a parancsnoknak jó összeköttetése legyen az összes alárendelt egységekkel. Külö-

A 30·5 cm-es mocsár és lövedéke.

Tábori mise Malinnál.

Tábori mise Drohobycznél.

Népmulatság a tartaléknál Zabolotcy mellett : lepényevés és ürösítés.

nos jelentősége van ennek még menetközben is, hogy a parancsnok az egyes hadosztályokkal, mellékoszlopokkal és a nagy vonattal minden pillanatban táviratilag, telefonon rendelkezessen, felfelé pedig a hadseregparancsnoksággal is érintkezessen. A világháború alatt ezt az összekötő szolgálatot az én hadtestem törzsénél Összesen 12 tiszt, 160 főnyi legénység, 78 ló, 26 kocsi látta el a legkifogástalanabban,¹ de igen nehéz munkával. A jövő háborúban a távíróosztatok motorizálásával és a drótnélküli távíróval könnyebb lesz már az összeköttetés is.

A parancsnok jobbkeze a vezérkari főnök, aki a törzs egész belszolgálatát vezeti, miért is minden kifelé menő rendelkezés az összes osztályoktól az ő kezén megy keresztül. Bizonyos esetekben és kérdésekben a parancsnokot helyettesíthette is.

Mikor a harctérre kijöttem, 1914. november 25-én hajnalban az ungvölgyi hadseregcsoporthadparancsnokság átvételénél, losonczy Szakai! Kálmán akkori vezérkari őrnagy volt vezérkari főnököm és ő maradt 1915. január 14-ig. Ez idő alatt Szakai már addig is szerzett bő tapasztalataival és kiváló használhatóságával hűséges munkatársam volt azon szép hadműveleteknél, melyeket hadseregcsoporthadom éppen csak hevenyészve összeállított, tehát csonka törzsszel végrehajtott. Ez a körülmény annál súlyosabban esett latba, mert az időben úgyszólván egy repülő seregetest szerepét láttuk el, A 17 napig tartó hadműveletek alatt hadseregcsoporthadom 7000 foglyot ejtett.

Midőn pedig személyemet Boroevic, a 3. hadsereg parancsnoka kívánságára 1915. január közepén újból az Ung-völgyébe rendelték, ott Röder Vilmos akkori vezérkari alezredes, a későbbi honvédelmi miniszter

¹ Lásd az V. és VIII. képet

volt és maradt két évnél hosszabb ideig, vagyis a harctérről 1917. február végén történt eltávozásomig vezérkari főnököm. Nagy tudásának, rátermettségének és kiváló egyéni kvalitásának volt betudható, hogy a legideálisabb összhangban folyt le a munka még a legnehezebb viszonyok között is. De a törzs is egy hadtestparancsnokság törzsével teljesen azonos létszámú és összeállítású volt már akkor. Tagjai pedig követték Röder példáját és szívvel-lélekkel, soha el nem lankadó kezdeményező szellemmel végezték munkájukat.

Kellőképpen intézkedni és tájékozódni a legnehezebb a hosszan tartó menetek és a súlyos harcok alatt volt. Ilyenkor a vezetőség minden egyes emberének fokozottabb munkát kellett végeznie, s legtöbbször saját hatáskörében öntevékenyen eljárnia, mert ilyenkor a törzs is megoszlik. A főcemberek a parancsnok közelében maradnak (szőkébb törzs), míg a többiek külön menetelnek, vagy egyelőre a régi törzsállomáson maradnak.

Könnyebb volt a helyzet, ha a front megmerevedett és álló árokharc folyt. Állóharcban mindkét fél csak a védelemre szorítkozik és igyekszik megtartani az elfoglalt vonalat. Ilyenkor jut idő pihenésre, levelezésre és a netalán elmaradt adminisztratív munkák elvégzésére. Étkezés idején, különösen este, rendszeren összejön az egész törzs és akkor már a szolgálattal nem kapcsolatos témák is polgárjogot nyernek. Főképp a jókedélyű embereké a szó. Igen nagy, sőt felbecsülhetetlen értékük van ezeknek a törzseknél és a csapatoknál egyaránt, mert derűt, jó kedvet árasztanak a nagy szürkeségű egyhangúságba.

Igen sok kedves órát és igen sok kedves emléket köszönhattünk például Schramm Viktor tartalékos főhadnagynak. aki. sajnos, azóta már elköltözött az élők sorából, ő még fiatal korában került ki Münchenbe és

ott élt mint akadémiai festő a háború kitöréséig, ötven éven felüli kora miatt mint magyar népfelkelőfőhadnagy kerékpáros parancsörtishti minőségben törzsemhez nyert beosztást. Uzsoknál egy ízben vacsora közben egy papírszalvétán nevettek az asztal egyik sarkán. Kérdésemre, hogy min nevetnek, elhozták azt a papirost, melyen lovag Bosehán Pál főhadnagy, autós parancsörtiszt nyúlfejjel volt kitűnően karikírozva. Miután én is élveztem a nagyszerű rajzot, meghagytam az egyik parancsörtisztnek, aki gyakran járt be Munkácsra, hogy legközelebbi útján hozzon egy rajztömböt, és ha látja, hogy Schrammot újból megszállja a buzgóság, tolja oda neki azt, mert bűn ilyen sikerült dolgokat selyempapírra rajzolni. Az eszme várakozáson felül sikerült. Schramm idővel 30 darab karikatúrát rajzolt, melyek mindegyikével egy-egy kellemes órát szerzett nekünk. De ő ennél többet is tett. Az eredeti nagyértékű rajzokat elválásunkkor nekem ajánlotta fel, egy-egy Münchenben többszörösített példányt pedig törzsem többi tagjai vihettek haza kedves emlékként a törzsemnél töltött időkre.

Schramm zsenialitása az egyes rajzokban nemcsak a jellemző arcvonás kis túlzását, hanem az áldozat, illetőleg az áldozatok ellesett gyengéit is megörökítette. Ez utóbbi tette torzképeit oly élvezetesekké. ’

Bosehán, a már említett autós-főhadnagy egy ízben azt kérdezte tőle, miért nyálként, nyúlfülekkel rajzolja le mindig, mire azonnal oroszánként karikírozta, ami természetesen még nagyobb hahotát váltott ki, mert Bosehán igen jólelkű, európai műveltségű ember, de minden inkább volt, csak nem oroszántermészetű és igen komikusán hatott két kiálló felső metszőfoga az oroszán fején.

¹ Lásd a XVIII—XIX képes táblát.

Hollndonner Adalbert főhadbiztos hadseregcsoportom élmezését kitűnően és végtelen lelkiismeretességgel irányította és vezette. A karikatúrán alszik. Egy leheletszerű angyalalak térdel a mellén és gyaníttatja, hogy lidércnyomása van a nagy gondtól. A háttérben pedig látni a katonákat, amint libacombot, sonkát és egyéb finomságokat esznek és visznek, tehát kitűnő ellátásban részesülnek.

Dr. Pillitz őrnagy hadbíró, igazságügyi referenset, egy áldott jószívű embert, elmaradhatatlan szivarral a szájában, mint kegyetlen hóhért ábrázolta.

Szóllösy Gyula főszámtanácsost egyízben látta vadászatra menni, hócipőben, meleg fej- és fülvédőben, termoszüveggel, szóval a többi vadásznál kissé gondosabban felöltözve és felszerelve. Schramm kitűnő karikatúráján már kézigránátokat, revolvert, szuronyt és nagy legénységi tölténybőröndöt, no meg egyebeket is akasztott Szóllösy nyakába.

Lányi Dezső kitűnő szobrász-vendégünk karikatúráját, amint engem lemintáz; az enyémet, jellegzetes nagy sapkával, mellettem Röder vezérkari főnökömet, Clannkrét, az öles vezérkari századost és végül az elmaradhatatlan Boschán főhadnagyot a volánnál is megtalálja az olvasó e mutatoul munkámban felvett képek között.

Amidőn távoznom kellett a frontról, hogy a honvédelmi tárcát átvegyem, következő paranccsal búcsúztam hűségese alárendeltjeimtől:

Cs. ős kir. Szurmny hadtest parancsnokság.

15. 91. Hadtest parancs.
(Novy Zagorow), 145. sz. tábori posta, 1917. február 10-ön.
Más. felelőseteljes állásba nyervén beosztást, eltávozom
a több mint kőt. nehéz hadiéven át nevetet viselő hadtesttől,
melynek élén jogos büszkeséggel állottam.

Nehéz szívvel hagyom el törzsemet, mely mindenkor hűségesen és önfeláldozóan mellettem tevékenykedett. Nehezemre esik a búcsúját az alárendelt sereg- és csapattestek kiváló vére tói tói és a munkájukat mindig teljes odaadással végző hadtest-intézetektől. Legnehezebben válok meg azonban frontom lövés/árkanak vitéz tisztjeitől és legénységétől, hadtestem hőseitől. Kik mindannyian, minden adott helyzetben a legnagyobb szenvedések és nélkülözések között is, szent esküjükhöz és kötelességükhöz híven helyüket mindenkor mint férfiak és harcosok teljesen betöltötték.

Bármily bensőségesen óhajtván azt, hogy távozásom alkalmával hadtestem minden egyes hősenek kezét megszoríthassam. és személyesen búcsúzzak, erről legnagyobb fájdalomra le kell mondanom, de háláit szívvel emlékezem meg a pillanatban a vérel, vassal hozzám forrasztott és hozzám oly közelálló összes harcos társaimról egyénenként is, akik viharos időkben szemem előtt, kemény küzdelmek közepette, egy emberként álltak mellettem és számtalan példáját adták az odaadó kötelességteljeslésnek. félelem nélküli kitartásnak és hősiességnek.

Hűséges ragaszkodással teljesített felejtetetlen szolgálataitokért őszinte szívvel küldöm mindegyikötöknek hálás köszönetemet és azzal a szilárd meggyőződéssel búcsúzom tőletek, hogy Ti a jövőben is a győzelemre való törekvés vasakarától és azon tudattól lesztek áthatva, hogy győznünk kell. Ezzel fogjátok a jövőben is kiérdemelni és élvezni összes előjáróitok bizalmát.

Dicsőséges harcaink legszebb emlékeivel fohászok a Mindenhatóhoz, hogy áldása mindig veletek legyen és hogy Benneteket a jövőben is sikerről-sikerre vezessen a végleges győzelemig.

SZURMAY oltábornagy s. k.

Távozásom után hadtestem nevem helyett a 24. számot kapta.

XI.

SZEMLÉK ÉS LÁTOGATÁSOK A FRONTON.

Mindig nagy ünnep számba ment, ha magas előjáró szemlét tartott a fronton. Így különösen kitüntetésnek tartottuk azt, amidőn még trónörökös korában IV. Károly király ő Felsége is kijött 1916 október 26-án frontunkra szemlére. Csak néhány személyes epizódot fektetek le a következőkben, anélkül, hogy a szemle katonai vonatkozású dolgaira is kitérnek. Autón érkezett báró Puhallo hadseregparancsnok kíséretében és én szűkebb törzsemmel orosz földön az országúton egy kis erdő mellett vártam megérkezését.

Jelentkezésem után a trónörökös ő Fensége az öt mindenkor jellemző szívélyességgel érdeklődött egyik-másik dolog iránt, azután pedig Röder alezredes, vezérkari főnökömmel beszélgetett, én pedig kissé távolabb Puhallóval. Abban a pillanatban, amikor a trónörökös felénk fordult, én éppen nevettem és ő Puhallóra nézve azt kérdezte tőle, mit nevet Szurmay?

— Jókedvű, Fenséges Úr! — felelte Puhalló —, mert sohasem volt olyan gazdag a fronton, mint most, amidőn még tartalékot is tud kikülöníteni, melynek a megszemlélését kéri mély hódolattal Fenségedtől.

— Nagyon örülök — mondja ő Fensége felém fordulva, szintén nevetve —, hogy meg van elégedve a helyzettel.

Az erdőben felállított zászlóalj szemlézése közben a trónörökös a tömegben formált zászlóalj minden emberét megszólította, akinek kitüntetése volt. Ezek között egy ezüst vitézség! érmes sebesültvivőtől azt kérdezte:

— Hol érdemelte ki ezt a szép kitüntetést mint sebesült vivő?

— Császári és Királyi Fenségednek alázatosan jelentem, múltkor az oroszok az ezredcmenél betörték éjjel, és hirtelen a segélyhelyen is megjelentek. Én ott három oroszot a kezemügyében lévő Linemann-ásóval ütöttem agyon. Ezért kaptam. Az oroszokat akkor ki is vertük ismét.

A trónörökös a szokott módon emberünk balvállára tette kezét és a következőket mondta:

— Nagyon örülök, hogy ily vitézül viselkedett és azt a szép kitüntetést kiérdemelte.

Ezen szemle után a 7. közös gyaloghadosztályparancsnokság elhelyezését is megnézte. Ott voltunk ebéden, melynek befejeztével Ő Fensége tovább folytatta szemleútját.

Frigyes főherceg tábornagy úr, Ő Fensége, a hadsereg főparancsnoka, egy hosszabb frontrész meg szemlézése alkalmából útbaejtette hadtestem körletét is, és mi az egyik hadosztályom törzshelyén jelentkeztünk nála. Ez alkalommal szóval és személyesen is megismételte velem szemben az írásban és táviratilag igen gyakran küldött magas megalégedését és dicséretét működésünk fölött. Végtelen kegyességgel, megszólítással tüntette ki ezután szűkebb törzsem összes tagjait, mi alatt én főhadsegédével, gróf Herberstein lovassági tábornokkal beszélgettem, ki csak rövid idővel előbb került a frontról ezen beosztásba. Herberstein kérdésére, mely hadosztályok állnak alattam, felsoroltam azokat.

de az utolsónál mindkét kezével a fejéhez kapott és kifakadt:

— Jézusom, azt ismerem. Ismételten a szomszédságomban volt!

— Hát tudod, ez a hadosztály két éven át agyon volt bunkózva és az emberek minden ambíciója kiölve. Néhány hónap óta áll alattam, de máris rendbehoztam. Bárhová állítom, minden feladat megoldására képes. Nem szívesen cserélném el mással, hacsak nem magyar hadosztállyal.

— Hát ehhez gratulálok!

A Fenséges úr hamarosan ismét tovább ment szernlc-útján.

Lipót Szalvátor főherceg Ö Fensége, mint a közös hadsereg tüzérségének felügyelője is eljött és megtisztelt bennünket 1915 IV/24-én Uzsoknál, hogy megismerje tüzérségünk működését. Látható nagy örömmel jött hozzám, a bécsi hadiiskolában volt iskolatársához az 1887—89. iskola évekből. Együtt szenvedtük át életünk c két Icgterhcscbb tanulóévét, ő mint százados és az osztály legmagasabb rangú hallgatója, én pedig mint ellenlábasa, az osztály Benjámija, tanulmányaink végén is még honvédhadnagy. Imponáló szorgalma, lelkiismeretessége és szeretetrcméltósága közkedvelté tette az osztályban és ha mi klasszifikáltuk volna az iskola végeredményét, akkor az igen jó siker mellett, nem a tanári kar által megítélt 11. osztályrangot adtuk volna neki, hanem jóval magasabbat.

*

Báró Hazai Samu honvédelmi miniszter. Sándor János belügyminiszter és Krobotin Károly közös hadügyminiszter az 1914—15. év telén egyidőben tiszteltek meg látogatásukkal Uzsoknál. Jól bebundázva, meleg

fejvédővel ellátva vittem fel őket és kíséretüket a há-
góra, hogy lássák az ottani harcteret. Nyitott vasúti
kocsiban mentünk fel, az akkor már ismét használha-
tóvá tett vasúti vonalon és néztük az előttünk fekvő
galíciai fennsíkot, dombos terepalakulataival. Meg-
magyaráztam mindkét front fekvését, melyből egyéb-
ként semmit sem láttak.

Báró Hazai Samu, mint honvédelmi miniszter, orosz
földön is megszemlélte hadtestemet.

*

Elöljáró hadseregparancsnokaimmal mindig a leg-
jobb harmóniában dolgoztam. Nagyrabecsülték bennem
azt a jó tulajdonságomat, hogy sohasem jajgattam és
panaszkodtam. Az idők folyamán bekövetkezett át-
csoportosítások miatt Boroevié, Puhallo. Böhm Ermolli,
Tersztyánszky, József Ferdinánd ö Fensége és rövid
ideig báró Arz, a német vezérek közül pedig von Lin-
singen. von Litzmann és von der Marwitz hadsereg-
parancsnokok voltak elöljáróim. Igen sűrűn érintkez-
tünk telefonon és meg is látogattak nagy ritkán. Min-
den fontosabb elhatározás előtt megkérdezték vélemé-
nyemet és egyetlen esetet kivéve el is fogadták tett
javaslataimat.

Ez az eset pedig a következő volt:

1916 nyarán orosz földön frontom és balszomszédom
frontjának érintkező pontján néhány száz lépésnyi
frontrészt nálam és szomszédomnál benyomtak az oro-
szok, de megálltak eddigi védővonalunkon és ott be-
rendezkedtek. Szemben velük ugyanezt tették a mi
csapataink, úgyhogy ezen a helyen vagy 600 lépésnyire
egymástól állt mindkét front és nagyobb baj nem tör-
tént. Akár ma is így állhatnánk! Hogy a betörésnél az
én csapataim vagy a szomszédok tágítottak-e előbb,
azt, mint rendesen, itt sem tudtuk megállapítani.

A hadseregparancsnok erre értekezletre hívott össze engem, a szomszéd hadtest parancsnokát és egy dandárparancsnokot, egy faluba, az illető front rész mögött. Ott aztán kijelentette, hogy a következő napon vissza kell venni az eredeti állásunkat s c célból az ott lévő dandárparancsnoknak én és a szomszéd hadtest is 1—1 gyalogezredet, valamint néhány üteget bocsátunk rendelkezésére.

Egy kis szünet után, miután sem a másik hadtestparancsnok, sem a dandárparancsnok megjegyzést nem tett, én lényegileg a következőket jelentettem:

— Ezt a támadást — most már dél lévén — holnap nem lehet sikerrel végrehajtani, legjobb esetben csak holnapután. A kijelölt parancsnoknak és az alparancsnokoknak előbb behatóan kell tájékozódniok a helyszínén, az erőket a támadáshoz éjjel odavonni és átcsoportosítani, a tüzérségnek a belövést végrehajtani, a sok ellenséges gépfegyverfészket megállapítani, hogy a támadás előtt a tüzérség kilőhesse azokat. A telefonvezetékeket a tüzérségi megfigyelőkhöz és az alparancsnokokhoz is ki kell építeni, szóval a támadást előkészíteni, amihez a mai napon már nincs elég idő. Mindezeknek a gondos végrehajtására annál is inkább szükség lesz, mert a támadás a lankáson, az ellenség felé emelkedő terepen nem könnyű.

A hadseregparancsnok ennek ellenére nem tágított eredeti elhatározásától. A támadás tehát megindult másnap és mindjárt a kezdetén összeomlott. Többször nem is kíséreltük meg mindaddig, míg általános támadásba nem mentünk át és azt a szakaszt is visszavettük.

Ez az igen keménynek és szigorúnak ismert hadseregparancsnok — Isten nyugosztalja, mert már meghalt — hozzá volt szokva ahhoz, hogy mindenki szó nélkül engedelmeskedjék. Ez lehetett a rugója annak, hogy javaslatomat minden megfontolás nélkül azonnal el-

vetette, a másik két urat pedig meg sem kérdezte. Az eset soha többé nem került közöttünk szóba, de amidőn 1917. február havában a honvédelmi minisztériumba rendelték be — miniszteri kinevezésem kissé később történt meg —, igen megleghangú hadseregparancsban búcsúztatott. Szó szerint közlöm az alábbiakban ezen parancsot:

Cl. kir. 4. hadseregparancsnokság.

31§. sz. cin.

Fordítás.

Hadseregparancs.

Wladimir Wolynskij, 1917. február 11.

Szurmay altábornagy, a két évnél hosszabb időn át dicsőséggel jcs nevét viselő hadtest legjobban bevált vezetője ezen parancsnoksága alól legfelsőbb parancs folytán felmentetett és más fontot alkalmazásra rendeltetett.

Legmélyebb sajnálkozással veszem el ezen felelte érdekes tábornokot, kinek nevéhez oly fényes hadiemiékek fűződnek. ki hűséges küzdőtársom volt azon éppoly véres, mint dicsőségteljes harcokban ez 1916. év második felében.

Szurmay nevét a 4. hadsereg kebelében nem fogjuk elfelejteni!

Korlátlan bizalmát csapataihoz, melyeknek legmelegebb gondozását szentelte, ezek lelkesült ragaszkodással viszonzták. Azon képességgel rendelkezett, hogy alárendeltjeit teljesítményeik iránt támasztott fokozott követelményei dacára mindig örömteli és odaadó harc és szolgálatkészségben tartsa, hogy megrendlthctetlen bizalmát beljük oltsa és jogos önértéküket felfrissítse.

Szívem mélyéből köszönöm ő Nagy méltóságának a hadseregnél teljesített szolgálatait azon bensőségteljes óhajjal, hogy jövője is dicsőségteljes és szerencsés legyen.

A velem szemben egyénileg is tanúsított bizalomteljes odaadásáért kérem fogadja legszívélyesebb köszönetemet.

*

A többi hadseregparancsnokok körletükből való kiválásom alkalmával ugyancsak vagy igen megleghangú hadseregparanccsal, vagy személyemre szóló távirattal, némelyik ezenkívül külön magánlevéllel is búcsúzott, kívánva mielőbbi visszatérésemet hozzájuk. Különös,

hogy ezek közül éppen az, akit a legkevésbé közelállónak éreztem, báró Boroëvic, volt az. aki legmélyebben zárt szívébe és 1915. jan. 2-án magánlevélben többek közt ezt írta.

„Első pillanattól fogva tudtam, hogy csapataidnak erejét megduplázod. Igen nehezen nélkülözlek. Épp most is nagy szükségem volna Reád, frontom egyik részén, sajnos, mostani hadseregparancsnokod sem nélkülözhet.“

Két héttel később. 1915. január 15-én ugyancsak fenti indokolással kért vissza engem a hadsereg főfőparancsnokságtól az Ungvölgybe. Uzsokra. az akkor már tavaszig elcsendesült gorlicci frontról, hogy az egy héttel később meginduló téli offenzívánál én vezethessem ismét az ungvölgyi hadseregcsoportot. Megbízatásomat siker koronázta.

*

Némi változást hozott főhadiszállásunk életébe egy-egy író, sajtótudósító, szobrász vagy festőművész, aki a hadsereg főparancsnokság sajtóhadiszállásától hozzánk vetődött.

Hozzánk jött Uzsokra néhány napra 1915. V Lén Sven Hédin hírneves svéd kutató, tudós és író két svéd tiszttel a véres munka rugóinak felderítése céljából. Igen szimpatikus, élénk és jóhumorú ember, kitűnő rajzoló is.

A

Megfordult Novak Frigyes Károly német katonai író, a berlini Kultur-Verlag tulajdonosa, aki különben ezelőtt 6—8 évvel ismételtén felkeresett Budapesten egy magyarvonatkozású munkája tárgyában, melyet azonban hirtelen bekövetkezett halála miatt nem tudott befejezni.

Igen rokonszenves látogatónk volt Ernst Morath, nagyon jónevű német katonai író. aki „Unser gemeinsamer Krieg“ című munkájában meglepő közvetlenséggel

írta le törzsem életét és munkáját Hajasdon, ahol a súlyos uzsoki harcok alatt „egy kis fináncházban (konyha és 5 más helyiség) szerényen meghúzódva és összezúfolva dolgoztunk és vacsoránál barátságosan még jobban összeszorultunk a falócán, hogy az érkező vendégnek is helyet adjunk“.

Nagyon jól érezte magát nálunk, szinte hozzánk nőtt Szomory Emil is, akkoriban „Az Újság“ haditudósítója, aki 1915-ben „Havasi gyopár“ és „Sárossy muníciót“ cím alatt harctéri élményeit élvezetesen meg is írta.

Móricz Zsigmond hasonlóképpen megfordult nálunk és főképp az állásban lévő legénységet kereste fel. Sok szép dolgot írt akkor a látottakról.

Lányi Dezső szobrászművész szintén sokáig talált nálunk mindenféle megörökíteni valót. Egy igen szép munkáját: egy fogatolt ágyú körül kínlódik ember és ló azon, hogy a feneketlen sárban az ágyút a lejtős úton felvigye, oly tökéletes művészettel dolgozta ki, hogy minden tüzer, aki eddig látta, önkéntelenül is felkiáltott: így volt, épp így!

Juszkó Béla festő, a mozgó ló megfestésének nagy mestere, rövid időt töltött ugyan nálunk, de sok időt takarított meg csodálatos gyorsan járó ecsetje. Minden nap mutatott új és újabb szép munkát.

Zádor István kitűnő festőnk akkor fordult meg nálunk, amidőn orosz földön, Ostrozcc-ben gróf Ladochovskij kastélya volt főhadiszállásom székhelye. Egyik igen szép festménye, a kastély szalonjába telepedett vezérkari osztály egy részét örökíti meg munka közben.

Edvi Illés Ödön is rengeteg kiváló munkát végzett aránylag rövid idő alatt. Engem munka közben, íróasztalomnál úgyszólván percek alatt rajzolt meg ceruzával.

Thury Jobbágy Wolhyniában valóságos udvari szobrász-piktorunk volt. Egyik legjobb mellszobromat ő ké-

szítette és öntötte bronzba, de igen szép akvarelletek is festett Novy-Zagorovban, ahol sokáig laktunk.

Poór Bertalan festőművész csak néhány napig volt nálunk orosz földön. Olajban festett meg engem is, talán kissé túlszigorú, nálam szokatlan arckifejezéssel, melyet ő elválaszthatatlannak tarthatott az orosz harc-
térén lévő magyar generálistól.

Brück osztrák művész egy napot töltött nálunk Galíciában, hogy engem és Röder Vilmos alezredest, vezérkari főnökömet „Dic Hccrführer dcs Weltkrieges“ című album számára lerajzoljon. Ezt félóra alatt végezte el nálam és ugyanannyi idő alatt Rödernél, mégpedig vörös krétával. Az én arcképem kitűnően sikerült, a barnahajú és bajuszú Röder egyébként jó arcképén igen idcgenszcrűcn hat a vörös kréta.

Dr. Limán Pál hírneves német író — Limán von Sanders testvére — Drohobycznél látogatott meg bennünket egy-két napra. Szónoklás közben örökítette meg Schramm egy igen sikerült karikatúrája.

Egy igen élénk és mozgékony hadifotografus is meglátogatott bennünket orosz földön, a sajtófőhadiszállásról. Mindig a harcot akarta lefényképezni. Pergőtüzet, becsapódó gránátokat, rohamozó huszárokat és bakákat. Ezt persze az ő számára nem volt módomban külön megrendezni. Kikísértettem tehát oda, ahol a különben épp akkor aránylag csendes fronton mégis legélénkebb tevékenység uralkodott. Egy szép napon lelkendezve jött haza és mesélte, hogy nagyszerű felvételeket csinált Lokaczy közelében, ahol az út egyik oldalárka ki van mélyítve, mert ott vezetett el a 3. védőállásunk. Két német katona egy kocsin ment az úton, az egyik ló félrelépett és beleesett az árokba. A két katona éppen akkor kínlódott azzal, hogy a lovat ismét kiemeljék a mély árok-
ból, mikor ő odaérkezett.

Egyéb segédeszköz hiányában mindkettő levetette a nadrágját, azokból csomóztak össze egy hevedert, s beleizzadva próbálták kiemelni, amíg végre sikerült a munka. Erről van neki több nagyszerű felvétele.

— Küldjön nekem is egyet-egyet a sikerültekből! — kértem.

— Ezer örömmel — ígérte, de bizony ígéretét nem tartotta meg. Számítottam ígéretére, nevét sem jegyeztem fel.

*

A Magyar Vöröskereszt egyik kedves főmegbízottja, báró Madarassy Beck Gyula a biztonság kedvéért, nehogy eltévedjen valahová más helyre a szállítmány, mint ahogyan az néha megtörtént, személyesen hozott hadseregcsoportom számára egy vágón szerctetadományt. Persze örömmel fogadtuk, és szívesen teljesítettem azt a kérését is, hogy kimehessen valakivel, megnézni a harcvonalat. Hazajövet egészen magából kikelve mondja nekem:

— Kegyelmes Úr! Hiszen azok ott kinn disznótort rendeztek cigányzenével, énekkel, tánccal!

— Ja, kedves barátom, lógó orral nem verhetjük meg az ellenséget. Itt a fronton mindenki vígan van. Pedig épp ez az ezred, amelynél voltál, tegnap igen súlyos harcot vívott. Menj csak a kórházba és nézd meg a még itt lévő sebesülteket is. Azok sem búsulnak.

— Nahát, ez igazán nagyszerű! Egészen másnak gondoltam a frontéletet — felelte elégedetten Madarassy Gyula báró.

XII.

MAGYAR VITÉZSÉG.

Legfontosabb katonai erőtenyezőink egyikéről, a magyar ember veleszületett hősiességéről és háborús használhatóságáról szólnak a következő sorok. Népünk jellemét, jó testi fejlettségét, intellektuális tulajdonságait, álhatatosságát, kötelességtudását. baráti hűségét, lovagias gondolkozását és hazaszeretetét Trianon természetesen nem semmisíthette meg. Ezek az erkölcsi értékek és a katonai erények, melyek a nagy háborúban oly nagy tettekre képesítették a magyar katonát, ma is megvannak és meg is maradnak. Messze túllépné azonban c munkám keretét, ha én a magyar csapatok fényes haditetteinek feldolgozásába fognék, hogy a magyar hadidicsőség megörökítésére és a jövő nemzedék okulására szolgáljanak, mert ez az anyag csak megszámlálhatatlan kötetben lenne feldolgozható. Céлом inkább csak az, hogy rámutassak, mily kevés fáradsággal lehetne akár minden községnek vagy megyének egy-egy olyan aranykönyve, amelynek az anyagát, elsősorban a Vitézi Rend karöltve a frontharcosokkal, autentikusan feldolgozhatná és jobb idők beálltával kötetbe foglalhatná. A gyűjtő munkát azonban most kellene elvégezni, mert a még élő és harcteret járt hősök jobban, jobb szívvel tudják ezt megcsinálni. Ha a kitüntc-

*Tiszti kabaré Kalnyatyciben.
(Fráter hadnagy és Bezeredy zászlós.)*

*Népmulatság a tartaléknál Zabolotcyben.
(Jósnének öltözött katona.)*

Lttowicz község visszatért eres: lakói.

Só és kenyér kiosztás Hajaidon.

tett hősök fényképei is megszerezhetők, annál jobb, mert az esetben minden községben megfelelő helyen (kultúrházban, községházán, iskolában, stb.) oly galériát lehetne alkotni, melynek benyomását és nevelő hatását a fiatalságra, az öregekre és az utókorra nem szükséges bővebben indokolni. Ily galériákra a fő- és középiskolákban is szükség volna.

Íme, egy-egy példa egyesek, többek és kisebb csapatok hőstetteiről, mert a nagyobb kötelékek működését a vezérkari művek úgyis feldolgozzák a hadi naplók alapján.

*

A 68. közös Rodich-ezred egyik bakája mint figyelő volt este a drótakadályok előtt, orosz földön. Az előterepen egy fabódé résein átszűrődő kis világosságot látott és hangos beszédet is hallott onnan. Odalopózkodott és 12 orosz pillantott meg egy asztal körül, amint a lócákon üldögéltek és beszélgettek. Puskáik a sarokba voltak állítva. Rövid elhatározással felrántotta az ajtót és szuronyt szegezve „hőre rúkit” kiáltott, mintha legalább 20 ember állana még mögötte. A muszkákat pedig, akik rögtön felálltak és kezüket felemelték, egyenként kiléptette a bódéból és fogolyként behozta. A fegyverekért azután külön küldött ki.

Az ezredparancsnokság azonnal jelentette telefonon az esetet és kérte a hős kitüntetését. Meg is kapta az elsőosztályú ezüst vitézség! érmet, melyet még aznap éjjel kivitt egy lovas tábori csendőr azzal a paranccsal, hogy „reggel ünnepélyes keretek között feldíszítendő a kitüntetéssel a vitéz. Ha lehet, én is kijövök.”

Uzsoknál, 1915. március havában, Artner ezredest felszólítottam, küldjön ki egy ügyes altisztet harmadmagával — önként jelentkezőket — a szemben fekvő orosz front mögé, hogy néhány konzervvel és kenyérrel ellátva, az ezen a területen lévő erdőparcellák ügyes

felhasználásával a Boryniára vezető út¹ lőtávolságába iparkodjanak jutni. Ott egy erdőcskében lessék ki fedve, amíg minden nap a délutáni órákban hátulról Boryniába iparkodó 50—60 kocsiból álló és élelmiszert, lőszert stb. szállító vonatoszlop az ő tűzkörletükbe jut. Ekkor az első és utolsó kocsit vegyék igen élénk tűz alá és amidőn a pánik már beállott, iparkodjanak fedetten visszafelé, éjjel pedig az orosz védőövön át hazajutni. A vállalkozás igen jól sikerült, három hősünk harmadnap könnyebben megsebesülve jött vissza. Az arany vitézség! éremre terjesztettük őket elő. Ezt az arra illetékes hadseregfőparancsnokság, sajnos, csak hetek múlva adományozta, amikor a három közül kettő már valami oknál fogva otthon volt a póttestnél, a harmadikat azonban az ezredparancsnokság díszében látta vendégül és ott dekorálták fel.

••

A nagy — három hétig tartó — csata alatt Uzsoknál, 1915. április 21-én este Magcrl ezredes, a hős 12. magyar gyalogezred parancsnoka, közvetlenül velem kert összeköttetést telefonon és jelentette, hogy, sajnos, benyomták cérnavékony frontját a gránicon néhány száz lépés szélességben. A védők ugyan a meredek lejtőn újból megvetették lábukat, és tartják magukat, mégis kér segítséget, hogy kiverje ismét a muszkát.

— Eclküldök egy zászlóaljat a 24. székely honvédezredből. Ügyesen alkalmazd ezt a 600 puskást, azok egytől-egyig holtbiztosán mind elfogják, valahány orosz bemerészkedett állásunkba.

Ügy is volt, közel 1000 egészséges muszkát kísért be hamarosan néhány 24-cs székely honvédbaka.

*

¹ Vázlat a 83. lapon.

Hogy a magyar virtusnak is nagy szerepe volt minden hősi harcnál, különösen a kézitusánál, az természetes. Mindegyik magyar baka a legkiválóbb akart lenni és felül akarta múlni szomszédait, mert csak úgy virtus a virtus. Sok szép sikerünket ennek köszönhetjük. Ugyancsak virtusból, adott esetben, oda sem hederítettek az ellenséges lövéseknek, ami gyakran a legnagyobb könnyelműséggel történt. Itt a sok közül egy példa:

1916—17 telén a csendes állóharc alatt, amidőn alig hallott az ember a néha megszólaló ágyúk dörgésén és puskák ropogásán kívül egyebet, a reggeli jelentésekből megtudtam, hogy hadtestemben mindennap van 6—8, sőt néha több sebesülés. Köztük mindig néhány halálos is. Parancsomra minden sebesülésnél feljegyezték a reggeli jelentésben azt is, mikép, mily alkalommal történt az aránylag sok sebesülés. Néhánynapi statisztikából kitűnt, hogy a védőárokba kimászóknak és ott a legjobb célt mutatva az ellenségnek, leguggolnak (amint azt otthon csinálják), hisz „a muszka úgy sem találja el őket“. De biz elég sűrűn eltalálta, sajnos. A legénységnek egy kis része ugyancsak könnyelműségből nem a cik-cakos futóárokból ment hátra valamely jelentéssel, hanem az árkon kívül egyenesen, rövidebb úton. Ilyenkor persze néha meg is lőtték őket. Egy-egy sebesülés virtusból történt, mert az illető megmutatta, hogy nem fél az ellenséges golyótól; vagy fogadott, hogy ki mer lépni az árokból 1—2 percre!

Post facta, a sebesülés után már bajos volt a vétkes megbüntetése, mert ha nem is volt halálos eset, mégis az egészségügyi intézetnek kellett átadni gyógykezelésre az illetőt. A legénység felvilágosítása és figyelmeztetése után, gondosan figyelttük az árkot és aki csak próbálta a kilépést, máris egy kis gúzsbakötést szerzett magának, amit jobban rösteltek, mint a sebesü-

lést vagy a halált. Így megszűnt hamarosan a sok teljesen elkerülhető sebesülés és veszteség.

*

Érdemes a fentiekkel szembeállítani a német drillt, mely még a harcszerű kiképzésnél is érvényre jutott, nemcsak az alaki gyakorlatoknál vagy fegyverfogásoknál.

A „Drill“-t magyar katonanyelven gépies idomításnak, vagy mint újabban mondják, sulykolásnak nevezik. Közel 33 éve, hogy mint a nagykanizsai 20. honvédegyalogezred parancsnoka tanulmányúton voltam Németországban és akkor megnéztem Berlinben a Ferenc József nevét viselő gránátos gárdaczred laktanyájában a berendezéseket és szolgálatmenetet, az ezredparancsnok kalauzolása mellett. Az egyik konyhában voltunk, melyben együttesen egy egész zászlóalj számára (nem úgy, mint nálunk, századonként) főztek. Az ablakból kiláttunk a nagy udvarra, ahol egy osztag a fegyverforgatást gyakorolta és éppen szétoszlott a legénység, hogy az egyik ajtón bemenjenek az épületbe. Oly messze voltak tőlünk, és háttal felénk, hogy bennünket nem láthattak, hiszen nem is álltunk a csukott ablaknál, mégis mindegyik legény az épület ajtaja elé érve, oly szabályszerű fogással és tempóban vette le a válláról a fegyvert „súlyba“, mintha ez vezényszóra történt volna Vilmos császár előtt. Nemcsak azért csinálta ezt mindegyik így, mert így tanulta, hanem azért is, mert tudta, hogy így a legkisebb erőfeszítéssel és a legegyszerűbben tudja levenni a puskát.

Orosz földön néztem a németeket, amint a front mögött újonnan jött menetalakulásokkal a hadseregparancsnok előtt az ellenségre való támadást oktatólag gyakorolták. A rajvonal feküdt és egy ugrást kellett csinálni az ellenség felé. Az egyik ember nem pattant fel elég hamar fekvőhelyzetéből és így néhány pillanat-

tál később feküdt le ismét az ugrás után. Egy másik a lefekvésnél egy vakondtúrást nem használt fel arra, hogy mögéje feküdjön. Az egyiknek megmagyarázták, hogy a késedelem az életébe került volna, a másiknak pedig, hogy ily kis védelmet, esetleg egy kis mélyedést is fel kell használnia, ha némileg megvédi; nem baj, ha szomszédjához kissé közelebb jön. Ezt sulykolták egész délelőtt, míg minden ember a leggyorsabban és lehetőleg fedetten került az előbbre fekvő vonalba.

*

Mi éppígy tanítottuk a támadást, így figyelmeztettük a legénységet a lassú, lomha felkelés és lefekvés veszélyeire; a fedezékek kellő kihasználására már ötvenhat évvel ezelőtt, még hadnagy koromban. De ez az oktatás ily alapossággal csak az újonckiképzésnél történt. Később csak ritkán került kifogás alá, ha valaki nem helyesen csinálta. Sulykolásról szó sem volt!

*

A fentiekből a következő tanulság vonható le:

A német sulykolás a frontmögötti harcgyakorlatnál amellet tanúskodott, hogy az újonnan a harctérre érkezett német menetalakulatok nagyrészt újoncokból állottak, akikben nem volt meg a harctéren mindenkor szükséges testi fürgeség. Ezt pedig a harctéren nem lehet teljesen kifejleszteni. Nálunk is sok-sok ezer ember vesztette életét, mert adott esetben nem tudott elég gyorsan árkon, sövényen, vagy más akadályon átugrani, vagy támadásnál az ugrásszerű előnyomulásnál elég gyorsan felkelni, előrefutni és újból lefeküdni, óriási fontosságú, szinte minden férfi egyéni érdeke is tehát az, hogy már az elemi iskolától kezdve minden tanintézetben, a cserkészeknél és leventéknél a testi fürgeséget fejlesztő tornajátékokat állandóan kultiválják éppúgy, mint a boldog békeidőben a mi fegyveres erőnk ténylc-

gcs katonáinál. Vagy száz körüli azon szcbbnél-szebb tornajátékoknak a száma, melyeket e célból eszeltek ki és melyekben minden fiú és legény gyönyörűséggel vesz részt.

Amikor 1905—7-ben ezredparancsnok voltam Nagykanizsán, előre kihirdetett napokon, hetenként egyszer-kétszer, a nagy laktanyaudvaron tornajátékokat rendelttem el. A játék délután kezdődött parancskiadás, vagyis 5 óra után, és csak az vett részt, aki önként akart, a többi legénység szabadon kimehetett a városba. Senki sem ment el, mert nagyobb mulatságot nyújtott a játék, mint a város. A legénység egészen észrevétlenül és játszva sajátította el a testi ügyesség azon fokát, mely minden frontkatonánál okvetlenül szükséges. Miniszterkoromban pedig hosszas tárgyalás után sikerült a kultuszminiszter beleegyezését elnyernem ahhoz, hogy az 1918. évi iskolai szünidő alatt, minden tankerületből egy-egy olyan tanító bocsátassék rendelkezésemre, aki szereti a sportot. Amikor ezek a tanítók együttesen jelentkeztek nálam, lényegileg a következőket mondtam nekik:

— Önök lesznek hivatva tankörzetükben meghonosítani a fiatalság testi ügyességének a fejlesztését, ennek módját és eszközeit. Meg fogják mutatni önöknek a most bevonult ügyetlen újoncokat, a nyolchetes honvédeket és az egy évet szolgált, fronton is megfordultakat. Minden faluban meg kell honosítani a tornajátékokat, a tanító vezetése alatt. A már nem iskolaköteles fiúk — ha látják ezeket a játékokat — Önként fognak bekapcsolódni, különösen, ha mint a tanító segédei csoportvezetőként szerepelhetnek. Vasárnap délután a szabadban, megfelelő rendezés mellett, az egész falu népe mint néző lesz ott, sőt a legények is kérni fogják, hogy ők is külön csoportban játszhassanak. így elérhetjük játszva és minden erőszak nélkül a testi ügyesség-

nek azt a fokát, amit a katonaságnál is csak egy év alatt tudunk elérni. Ez pedig azt jelenti, hogy a katonai szolgálatot is meg lehet rövidíteni, ha minden újonc a szükséges testi ügyességet magával hozza és a röviden szolgált katonák sem fognak háború esetén ezerszámra csak azért elpusztulni, mert ezt az ügyességet már nem hazulról hozzák magukkal. Magam is meg fogok győződni róla, miképp folyik a munka majdan a vidéken és lesz gondom arra, hogy a szép sikert felmutató tanítók a megérdemelt elismerésben és kitüntetésben részesüljenek.

A nagy háborút követő felfordulás, sajnos, elsöpörte a megkezdett üdvös munka minden nyomát. Jóval később életbe lépett a leventeintézmény, mely különösen kezdetben igen sok ellenszenvvel küzdött. Ennek az intézménynek bcléletét nem ismerem és így kihatását a fiatalságra a fenti vonatkozásban nem tudom elbírálni.

*

A kiváló háborús katonai teljesítményeket minden állam részint soronkívüli előléptetéssel, részint pedig kitüntetésekkel honorálta. A példás vitézséggel végrehajtott haditettekért részint vitézség! érmet, részint hadiékítménycs rendjelet adományoztak. Egyik másik kitüntetés bizonyos egyéb feltételekhez is volt kötve. Némelyik pedig más kedvezményeket és előjogokat is biztosított. (Nemességet, báróságot, nyugdíjat, szabadjegyet a közlekedési eszközökre. Magyarországon a nagy ezüst vagy arany vitézség! érem a vitézi rendbe való felvételt és vitézi telket stb.)

*

A csak háborúban kiérdemelhető katonai Mária Terézia-rend az Osztrák-Magyar Monarchiában és most is nálunk a rendszeresített rendjelek és kitüntetések között oly módon sorol legelső helyen, hogy már annak

lovagkeresztje is minden más rendjel — így pl. a Szent István-rend nagykeresztje — előtt áll. Annak adományozásával együttjárt külön folyamodás nélkül a nemesség, csak a választott előnevet kellett bejelenteni. De vele járt a báróság is. ha az illető azt kívánta és megfolyamodta, vagy csak szóval bemondta.

A Monarchia összeomlása óta a rend csak Magyarországon bír törvényes alappal. Itt az alapítólevél utolsóelőtti bekezdése értelmében ezidőszerint Magyarország kormányzója, mint Mária Teréziának „az uralkodásban jogutóda“ köteles a rendi intézményre vonatkozó rendelkezések pontos betartásáról gondoskodni. Ausztria mint köztársaság a rendet megszüntette, a többi utódállam pedig egyáltalán nem is akar hallani róla. Ausztriának a Német Birodalommal történt egyesítése után a Katonai Mária Terézia Rendet 1939-ben autonóm rendként ismét elismerték, új alapszabályokkal látták el és részére új alapítványt létesítettek. Ennek kamataiból nyugdíjat is kapnak a rendtagok.

A rendjelet nem adományozzák többé, az utolsó rendtag elhalálása után az alapítványi vagyon a nemzeti szocialista birodalmi harcos szövetség tulajdona lesz.

A rendre való érdemesség tekintetében léptenyomon igen sok téves nézettel találkozunk. Ezért a leglényegesebb rendelkezéseket röviden ide iktatom:

A régi Monarchia minden tisztje, rang és vallás, valamint más körülményre való tekintet nélkül igényjogosultsággal bírt a rendbe való felvételre, ha nemcsak a rendes kötelemeknek felelt meg becsületességgel és kötelességtudással teljes mértékben, hanem azon felül még bátor tett által is kitűnt, vagy bölcs, a hadiszolgálatra előnyös tanáccsal szolgált és végrehajtásánál is kitűnő vitézséggel segédkezett. Ki van még mondva az, hogy mindazon haditettek, melyeknek elmaradásáért az

illetőt szemrehányás nem érhet, de ennek dacára végrehajtotta, a rendbe való felvételre érdemesekké teszik. De érdekessé teszi az is, ha valami nehéz feladat megoldására önként vállalkozik és azt végre is hajtja. Feltétele továbbá, hogy haditette egy hadtestnek vagy az egész hadseregnek előnyére szolgált legyen.

A haditett pontos leírásának és hat szemtanú tiszt írásbeli igazolásának csatolása mellett folyamodni kellett a rendbe való felvételért és az érdekességet egy legalább hat rendtagból álló káptalannak kellett a legszigorúbban, minden külső befolyástól menten elbírálni és véleményezéssel a Nagymesternek előterjeszteni.

A laikus most már azt kérdezheti, hogyan jut egy hadnagy vagy főhadnagy maroknyi legénységével abba a helyzetbe, hogy egy nagy sereget, vagy az egész hadsereg helyzetére előnyös befolyással bíró haditettet végrehajtsa, és mégis vannak ily kitüntetett tisztek.

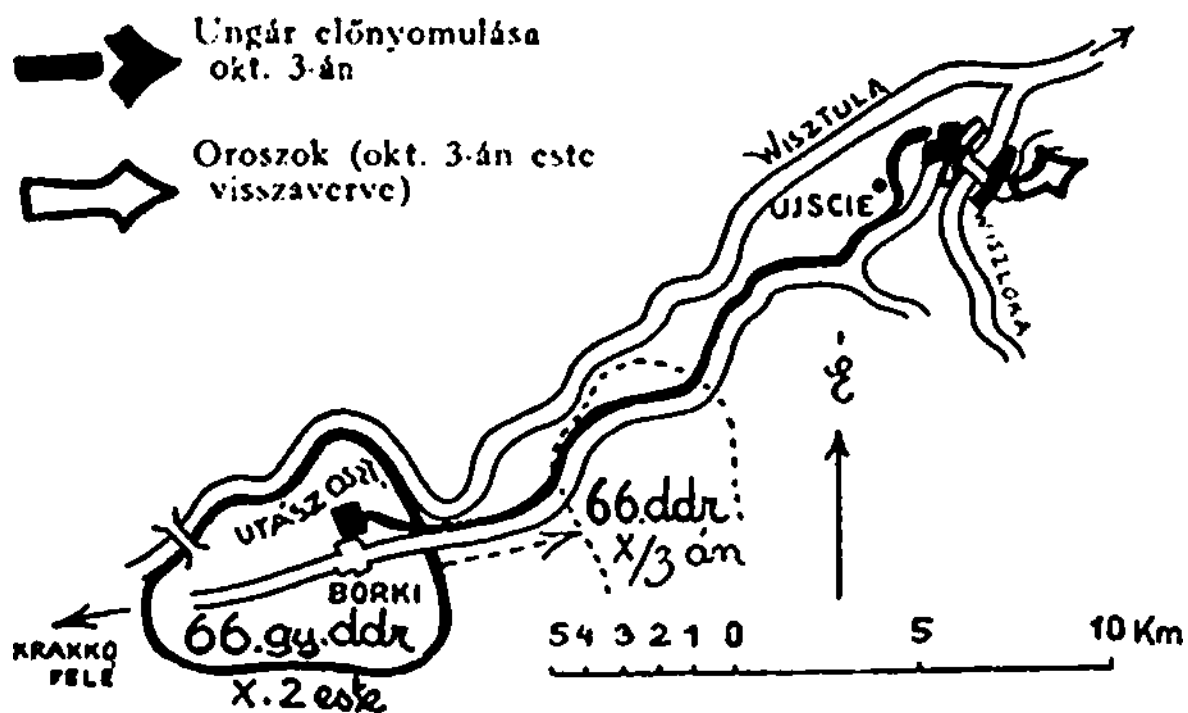
Íme egy példa:

Vitéz báró Ungár Károly mint hadnagy a 83. ezredben. 1914. október 3-án, utászoztagával előrküidetett a Wisloka-folyó torkolatához azzal a paranccsal, hogy Ujscic községtől északra gyűjtsön faanyagot a Wislokán építendő híd számára, melyen a Krakkoig visszavonult hadsereg egy része a közeli időben, újabb előnyomulásánál át fog kelni. Ungár előrcment és a helyszínén megtudta, hogy a híd megvan, csak az oroszok megszállták.

Nem sokat gondolkozott, hanem fagyűjtés helyett utászaival előrcment a hídhoz, megrohmozta és megugrasztotta az oroszokat, megszállta a hídon túl lévő terepet, majd jelentést küldött hátra és tartotta a hidat az oroszok ellentámadását is visszaverve 11 órán át saját csapataitól 18 kilométernyi távolságban. Végeredményben a hadsereg két nappal előbb kezdhette meg az előnyomulást és ezzel megingatta az oroszok egész

frontját az egész hadsereg nagy előnyére. Ungárnak senki sem tehetett volna szemrehányást, ha nem ezt csinálja, hanem fát gyűjt.

Ugyanennek a hadnagynak még egy haditette volt, mely a rendbe való felvételre őt érdemessé tette. Ez a kárpáti harcokban játszódott le 1915. április 2-án, ami-

Vázlat Ungár Károly fegyvertényéhez

dön a Bukowe—Berdo magaslatot védte (vázlat a 83. lapon) 60 főnyi legénységgel oly módon, hogy háromszor is ellentámadásba ment át és ezzel biztosította hadtestének elvonulását a Wolosate-völgyben. Az esetben sem érhetne volna szemrehányás, ha csak passzív védi a magaslatot, amíg a túlcross orosz vissza nem veti maroknyi csapatát.

Ez utóbbihoz hasonló haditettért, mely nagy előnyvel járt egész frontunkra, több fiatal magyar tiszt is felvételre került a Mária Terézia Rendbe. Ilyen Laczhegyi Zoltán, mint hadnagy, Heim Géza, sédeni Ambrózy

György és vitéz Taby Árpád, mint főhadnagyok, Cumin Artúr és Popper Emil, mint tartalékos hadnagyok.

De most már azt is kérdezheti a laikus, hol és mikor van a magasabb parancsnokoknak alkalmuk és módjuk arra, hogy bátorságukat kimutathassák, amidőn azok nem az első vonalban harcolnak és így közvetlen veszélynek nincsenek kitéve. E tekintetben tipikus az én haditényem, amelyért mint hadseregcsoporthadnagy lettem fel a rendbe, mégpedig a Kárpátok sikeres védelméért. 1915. április havában, amint azt röviden már a IV. fejezetben leírtam.

Senki a világon nem tett volna szemrehányást, ha már akkor, amikor bal szomszédaim mind visszahúzódtak, vagy az egymást hajszóló krízisek bármelyike alkalmával, én is visszavontam volna csapataimat. De hál' Istennek megvolt a bátorságom a kitartásra, és idegeim is bírták éjjel-nappal három heten át a legsúlyosabb helyzeteket, anélkül, hogy bárki észrevette volna rajtam a belső küzdelmek nagyságát. De törzsemmel együtt elviseltük az életveszélyt is akkor, amikor az orosz repülők néhanapján bombákat dobáltak le reánk Hajasdon, no meg amikor a hágóról Turka vagy Butla felé vezető műúton, illetőleg autóúton mentem ki frontom közepére, vagy jobbszárnyamra, és a szemfüles orosz tüzérségi figyelők belátva az utat vagy két kilométeres hosszúságban rám irányították a tüzérségi tüzet.

A háborúban kiérdemelt vitézség! érmek tulajdonosai közül az I. osztályú ezüst, valamint az arany vitézség! érmes legénységi állománybeli magyar állampolgárok, továbbá az arany tiszti vitézségi éremmel vagy legalább a III. osztályú hadidíszítményű vaskoronarendée kitüntetett főtisztok, s végül legalább a Lipót-rend

lovagkeresztjével díszített tábornokok és törzstisztek jogcímet nyertek arra, hogy a háború után a Kormányzó Úr ö Főméltósága által alapított Vitézi Rendbe való felvételért és a vitézi telek adományozásáért folyamodhassanak. Feltétel továbbá az, hogy a világháború utáni forradalom alatt a hazához való hűségben meg nem tántorodott, és végül családi életében tiszta, erkölcsös, erényes, lelkében izig-vérig magyar legyen az illető. A Rendbe felvehetőek olyanok is, akik saját birtokukból vitézi telket alapítanak, saját maguk vagy leszármazóik részére, ha az általános feltételeknek megfelelnek, de esetleg az ellenség előtti vitézségükért a felsorolt kitüntetéseknel csak kisebb kitüntetést érdemeltek ki. Mindannyian a „vitéz“ címet viselik.

A vitézek főkapitánya Magyarország Kormányzója. A felavatott tagok száma 1940 május közepén 19.333 főt tett ki. Ezen számban van 4281 tiszt, 1072 tiszt várományos, 9803 legénység és 4177 legénységi várományos. Elhalt pedig 266 tiszti és 778 legénységi vitéz és várományos.

XIII.

ÖNTEVÉKENYSÉG.

Az öntevékenység, a kezdeményező szellem és leleményesség a harcolók állományához tartozók körében szinte a mindennapi kenyérhez tartozott és szülőanyja volt sok sikeres harcnak és tengernyi hőstettnek is. A modern hadviselés már az egyszerű csatártól is önállóságot kíván, például a fedezék vagy a céltárgy megválasztásánál, a járőrvezetőtől, vagy menetközben az egyes oszlopok között beiktatott egyes összekötő emberektől a tercpszakasztól-tercpszakaszig való előnyomulás alatt rendkívüli egyéni ügyességet követel, ha feladatának jól akar megfelelni. A gépfegyverosztag vagy egyes gépfegyverek parancsnokaitól végtelen leleményességet és harcászati érzéket kíván a gépfegyver elhelyezésénél és leghatásosabb működésbehelyezésénél, távolságbecslésnél stb. A tüzérségi megfigyelőnél igen nagy ügyességet és szemfülességet, hathatósan lehető jó célok felkutatásánál az ágyúk tüzeinek odairányításánál, nem is beszélve a repülőmunkáról vagy nagyobb csapatkötelékek tevékenységéről, melyeknél a repülőgépvezetőnek, illetőleg a parancsnoknak lépten nyomon önállóan kell határoznia, adott esetben kezdeményezően cselekednie.

A kitüntetési javaslatokban ezerszámra olvashatók a fronton előfordult és öntevékenységből eredő lélekemelő esetek. E helyen csak egyet emelek ki mint tipikusát:

Vaczula honvédtüzér-főhadnagy, ütegparancsnok híre az orosz fronton hamar eljutott hozzám. Arról volt nevezetes, hogy mindig az első vonalban volt és onnan valami magas fáról, toronyból stb. figyelte naphosszat az ellenség területén lejátszódó eseményeket, onnan irányította ütegének tüzét mindig oda, ahol az ellenség-nél a legnagyobb zenebonát idézhette elő. Valóságos sportot űzött ebből és szükség esetén az üteget is egészen előre vitte, hogy sikeresen lőhessen egy házat, majort, stb., melyben valamely parancsnokságot, vagy ételkiosztást, csapatelhelyezést stb. állapított meg. Számos igen értékes jelentés is jött tőle, mert sok mindenfélét látott, ami „odaát” történik.

A front mögött a szemem előtt számos oly feljegyzésre érdemes eset játszódott le, mely e fejezetbe való.

Uzsoknál 1915 január végén utoljára és végkép kiszorítottuk az oroszokat az országból és a hágó előtt elterülő galíciai fennsíkon ástuk be magunkat. Hátrafelé az egyetlen közlekedési vonal az Ung-völgybe levezető, de műépítményeiben erősen megrongált vasút és az ugyanoda vezető szerpentin-út állott rendelkezésünkre (vázlatok a 17. és 83. lapon). A vasút helyreállításáig a csapat minden szükségletét élelmiszerben, lőszerben, egészségügyi és műszaki anyagban az országúton kellett a hágóra felszállítani és ugyanazon az úton a betegeket, sebesülteket és egyebeket is visszaszállítani. Elképzelhetők azok a nehézségek, melyek ezen nagy forgalom lebonyolítása körül télnak idején az erősen igénybe vett és hamar megrongálódott műúton felmerültek. Hiszen

átlagban 100.000 emberből állott akkor hadseregcsoporthoz élelmezési létszáma. Hát azok bizony sokat fogyasztottak élelemben, lőszerben és egyébekben.

Egyik alkalommal, amidőn fent jártam a védelmi vonalban, Plánk altábornagy, a 40. honvéd hadosztály parancsnoka kért, hogy csináltassam meg a jobbszárnyam mögé egy darabig a lövészárokkal párhuzamosan Libuchóra felé vezető, valamely fakereskedelmi vállalkozás tartozó drótkötélpályát, melynek éppen csak drótkötele van erősen összelőve, mert ha azt megcsinálják a Libuchórán levő gőzfűrésztől, ahová a pálya vezet, egész frontunk számára könnyen felszállíthatjuk a faanyagszükséglet (vázlatok a 17. és 83. lapon).

Távirati megkereséseimre igen hamarosan megjött Budapestről a szakértő, aki néhány nap alatt megvizsgálta a drótkötelet és kijelentette:

— Körülbelül 16 km hosszú a drótkötél, 60 helyen van megrongálva, nem lehet már helyreállítani, újat kell csináltatni, ami háromhónapi időt vesz igénybe.

— Köszönöm — feleltem —, addig mi nem szándékozunk itt maradni. — Ezzel elküldtem a szakértőt ismét haza, s értesítettem erről Piánk altábornagyot is.

Egy hét múlva, amidőn ismét a hágó előtti frontszakasznál tartottam szemlét, már a hágóról nagy ámulattal láttam, amint a kötélpálya teljes üzemben szállítja a gerendákat és deszkákat, ezeket a nagy értékeket az árok kiépítéséhez és a rókalyukak készítéséhez.

— Hogyan történt ez a csoda? — kérdezem Plankot.

— Ezt Strasser Lajos főhadnagy, törzsszázadom parancsnoka csinálta és azért nem jelentettem eddig, mert meglepetésnek tartottam Kegyelmes Úr számára, ő megszerezte valahonnan a szükséges tüköt és a drótot, megjavította a kötelet és üzembe helyezte tegnap a pályát.

Tudni kell ugyanis, hogy Strassernek, hivatalos beosztásánál fogva, mi dolga sem volt a kötélpályával, mert törzsszázadával csak a hadosztálytörzs körüli őrszolgálatra, a rend és tisztaság fenntartására, küldönc szolgálatra stb. volt hivatva.

Előhívtam őt és nagy melegséggel dicsértem meg jó munkájáért.

Amidőn a tavaszi szellő már részben felnyaldosta az Ung forrásvidékén a havat, Piánk jelentette, hogy a mondott helyen nagymennyiségű fenyő szálfá fekszik, melyet a hó eddig eltakart és Strasser főhadnagy kér egy kis összeget, hogy egy lokomobillal hajtott fűrész helyezhessen ott üzembe. A lokomobilt bérbe venné. Engedélyem alapján, talán már két-három nap múlva, láttam Strassert Hajasdon, ahol akkor főhadiszállásom volt, amint lóháton vezette az előfogatolt gépet rendeltetési helyére és ott menten üzembe is helyezte.

*

Gorlice után mi is támadásba mentünk át Uzsoknál és üldöztük az orosz Galicián keresztül. Már közel az orosz határhoz volt főhadiszállásom, amidőn láttam, hogy egy vígan járó kis falusi vízimalomnak katonák bontják ki az országút felőli falát. Kérdésemre a következő felvilágosítást adják:

— Egy négyszögletes lyukat verünk a falba. Strasser Lajos főhadnagy úr parancsára, aki benn van a malomban.

— Hívják csak elő a főhadnagy urat.

Strasser előkerül és jelenti:

— Nagyméltóságodnak jelentein alássan, ennek a malomnak két köve van, de a pataknek oly kicsi a víz-állása, hogy csak az egyik követ tudja hajtani. Itt most kibontom a falat, azután mellé állítom az uradalmi

Tábori vasúti Uzsoknál 1914—15 telén.

Az uzsoki állomás.

Aknvető a lövészárokban.

Legénységi tábori konyha.

majorban tétlenül álló lokomobilt és a lyukon vezetve keresztül a transzmissziós szíjat, üzembehelyezem a másik követ is. Akkor ez a malom igen lényeges részét tudja fedezni lisztszükségletünknek, úgyhogy nem kell hazulról ideszállítani.

— Derék dolog Strasser, csak folytassa munkáját.

Másnap arra kerültem ismét, s ekkor már vígan zakatolt a másik malomkő is. Pedig ehhez a dologhoz Strassernek még kevesebb köze volt, mint a már elmondott munkához. Nem akartam további kérdezősködésemmel öntevékenységében zökkenéseket előidézni, távoztam. Az ő titka maradt, hogyan szimatolta ki ezt a második malomkövet és lokomobilt, amikor az ő hadosztálya ebben az időben nem is volt ezen a vidéken.

De igen messze ért a szeme és a keze más dolgokban is. Nem volt az a cséplő-, arató-, vagy vetőgép, avagy egyszárnyú megrokkant szélmalom, amit ő ki ne javított volna.

Legfényesebb tette azonban orosz földön történt meg. Egy félig leégett nagy szeszgyárat úgy alakított át ugyancsak öntevékenyen gőzfürdővé, hogy az egyik oldalon bement egy, a frontból kihúzott, piszkos, sáros gyalogszázad és 3—4 óra múlva kijött a másik oldalon fényes, tiszta ruhában, felüdülve és kipihenve, hogy egy másiknak adja át a helyét. Mialatt a század fürdött és az üdülőhelyiségben grammofonlemez mellett nézte és olvasta a sok folyóiratot, amiket ott kitettünk, kimosták, megszáritották és megjavították a ruháikat és fehérneműiket is.

Nem vagyok egészen bizonyos benne, de azt hiszem a következőt is Strasser eszelte ki: frontom mögött egy erdőben egy kis gépecske, valami gyalúféle, állandóan öntötte magából a fagyapotot (wollint), mellyel minden ember fekvőhelyét a lövészárokból ellátták és felújították. Mindenütt és mindenkor nagy hiányunk volt szálás

takarmányban. Nem volt rá eset, hogy bárki is talált vagy kaphatott volna egy maroknyi szénát vagy szalmát, amit lefekvéskor feje alá tehetett volna.

*

A hadseregfőparancsnokság sajtóhadiszállásáról eljött hozzám egyszer néhai Gajary Ödön lapjának, „Az Ujság“-nak egyik kiváló munkatársa, Szomory Emil. Beszélgetés közben elmondtam neki egy pár dolgot Strasser működéséről. Fel is kereste Strassert és vacsoránál lelkendezve mondja:

— Hisz én ismerem Strassert! Fél életét mint törzsvendég a New York-kávéházban töltötte eddig Budapesten. Bármikor mentem éjjel oda. még hajnali 1—2 órakor is ott láttam. Magánmérnök.

*

Egyik alkalommal beszélgetve Strasserrel, azt mondtam neki, ha majd megjön ismét a boldogabb békeidő és neki szüksége volna reám, hogy pártoljam valami dolgát, forduljon teljes bizalommal hozzám, szívesen teljesíteni kérését bármikor. Sohasem tette ezt meg közvetlenül. Közvetve is csak egyetlenegyszer, már régen, amikor hivatkozott rám, mert egy pesti gyár írásban fordult hozzám és kért referenciát róla. Telefonon hívtam fel a gyár vezérigazgatóját, kimentve eljárásomat azzal, hogy szóval többet, gyorsabban és alaposabban tudok elmondani. Biztosra veszem, hogy azok alapján, amiket elmondtam a vezérnek, fel is vette őt. Sajnos, nem tudok további sorsáról semmit, de tartok attól, hogy tettvágyát, öntevékenységét, sokoldalúságát az alkalmazott bilincsei mellett nem tudta kielégíteni. A szűk keretben való munka nem neki való. Szélesebb területre van szüksége. Vezetői polcon bizonyára nagyszerű sikerei lennének.

Miután e sorokat leírtam, megkértem törzsem egyik volt tagját, tudakolja meg Strasser hollétét és ha Buda-

pesten van. kérje meg. hogy keressen fel, mert érdekel mostani tevékenysége. Rövidesen örömmel el is jött. Most is magánmérnök. Gödöllő környékén lakik és mellesleg kertészkedik. Egy lánya Pesten van állásban. Megoldotta közben a szikes magyar Alföld termékennyé tételét oly módon, hogy egyszerű eszközökkel dombos vidékké varázsolja át, mire az cső kilúgozza a földet. Ügy emlékszem, ehhez hozzátette azt is, hogy valahol már kísérleteznek ebben a dologban. Adja az Isten, hogy sikerüljön!

Kitüntetésben javaslatba hoztam számára mindent, amit csak lehetett. Sajnos, a felsőbbség a legjobb indokolás dacára sem úgy döntött, amint én azt szerettem volna, mert nem közvetlenül a harcvonalban levőknél igen szűkmarkúan adták a kitüntetésekét.

*

Egán Imre huszár főhadnagy parancsőr tisztem volt 1915 januártól kezdve egészen addig, míg 1917 tavaszán Budapestre jöttem honvédelmi miniszternek. Békében a földművelésügyi minisztériumban mint gazdasági felügyelő szolgált. Rendkívül ügyes és megbízható parancsőrtiszt volt, kit szaktudásánál fogva gazdasági referensemé is tettem, mely minőségben, különösen orosz földön, igen értékes szolgálatokat teljesített.

1915 nyarán Kelet-Galíciában harcoltunk a visszavonuló, de itt-ott megálló oroszokkal. Ily harcban állott egy ízben a hadtestemhez tartozó Sárkány tábornok dandára is. A beérkezett jelentésekből nem tudtam kivenni, hogy pontosan hol állt a harc végén a dandár. Egánt küldtem ki, hogy nézze meg, és hozzon pontos vázlatot a dandár helyzetéről. Egán ezt a feladatot kifogástalanul elvégezte és a rajz átadásánál jelentette, hogy visszajövet egy orosz gyalogjárőrt látott útközben az erdőben.

*

— De kár, hogy nem hozhattál el legalább egyet közülük, megtudtunk volna valamit tőle a helyzetükről.

Mire Egán jelenti, hogy vele csak egy huszár volt, azok pedig voltak vagy tizen. Ezzel elintézettnak tekintem a dolgot, és csak azt mondtam: „hiszen ez nem szemrehányás akar lenni“.

Este vacsoránál feltűnt, hogy Egán nem ül a helyén és kérdésemre megtudtam, hogy elment egy huszárjárőrrel muszkát fogni.

Amidőn aztán késő este üres kézzel jött haza, mert már nem találta meg a keresetteket, természetesen megmondtam neki nevetve, hogy ártatlan megjegyzésemnek távolról sem az volt a célja; neki nem is lehet hivatása ily feladatok megoldása; egyébként igen dícséretreméltó az, hogy így fogta fel a dolgot és öntevékenyen még egyszer megkísérelte a muszkafogást.

*

Már orosz földön voltunk, amikor Egán teljes erővel a gazdasági teendőkhöz látott neki, a törzsemhez beosztott lengyel származású kormánybiztos pedig a közigazgatást hozta kerékvágásba azon a területen, mely közvetlenül frontom mögé esett. Egán erre a területre rendes üzemtervet készített. A rendelkezésre álló munkaerő (lakosság és hadtestlovasság legénysége, fuvarok, stb.) számbavétele mellett szántott-vetett, aratott, szóval mindenről gondoskodott, éppúgy, mintha annak a területnek nagybirtokosa lenne.

Amidőn Lucknál áttörte az orosz bal szomszédom 10. hadtesténél a frontot és a hadseregparancsnokság a talán 40—50 kilométeres űrt nem tudta betömni, engem is visszarendeltek hadtestemmel, sőt ezen űr betöltésével bíztak meg: minden intézetet, műhelyt, vonatot, beteget stb., stb. vagy 3000 kocsival éjjel-nappali menektekkel és nagy kerülővel kellett az új front mögé biztonságba helyezni. Ez, Isten csodájára, egyetlen kocsit,

ágyú, vagy egyéb anyag elvesztése nélkül történt. Mikor azonban egy alkalommal számba vettem törzsemet, láttam, hogy egy ember — Egán — hiányzik. Napok óta nem látta senki. Talán a 4.—5. napon, amikor szőkébb törzsemmel a terepen néztük a nagy hadműveletet biztosító és harcoló csapatokat, messziről jobbra láttuk, hogy egy hosszú kocsisor közeledik felénk. Egán volt lóháton néhány huszárral, aki még nagyobb kerülővel öntevékenyen az egész terület összes orosz polgári kocsiját magával hozta, mert szüksége volt rájuk a gazdasági munkáknál.

Persze örültem, hogy előkerült és kifejezést is adtam öröömnek önálló rendelkezései fölött is.

*

1916 őszén, egy szép verőfényes napon, orosz földön egy zsidó községen mentem át autón. Az egyik ház előtt hosszú társzekér állt, huszárkocsissal a kocsin, rajta omnibusz módjára ülődeszkákon elhelyezve vagy 8—10 kivágott lengeruhájú zsidólány. Kérdéseimre a kocsis elmondja, hogy Egán főhadnagy úr ezeket a lányokat marokszedőknek viszi aratáshoz. A közben előkerülő Egán kérdéseimre elmondja, hogy külön fabarakba helyezi el őket és hogy ők ezt a munkát egy-kettőre meg fogják tanulni és félcipőben is el tudják végezni. Minden háznál meghagyja a szükséges asszonynépet a gyerekek gondozására. Ellátásukról a munkahelyen jó magyaros ételekkel fog gondoskodni.

A későbbi napokban láttam őket munkaközben. Huszárok aratták le a gabonát, a lányok szedték fel és rakták keresztekbe. Esténként pedig énekük bankjukban amellet tanúskodott, hogy jól érzik magukat új munkakörükben.

*

Jakabffy Sándor tartalékos főhadnagy volt. Mint önkéntes automobilista vonult be és rangjánál fogva,

mint legidősebb társai között, egyúttal autóreferensem. Az összes autók használható állapotban tartása mellett, legfontosabb feladatául jelöltem ki az utak karbantartását, hogy bármikor elmehessünk frontom bármely szakaszába. Nagyszerű leleményessége oly autóutakat teremtett, hogy még a németek is megcsodálták és kérték tőlem az ebbéli rendelkezéseket.

1915-ben, a január 23-án megindult téli offenzíva előtt egy héttel jöttem újból az Ung völgyébe (lásd vázlatot a 17. lapon). Egy hét alatt már végleg kiűztük az orosz Uzsok területéről és beástuk magunkat Galícia felföldjén. MGútunk csak egy volt a szerpentinákon és a hágón át az Ung-völgyből frontom közepére.

Alig hogy ott megmerevedett a front, máris jelentette Jakabffy, hogy lehet már menni autón nemcsak a műúton a hágón át, hanem frontunk balszárnyának gócpontjára és jobbszárnya mögé is.

— Hogy-hogy? Ebben a méteres hóban? — kérdem.
— Hisz a jobbszárny mögött nincs is út, balra pedig csak egy rossz kocsit van.

— Autóval már lehet menni — erősítette Jakabffy.

— Derék dolog, akkor holnap elmegyünk a jobbszárnyra a 38. hadosztályhoz.

El is mentünk, mégpedig kifogástalanul, egy majdnem nyílegyenes úton, melyre, igaz, hogy részben odalátott és oda is lőtt reánk az ellenséges tüzérség, de el lehetett menni.

Kérdeztem, miképpen csinálta ezt? Elmondta, hogy egy nehéz vasúti talpfára jobb- és balról megerősített két különböző hosszúságú láncot. A láncokat szabad végükön összekötötte, eléje fogott egy lovat és a kijelölt útvonalon végighúzatta az útra ferdén ráfekvő nehéz fát. Ezt megismételte oda és vissza is néhányszor, amíg a hóból a felesleg jobbra, visszafelé pedig balra

az út mellé tolódott és a talpfa alatt megmaradt hó elég keménynek bizonyult. Azután kétszer autójával ment végig rajta és készen volt az út a szántóföldeken keresztül.

*

Orosz földön 1915 őszén, amidőn már a nagy Polcsic-mocsártól délre voltunk, Jakabffy még szebb és még hasznosabb munkát végzett öntevékenyen. Egy szép napon ott is azt jelentette, hogy el lehet menni már most, de majd a sáros őszi hónapokban is, valamint egész télen, sőt a jövő évben is mindig, ha még itt leszünk, a front bármely részére. Pedig ott még tarkább volt a helyzet, mert műút egyáltalában nem volt hadtestem egész területén sehol sem. Főhadiszállásomtól kitűzte először, a falvak, lehető elkerülésével, az útvonalakat 2 méteres póznákkal, melyek 50—60 méterrel álltak egymástól, úgyhogy még éjjel is jól jelezték az utat, mert láthatók voltak. A falvakat lehetőleg azért kerülte el, mert azokban az utak mindenütt a legrosszabbak, szinte feneketlenek voltak. A kitűzés után két kapás ember végig ment az útvonalon, hogy kiegyengessék a paraszt földek szélén lévő árkocskákat és barázdákat. Ez volt az egész munka. Ezután Jakabffy oda-vissza végig ment rajta autón, hogy az első nyomok meglegyenek. a többit elvégezték a rajta közlekedő autók úgy, hogy egy hét alatt olyan volt az út, mintha aszfaltozva lenne. Karbantartása nem állt egyébből, mint-hogy a tél beálltával minden hóeséskor, ha kellett, minden nap is, végig húzatta rajta a talpfát, mely a havat letolta, tavasszal pedig, amidőn már a föld is felengedett, 3—4 napra eltiltottuk a ráhajtást. míg a sáros felső réteget fel nem szívta a felengedett talaj. Természetes, hogy minden lovas járómű szigorúan el volt tiltva ezen autósutakról, mert azok menten a használhatatlanságig felszántották volna.

Kocsiútjaink télen még a falvakon át is simára voltak fagyva; ezt pedig azzal értük el, hogy az első-második fagy után rögtön végig boronáltatta Jakabffy. így aztán a nagy rögök felaprózódtak, az aprókat pedig széttördelték a rajta járó kocsik. Minden nagy birtokon, községi és egyéb utakon, meg kellene azt itthon is csinálni. Milyen könnyű lenne a trágya kivitele, a fuvarozás mindenfelé és a termények elhordása a vasúthoz a legtávolabbi községekből is.

XIV.

FEGYVERES FELKÉSZÜLTSGÜNK A HÁBORÚRA.

Messze elmaradtunk és inferiorításban voltunk ellenségeinkkel szemben. E tekintetben a lehetőség határain belül a régi Monarchiának sokat kellett pótolnia a háború során. Persze mindent nem lehetett. És ez sok vérbe került, mert csapataink hősiességének kellett a hiányt pótolni.

Oka ennek mindig a pénzkérdés volt és az a nehézség, mellyel a szükségletek beszerzésére igényelt pénz előteremtése és megszavazása járt. A közös hadügyminiszternek ilyen esetekben mindig az osztrák és magyar kormány előzetes hozzájárulását kellett kikérni és megkapni, mielőtt a két állam parlamentjei által kiküldött delegációk elé vihette kívánalmait.

Így maradtunk el az ellenséges nagyhatalmakkal szemben úgy a közös hadsereg, mint az osztrák és magyar honvédség seregtesteinél, melyeknek szervezete és fegyverzete a törvények szerint is teljesen egyenlő volt.

Tábori csapataink fájlalták, mert hiszen erősen megéreztek tüzérségünk inferioritását számbelileg és hordtávolság tekintetében, továbbá azt, hogy még a háború végén is kevesebb gépfegyverünk és repülőgépünk volt. De lángszórókkal és aknavetőkkal is csak később látta el csapatainkat. Tüzérségi lőszerben pedig nekünk

mindig kevesebb volt, mint amennyi kellett volna. Gondoljunk csak azokra a támadásokra, melyeket végre kellett hajtánunk, mielőtt az amúgy is gyengébb tüzérségünk az ellenséges gyalogságot és gépfegyvereit, valamint tüzérségét teljesen elhallgattatta volna, vagy azokra a passzív védelmi harcokra, amidőn tüzérségi lőszerünk éppen az ellenséges roham közben fogyott el. Mindkét esetben igen sok vérbe kerültek a hiányok.

Hogy milyen nagymérvű volt a tüzérségi lőszerhiány nálunk, azt a következő adatok világítják meg: 1918. év második felében az egész osztrák-magyar hadsereg havonta csak 500.000—650.000 lövésre való lőszerrel rendelkezett, míg a Hétközség fensíkján 1918 október elején a 13. hadtest tüzérségi osztályának kiszámítása szerint az ezen hadtesttel szemben álló három ellenséges (egy-egy angol, francia és olasz) hadosztály tüzérsége egy kis járőrvállalat előkészítésére, hogy néhány foglyot ejthesse, egyetlen egy napon másfélmillió lövést adott le az említett hadtest állásaira.

A puskák hiányát már érintettem. Itt csak arról a tényről kell még megemlékezni, hogy még voltak a honvédség készletében a régi Werndl-puskák igen nagy mennyiségben, amelyeket igen jó pénzen még a béke idejében akartak megvenni valamely távolcső állam számára. Báró Hazai Samu honvédelmi miniszter előrelátása és bölcsesége azonban az eladást nem engedte meg. Milyen jók voltak ezek a puskák Uzsoknál 1914 őszén, amidőn a hadseregcsoporthoz összeverődött mindenféle vasútbiztosító és egyéb népfölkelő csapatok ezekkel védhették a hazát.

De Auffenberg hadügyminiszterről is hálásan emlékeztünk meg a fronton, amidőn a háború előtt közvetlenül, meghatalmazás nélkül, saját felelősségére, beszerzett 30.5 cm űrméretű mozsarakat megkaptuk. Ezek a mozsaraink, bár csak igen kevés volt belőlük, nem ok

nélkül tettek szert nagy hírnévre. Nem kis részben annak köszönhetőek ezt, hogy a németeknek kölcsön adtunk belőlük néhányat 1914-ben. Azokat a belga frontra vitték, ahol velük a vasbeton határerődítményeket rövidesen úgy söpörték el, hogy a német hadsereg úgyszólván sétálva vonult át ezen az országon.

1915. május 3-án az uzsoki súlyos harcok alatt táviratot kaptam, hogy egy üteg 30.5 cm mozsár (2 darab) 15 lövedékkel érkezik hozzám, ami természetesen nagy örömet váltott ki. Az üteg külön vasúti kocsikon utazott és magával hozta azt a vastag kcményfagerendákból készült és a földbe ágyazandó aljzatot is, melyre a mozsarakat ráhelyeztük.

A gorlicci áttörésünk után uzsoki hadseregcsoporthoz is támadásra készült és én fölvettem az egyik mozsarat a hágóra, hogy kellő pillanatban küzdje le a jobb szárnyammal szemben egyik igen nehezen megközelíthető és felénk lankás lejtővel bíró magaslaton fekvő orosz sáncot. Magam is fölmentem erre az ünnepélyes aktusra és ott álltam a mozsár mellett 1915. május 12-én.

A távolság pontos megállapítása után leadták az első lövést. Óriási detonáció. A nagy bűgással kirepülő hatalmas lövedék jó ideig szabad szemmel is látható volt, éppúgy, mint a néhány másodperc múlva bekövetkezett becsapódás szabályszerűen a cél előtt, ahol óriási füst- és porfelhő keletkezett. Rövidesen újból töltenek, korrigálják a távolságot és leadják a második lövést, mely pontosan a sánc közepébe csapott. Ezzel el is végezte a mozsár a feladatát.

Magam nem nézhettem meg a lövés hatását, amidőn megkezdtük az előnyomulást Drohobycz felé és elfoglaltuk az orosz állásokat. Elküldtem azonban hűségesebb tüzérségi referensemnek, vitéz Hellebroth Antal tüzértábornok-

¹ Lásd a IX. képes táblát.

kot oda. hogy nézze meg. Jelentése szerint a mozsár második lövése az egész sáncot felforgatta és mindent elpusztított, ami benne volt, vagy amit beleépítettek. Csak törmelék maradt. Csapataink egyszerűen átsétáltak az azelőtt még félelmetes, a lövés becsapódása után azonban már teljesen elnémult helyen.

*

Még egy nagyszerű, új messzehordó 10.5 cm mozsarat kaptunk 1915 koratavasán, melyet menten be is állítottunk Uzsoknál a frontba. Ennek is az volt a hibája, hogy csak néhány darabunk volt és így nem pótolhatta a hiányt teljesen.

Igen erős hátrányként éreztük a gépfegyverekben való szegénységünket.

Amidőn az 1914/15. évi tél folyamán láttam ennek a nagyhatású fegyvernek a munkáját, amint ügyes kezelés és elhelyezés mellett a támadó orosz sorokat egyszerűen elsöpörte, első dolgom volt, hogy — a leghatásosabb utat megválasztva — báró Hazai Samu honvédelmi minisztert magánlevélben kérjem, tegyen meg mindent, hogy a gépfegyvereket lehetőleg gyorsan és lényegesen szaporítsák a gyalogsági csapatoknál. Ezzel szemben aggály nélkül lehet a gyalogsági létszám pótlására hivatott menetzászlóaljok létszámát a gépfegyverek szaporításának arányában csökkenteni. Elvégre sokkal értékesebb ember-tartalékunk előbb-utóbb elfogy, míg a gépfegyver mindig könnyebben pótolható. Hazai báró és jobb keze, Bclitska Sándor akkori vezérkari ezredes, a honvédelmi minisztérium katonai csoportjának főnöke, rögtön felismerte javaslatom messzemenő jelentőségét. Meleg szívvel karolták azt fel és néhány hónap múlva már 1915. augusztus derekán, arról értesítettek, hogy közös minisztertanácson tárgyalták az ügyet és ott megállapították a fokozott gyártást, de hogy a havi 300 darab maximális gyártási lehetőséget fokozni nem igen tudják.

Mindenképen örültem, hogy a munka ezen a téren megindult és sűrű levelezésemből Hazai báróval és Belitskával tudtam, hogy az ügy el nem alszik. A szaporítás folyt is, de igen lassan. 1916 május elején értesített Belitska, hogy szervezetszerűen is megállapították már a gépfegyverek számát zászlóaljanként négy darabbal és hogy ez, az ezen a téren is tanúsított vasakaratomnak és szívósságomnak köszönhető. Óriási volt ez a haladás, bár még mindig erősebb volt a muszka, kinek akkor már öt darab géppuskája volt zászlóaljanként.

XV.

VALLÁS ÉS ISTENFÉLELEM.

A fronton még a pogány is Istenfélő lett. Ott gyakorlatilag ismerte meg mindenki nagy Istenünk hatalmát. Vonatkozik ez pedig éppúgy az első vonalban álló katonára, mint összes előjáróira a hadvezérig. Mind-egyik száz és száz esetben került ottlétének tartama szerint olyan helyzetbe, olyan szorultságba, hogy nem maradhatott már más, amibe kapaszkodhatott, mint a jó Isten, akihez ilyenkor magábaszállva folyamodott, bármely valláshoz tartozott, sőt ha vallástalan volt is az illető. És az a csodálatos, hogy az, aki már az első igen súlyos — a kézitusáig fejlődött — ütközetből, csatából vagy mint vezető igen válságos helyzetekből élve, sebesülten, vagy szerencsésen sikerrel került ki, az már ezután többé nem eresztette el a Mindenhatónak védő kezét és hálatelten emlékezett meg róla igen sűrűn, nemcsak akkor újból, amidőn ismét segítségre szorult, hanem minden nap.

Másoktól is tudom mindezeket, de főleg a magam közvetlenül szerzett tapasztalataiból. Jó katolikus ember voltam mindig, de hivatásomnál fogva nem voltam, de nem is lehettem szorgalmas templomjáró. Már meglelt férfikoromban meg is gyóntam ezt és azóta felejthetetlen, jóságos akkori gyóntatóm a következőket mondotta:

— Jó az Isten. Nem is kívánja ezt ily esetben és megelégszik azzal is, ha megemlékezünk a templomon kívül is róla.

Én a gyakorlati életben úgy követtem ezt a bölcs tanácsot, hogy mindenkor, minden nap, minden ember-társammal szemben, bármely vallásfelekezethez tartoz-zék is az, Isten tanait követtem. Nem is éreztem soha lelkipurdalást tekintetben. hogy valaha is vétettem volna ez ellen.

A fronton lelki-szükségből annyiban tágult ez az alap, hogy ha csak lehetett, minden templomba bementem, amely mellett elhaladtam. Nowy-Zagorowban is, orosz földön, ahol egy kiérdemült papok számára épült klastrombán volt elhelyezve főhadiszállásom hosszabb ideig, a klastrom udvarán lévő görög keleti templomba minden nap bementem, hacsak néhány percre is. Valahogy közelebb éreztem a jó Istent hozzám mindannyiszor.

Itthon is. a nagyháború befejezése óta, ugyanazzal az érzéssel térek be, ha elhaladok valamely templom mellett, magambaszállásra.

*

Bielik Imre püspök, apostoli tábori vikárius, 1917-ben felkért, hogy adjak véleményt a tábori papság működéséről a tábori hadseregnél, valamint annak befolyásáról a legénységre és annak munkájáról karitatív tekintetben, hogy azt a cs. és kir. tábori papság történetében értékesíthesse.

Véleményem szövege¹ a következő:

„őszinte öröömre és megelégedésemre szolgál, hogy a tábori papság áldásos működéséről a legteljesebb meg-

¹ Megjelent a Tábori Püspökség kiadásában 1917-ben Wien. „Ruhmesblätter der k. u. k. Militär- und Marine-Geistlichkeit aus dem Weltkrieg“ cím alatt.

elégedésemet fejezhetem ki e helyen is, amint azt ismételtén saját kezdeményezésemből is már megtettem.

Mindig hangosan hirdetem, mily nagy jelentőséget tulajdonítok az erkölcsi tényezőknek és ebből kifolyólag a tábori papság tevékenységének a harcos lelkiállapotára. Most közel három évi hadiszolgálat után őszinte örömmel állapíthatom meg, hogy ezen nézetemet a háborús adottság teljes mérvben igazolta.

A tábori papság működése karitatív és papi tevékenységével távolról sincs kimerítve. Tevékenységét besugározza a keresztény szelídség, együttérzés és irgalom még a rideg háború alatt is. Ezért mindazt nyújthatja a harcosnak, amit katonai előjárója, aki elsősorban katona — katona is kell, hogy maradjon, még a legnagyobb jóindulat mellett sem nyújthat: a lelkipásztor vezető kezét, tanácsát és segélyét, a jóakaró atya és barát vigasztalását és segítségét. Közös veszélyek alatt, oly helyzetekben, midőn az ember öntudatlanul megértő szív után vágyik, továbbá betegség vagy sebesülés kínjai közepe, amidőn a lélek legkönnyebben megnyilatkozik, jóleső érzést vált ki, ha az ember maga mellett találja a lelkipásztort. Megnyilatkozik előtte és vigaszt, tanácsot, támogatást kap. Ezzel azonban nemcsak az emberen segít, hanem az ügyet is szolgálja. A tábori lelkész szakadatlan érintkezés után mély bepillantást nyer a csapat lelkiállapotába, a vezetőt erről tájékoztatja és befolyását az emberek hangulatára támogathatja. Az emberek bizalma a pap kezében igen hatalmas eszköz és befolyásának sikereinknek nem lényegtelen része tulajdonítható. Kezdetől fogva hozzászokva ahhoz, hogy a népkis bajaival törődjön, legjobban eltalálja azt a hangot is, mely az egyszerű ember szívéhez jut.

Mindez messze túlhaladja azt a keretet, melyet szabályaink a tábori lelkészek számára megállapítanak. E derék emberek nem is kutatták soha, mit kíván tőlük

Új hid tábori vasúttal Podgajci mellett, 1916-ban.

Új híd a Torgovice mellett (Szurmay-híd), 1916-ban.

*Szurmay kiünteti az 58. gyalogezred
legénységét.*

*Herceg Wied Frigyes ezredes, mint
némei összekötő tiszt.*

*József Ferdinánd szemléli tart a lövész-
árokban Mal Dorogostaynál.*

a csupasz kötelesség. Minden helyzetben és mindig csak azt tették, amit nagy ügyünk érdekében és a könyörületesség szempontjából legcélszerűbbnek tartottak. Számos eset ezenkívül azt is igazolta, hogy amennyiben erre alkalom adódott, Kapisztrán és Haspinger páter szelleme még él tábori lelkészeinkben.

Csapatparancsnokaim áradoztak a tábori papság dicséretétől és jelentéseik a példaadó tevékenységük valóságos virágkoszorúja. Szinte magától értetődőnek tekintette mindenki, hogy a tábori lelkész, tekintet nélkül a napszakra, időviszontagságokra, ellenség közelségére és az életveszélyre, betegségekre és kimerültségre, az embereket a legelső vonalakban felkeresse, kívánságaikat meghallgatva, tanáccsal ellássa. Gondoskodásuk még a legénység hozzátartozóira is kiterjedt, kiknek kérdéseire feleltek is, segélyezési, valamint egyéb ügyeikben támogatták. Egy beteg vagy sebesült nem maradt vigasz nélkül. A sebesültek ápolásánál hathatósan támogatták az orvosokat, maguk is munkába álltak és bekötözték a sebesülteket. Ezen fárasztó és veszélyes munkának áldozatai is elég számosan voltak. Nem kicsiny volt azon tábori lelkészeknek a száma, akik megbetegedtek és megsebesültek. Némelyik a harcoló katonához hasonlóan hősi halált is halt.

Papi hivatásuk teljesítésénél tábori papjaink igazi katonai leleményességről is tettek tanúbizonyságot. Ha az emberek nem jöhettek el misére, akkor ők elvitték az oltárt a katonákhoz. A betegszobák közepén, védett terep-teknőkben szorosán a lövészárók mögött,² de még a fedezékül szolgáló rókalyukakban is felállították azt.

Egyebekben is katonák voltak; tüzes szóval és személyes példaadással bíztatták a lövészárók védőit az ellenség pergőtüze alatt a vitéz kitartásra. Acsapattal roha-

* Lásd a IX. képes táblát.

moztak — folyón átkelve — a túlsó parton lévő ellen-ségre. Lőszert is vittek a raj vonalba és parancsokat közvetítettek.

Különösen hathatós volt a papi működés ott, ahol tevékenységük a hadosztály-plébános vezetése alatt katonailag volt megszervezve és vezetve. Ennek kiváló eredménye folytán közelfekvő az a gondolat, hogy a katonai lelkészet szervezését már békében jobban kifejlesszük, mint amilyen a háború alatt volt, hogy nevelő tevékenysége már békében a honvédelem szolgálatába állítható legyen. Részvételük békegyakorlatokon már békében megismertetné velük háborús hivatásuk gyakorlati oldalait.

Különböző anyanyelvű, vallású és nemzetiségű ezredknél gyakran szükséges lesz több lelkészt beosztani. Egyébként egy tábori lelkész egy ezred legénységénél elegendőnek mutatkozik.

Így felkészülve, ez irányban is teljes bizalommal nézhetünk a jövőbe.

Budapest, 1917. május 30.“

*

E könyv következő fejezetében lesz még szó a tábori papság érintkezéséről a legénységgel egy nem-magyar hadosztálynál. Mivel az e tekintetben kezdetben felmerült hiányok teljesen kiküszöböltettek, fenti véleményem erre a hadosztályra is minden tekintetben vonatkozik.

XVI.

A LÁTHATATLAN ERŐTÉNYEZŐK.

Az ember kétségtelenül a legelső helyen álló erő-tényezője a háborúnak, ő irányítja a háborúra való előkészületeket, cszeli ki a hadieszközöket, alkalmazza és működésbe hozza azokat, tehát személyesen vesz részt a küzdelemben. A legtökéletesebb gép sem szolgálhatja célját, ha az ember nem helyezi működésbe és nem aknázza ki sikereit. Korunk minden háborújában sorompóba állítják a nemzetek összes erőtenyezőiket, hogy akár hazájuk védelmében, akár a támadásban biztosítsák a sikert. Az erre alkalmas emberek fegyverrel a kezükben az első vonalba kerülnek. Az erre nem alkalmas emberek és alakulatok, tehát a nők is, végzik a légvédelmi szolgálatot, a háborúval kapcsolatos mellékszolgálatokat és gondoskodnak a hadsereg ellátásáról és a hadieszközök pótlásáról. Amely állam nem ilyen módon készül elő, az még kimondott semlegessége esetén is el van veszve, mert mint a történelemből tudjuk, a háborúba akarata ellenére is minden állam belesodorható.

Nekünk magyaroknak azonban e tekintetben 20 éven keresztül nem volt meg a szabad cselekvési lehetőségünk a békediktátum miatt és azért, mert szegények vagyunk. Akarva sem tudtuk előteremteni azokat a nehéz milliókat kis haderőnk felszerelésére, míg az

áldatlan viszonyok gyökeresen meg nem változtak. Kétségtelen azonban, hogy addig sem maradhattunk tétlenek és hogy főképen azon a területen kellett dolgoznunk, melyen szabad volt a kezünk. Ez a háborúk megvívására hivatott harcosok nagy tömegének lelkületében szunnyadozó láthatatlan erőkre és erkölcsi értékekre befolyással bíró tényezőknek szakadatlan csendes és nem lármás ápolása. Ez pedig egyik legfontosabb munkánk marad a jövőben is.

Mert legyünk tisztában azzal, hogy álom marad a jövőben is a katonai leszerelés és annak folyamánként az örök béke. Hiszen c téren nemcsak ott tartunk, ahol a múlt század elején voltunk, hanem ennél is sokkal rosszabbul állunk, mert nemcsak a mi kontinensünkön. hanem az egész világon, részben a békeszerződések folyamánként, sok helyen oly nagy mennyiségű politikai robbanóanyag van, sajnos, felhalmozva, hogy amint napjainkban látjuk. — hol itt. hol amott egy kis szikra is elég arra, hogy háborúba keveredjék nemcsak két állam, hanem több kontinens, sőt hogy egy új világ-háború törjön ki.

Nem kisebb ember, mint Bonaparte konzul, tette meg 1800'1801 telén az első leszerelési javaslatot Ausztriának és Poroszországnak.¹ Ezen javaslatra Ausztria igen ravaszul következőkép felelt:

„A bécsi udvar sem kívánhat bensőbben ennél jobbat, de a nehézség éppen a berlini udvarnak a megnyerése az eszme számára.“

Minden háború után látjuk ezeket a leszerelési kísérleteket, mert az örök béke eszméje a háború elmaradhatatlan kegyetlenségében mindig új tápot nyert és az emberek, főképen a sokat szenvedő nők, annál nagyobb

¹ Lásd Goltz: „Das Volk in Waficn“ című klasszikus munkájának 9. lapját.

erővel karolták fel a tartós béke eszméjét, minél pusztítóbb volt a háború. Ezért volt a világháború után is oly nagy a leszerelési és békemozgalom.

A világháború nagy pusztítása ellenére, vagy talán éppen ezért, ma sem juthatunk előbbre a leszerelés és az örök béke kérdésében. Oly véresen komoly volt ez a világháború, hogy azok az államok, melyek nyertesekként zárták azt le, legalább egy emberöltőn át kívánják a maguk számára biztosítani a békét, úgy, hogy a „Si vis pacem, para bellum“ elvét a vesztesek kizárásával, csak ők tarthassák szem előtt. Ez természetesen kiváltotta a vesztes és leszerelt országok felfegyverzését is. Írott malaszt marad minden, ami a leszerelés, illetőleg az örök béke érdekében az ágyúk elhallgatása óta, tehát 20 év leforgása alatt történt. Ha valamit várhatunk ezen a téren, az a győző államoknak bizonyos fokú megállása lesz a katonai felszerelésben, de az is bizonyára legnagyobb részben csak papíron. Mert akad-e oly naív ember, aki elhiszi, hogy a nagy államok eltűnének meglévő hadianyaguk egy részének megsemmisítését, vagy pedig a leszerelés csökkentését ellenőrző bizottságnak inkvizíciós eljárását. Avagy lehet azt kívánni és elvárni, hogy a legyőzött államok örök időre lemondjanak önvédelmükről!?

*

Nézzük most már azokat az eszközöket és módokat, amelyek a világháborúban a magyar katona veleszületett vitézségének, hadierényeinek, a magyar hűségnek és hazaszeretetének erősítésére, fokozására, sőt hatványozására alkalmasaknak bizonyultak és békében is kiváló fontossággal bírnak, melyeket tehát szívvel-lélekkel ápolni és fejleszteni kell.

E tekintetben elsősorban ki kell emelni a tisztek és legénység közötti kapcsolatot. Ezt a kapcsolatot lényegesen erősítette és bensőbbé tette az alárendeltekkel

való megértő és igazságos bánásmód még akkor is. ha az elengedhetetlen pontos szolgálatot és a szigorú fegyelmet megköveteltük.

Katonai Szabályzatunk erre oly mély bölcseséggel megírott, mondhatnám aranyba foglalandó rendelkezéseket tartalmaz, melyeket bármely intézmény vagy alakulat, melyben sok ember együttes munkát végez, magáévá tehet. Az a parancsnok, aki kisebb vagy nagyobb hatáskörben sohasem tévesztette el szem előtt ezen évszázados béke- és haditapasztalatok alapján megírt és kicsiszolt rendelkezéseket és elveket, mindig jól járt, mert alárendeltjei egy intésre reagáltak. Az a parancsnok pedig, aki ezen elveket nemcsak a szabályzatban foglalt kereten belül, hanem az alárendeltek érintő minden vonatkozásban észszerűen alkalmazta, annak csapata nem ismert akadályt bármely parancs végrehajtásánál, ha a parancsnok mégoly szigorú volt is. A megfelelő bánásmódot az ilyen parancsnoknak nem kellett sokat keresnie, megsúgta neki egy pillanatnyi magábaszálláskor szíve és lelke. Ilyenkor rájött, hogy a közkatona is ember, akinek szintén van szíve, lelke, öröme, bánata és gondja, éppúgy, mint neki. Ami tehát neki kellemes és kedves, gondot okozó vagy visszatetsző, az alárendeltjeiben is ugyanazt az érzést kelti.

Háborús tapasztalataink beigazolták azt, hogy az összhangot alárendeltjeivel a tiszt mindig és mindenütt elérte, ha róluk mindenkor a legmesszebbmenően gondoskodott és jóban-rosszban velük osztozkodott: ha minél sűrűbben érintkezett velük és adott esetben és alkalmakkor (pihenőknél, kiküldetéseknél stb.) jóindulatúan magándolgaik iránt is érdeklődött, s ha végül szükség esetén segített is vagy jó tanáccsal szolgált. Az ily bánásmód nemcsak az önfeláldozásig menő ragaszkodást, vak engedelmességet és szeretetet váltotta

ki, hanem a bensőséges viszony odáig is fejlődött, hogy a legénység maga vigyázott arra, hogy senki közülük helytelenséget vagy szabálytalanságot ne kövessen el, amiért a parancsnok kénytelen lenne fegyelmi eszközökhöz nyúlni. Ily szellem mellett a legénység igen hamar megértette azt is, hogy csordává alacsonyodik le az a katonai alakulat, amelyik a parancsot nem egy emberként, vakon és helyesen teljesíti. Kétségtelen azonban, hogy a színmagyar és másnyelvű és nemzeti-ségű legénység között megvolt az a különbség, melyet a bölcsőből hozott katonai erények és a magyar virtus eredményezett. De ezt a különbséget a helyes bánásmód, valamint az abból fakadt jó szellem előbb-utóbb teljesen megszüntette a vegyesnyelvű magyar csapat-testek idegennyelvű legénységénél is. Sőt kellő megértés mellett a másnyelvű csapatoknál is a legtöbb esetben a kívánt sikerre vezetett, ha a jóindulat megvolt. Azt, hogy az összes magyar csapatok elismerten kitűnőek voltak a háborúban, az a tény is igazolja, hogy minden újonnan kinevezett magasabb parancsnok első kérdése — még ha nem volt is barátunk — az volt, mily magyar csapatok tartoznak alája. Azokban bízott legjobban, azok kapták mindig és mindenütt a legnehezebb feladatokat. De tudjuk azt is — leginkább foglyok és szökevények bemondásából —, hogy ellenségeink is legjobban respektálták a magyar csapatokat.

A harctéren legéletbevágóbb volt az ellátás, a kitüntetés, az igazságosság és az egyenlő megterhelés. Mindezekben minden fogyatkozás és ferdeség egyformán kellemetlenül érintette a kisembert éppúgy, mint a legmagasabbat. Misem természetesebb tehát, mint az, hogyha a csapat elkedvetlenedését, megromlását el akarjuk kerülni, a fentebb említett tényezőkre is külön gondot kell fordítani. Ez az én és bizonyosan sok-sok, háborúban résztvett tisztnek a tapasztalata.

A háborúban a gyakori átcsoportosítások során a régi Monarchia fegyveres erejének igen lényeges része fordult meg hosszabb-rövidebb ideig vezényletem alatt. A honvédeken és népfelkelőkön kívül volt azok között közöshad seregbe! i magyar, osztrák, Landwehr és Landsturm, de németbirodalmi gyalogseregtst is. Voltak egyes kikülönített dandárok, ezredek és vegyes fegyvernemű önálló csoportok is. Ezenfelül három közöshadseregbeli magyar és osztrák lovashadosztály, valamint az egyetlen magyar népfelkelő lovasdandár. A főfegyvernemből, a gyalogságból 74 ezred fordult meg vezényletem alatt. Voltak csapataim között kitűnő, jó és gyenge seregtetek, sőt olyan is, melynek nem volt jó híre, melyet saját parancsnokuk is „semmire nem használhatódnak” minősített. Ilyen volt egy közöshadseregbeli nem magyar és nem német gyaloghadosztály. Parancsnoka, egy egyébként kiválóan képzett katona, aki a háború eleje óta, kezdetben mint dandár-, később mint hadosztályparancsnok volt a hadosztálynál, maga jelentette ki 1916 nyarán, hogy támadásnál rózsafüzérrel a kezében és imádkozva még csak előre megy a legénység behúzott nyakkal, de a védelmi vonalból már az első srappell-lövésnél megszalad az egész társaság. ő mindent megpróbált már. de ezen nem lehet segíteni. Ezt a hadosztályt annyira ismébe már mindenki, hogy egyetlen magasabb parancsnok sem merte beállítani még a jól kiépített első védelmi vonalba sem. Mindig hadseregtartalék volt, egyik szárnyról a másikra tolták és közben felszaporodott a létszáma is vagy 18.000 fegyveres emberre.

A lucki áttörésnél mégis be kellett dobni ezt a hadosztályt is a harcba. Ebben úgy megfogyott, hogy mintegy 2000 ember volt csak a fegyveres állományból néhány nap múlva összeszedhető, a többi harc nélkül megadta magát az előrenyomuló oroszoknak. Ezen har-

cok alatt került ez a hadosztály hadtestem kötelékébe és én az első alkalmat, amint a front ismét megmeregvedett, felhasználtam arra, hogy kimenjek hozzá.

*

Már eleve ki kell emelnem, hogy mint már szemléim elején megállapíthattam, ez a hadosztály nem volt sem kommunista, sem defétista, vagy más politikai agitátoroktól inficiálva. A legénység jámbor, jóindulatú és istenfélő volt, a körükben szokatlan jó szóra nagyon is hajlott, szinte fellelékzett. E mellett szól az a tény is, hogy bár a legénység egész éjjel dolgozott az akkor még igen fogyatékos védelmi vonalon, nappal pedig pihent és aludt, mégis már a harmadik szemlémtől kezdve az egész legénységet az árokban találtam, holott minden egyes esetben, amikor telefonon közöltem az illető ezredparancsnokkal, hogy kijövök, hozzátettem azt is, hogy a legénység napirendjét nem szabad megzavarni, az csak pihenjen a szokott módon. Kérdésekre, hogy miért nem pihen a legénység, az ezredparancsnok jelentette, hogy a parancsot erre nézve kiadta, a telefonistákat is megrendszabályozta már, mégis megtudják valamiképp érkezésemet és kijönnek az árokba. Mindenkj látni és beszélni akar velem. Igen természetes, hogy egészen másképp jártam volna el velük szemben — ismét katonai szabályzataink értelmében —, ha csak a legkisebb jelét is láttam volna a rosszindulatnak.

*

Lássuk most már azokat a végtelenül egyszerű eszközöket teljes valóságukban, melyeket én ennél a hadosztálynál a legénységgel szemben alkalmaztam. Amikor alám kerültek, tisztán katonai szabályzatunk rendelkezései szerint és azok szellemében jártam el, hogy minden egyes emberben kifejlesszem a teljesen elhanyagolt

katonai erényeket és oly szellemet teremtek, mely rövid 6—8 heti munka után ezen sereget minden háborús feladat megoldására teljesen alkalmassá és megbízhatóvá is tette.

Első utam a legénységi konyhába vezetett. Az ott tapasztalt rendbehozásért a hadtesthadbiztosságnak az első két éjjelt is fel kellett használnia. Attól fogva jó volt a legénységi étkezés mindig, az egész hadosztálynál és ezt minden ember megérezte.

További utamon a tűzvonal felé, találkoztam egy reggeli jelentést vivő csinos, fiatal, clevcnszemű bakával. Megállítottam és az ezredes tolmácsolása mellett kérdéseimre a következőket tudtam meg tőle:

Két éve van a fronton, mindig a századnál, tíz, egyenként is megnevezett ütközetben vett részt, nem volt még sebesülése, de szabadságon sem volt. Csak öt nap óta van mostani századánál, minduntalan más beosztást kap. A másik szárnyon lévő 11. századnál volt legtovább; ott van egy őrmester, akivel több ütközetben is volt.

Áadtam a mellettem lévő ezredparancsnoknak a reggeli jelentést és elkísértettem magam a 3 kilométer távolságra lévő 11. századhoz, ahol az őrmester mindent megerősített azzal, hogy az ember minden harcban vitézül viselkedett és egyike volt a század legmegbízhatóbb és legügyesebb embereinek.

Ott rögtön az ember mellére tűztem a 2. osztályú ezüst vitézségi érmet és azt mondtam neki:

— Magával igazságtalanság történt, bizonyára el-estek vagy megsebesültek volt parancsnokai, ezért nem kapta meg eddig a már régen megérdemelt vitézségi érmet. Ez nagy hiba volt és én ezt ezennel jóvá teszem. A legközelebbi szabadságolásnál jelentkezék ezredkihallgatáson és kérjen szabadságot. Az ezredes úr első-sorban magának fogja ezt megadni, mert megérdemli.

Viselje jó egészséggel és büszkén ezt a szép kitüntetést öregkoráig. Most menjen vissza századához.

A baka az örömtől átszellemült arccal hallgatta végig a mondottakat és kézfogás után, most már vitézségi éremmel a mellén, boldogan úgy szaladt el, mintha ki-lőtték volna.

Az ezredes pedig parancsot kapott a kitüntetési javaslat utólagos előterjesztésére, az ezred névlajstromának gondos átvizsgálására és mindazon emberek — tiszt és legénység — előterjesztésére, akik erre igazán érdemeseknek mutatkoztak.

Ekkor tudtam meg azt, hogy az egész hadosztályban senkinek — sem tisztnek, sem másnak — eddig nem adtak kitüntetést, felsőbb helyről minden javaslatot visszautasítottak, ami természetesen csak ronthatott a csapaton. Éppen ily csapatnál van a derék embereknek a legnehezebb munkájuk, de ezért soha jutalmat, el-¹ ismerést nem kaptak.

Ezzel be is fejeztem a napi szemlémet. Első alkalomra elég volt ennyi is a javító munkából.

Három nap múlva a hadosztály más ezredénél volt szemlém a lövészárokból. Itt is csak a fiatal tisztekkel és a legénységgel beszélgettem. Csak néha pillantottam ki egy-egy figyelőlyukon, hogy az előterepet is lássam. Egy, az árokban gubbasztó és rózsafüzérrel imádkozó öregebb embertől megtudtam, hogy soha nem volt még mise náluk, a papjukat nem ismeri, mert nem volt még köztük.

— Hát ezentúl minden vasárnap lesz tábori mise a tartaléknál — feleltem. — Jövő vasárnap, ha még itt van a lövészárokból, kérjen a kihallgatásnál engedélyt, hogy elmehessen a misére. Meg fogják engedni, ha csendes a helyzet. De ezentúl a főtisztelendő úr is sűrűn fogja magukat meglátogatni itt az első vonalban.

Egy másik meglettkorú ember a feltett kérdésemre azt felelte, hogy felesége és három gyermeke van, a hadisegélyt eddig nem kapták meg otthon.

— Jelentkezzék holnap ezredkihallgatásra, adja ott elő az adatait és az ezredes úr hivatalosan fog írni a községbe, hogy azonnal fizess ki az elmaradt illeteket is. Nekem pedig az ezredes úr a kapott választ elő fogja terjeszteni, hogy szükség esetén a miniszterhez fordulhassak ebben a dologban.

Egy másik családos embertől azt kérdeztem, mikor kapott hazulról levelezőlapot és mikor írt ő legutoljára?

— A múlt héten kaptam egy lapot, de én nem tudok felelni, mert nem tudok írni.

— Kérje meg a szakaszparancsnok urat, hogy írjon a maga nevében a feleségének. Az mindenesetre meg fogja tenni, vagy ha nyelvén nem tudna írni, megiratja valamelyik altiszttel, vagy megkéri a főtisztelendő urat, hogy írja meg. Jövőben ne várokoztassa soha az otthonlévőket a válasszal, hisz azok aggódva várják azt és nagyon örülnek, ha tudják, hogy nincs semmi baja.

Így folyt le ennél a hadosztálynál a szemle minden harmadik-negyedik napon, mindig más ezrednél, mindig csak egy századnál 2—3 órán át. Azért nem sűrűbben, hajszolva, hogy a csapatoknak elég idejük maradjon a feltárt hiányok pótlására. Mindig kizárólag csak az alárendeltek szívéhez legközelebb álló dolgok kerültek szóba, háza, gazdasága, mestersége, gyermekei, állatai, szolgálati ideje, sebesülése. Gyakori volt az az eset, hogy egy-egy kezdettől fogva becsületesen a fronton szolgált, vagy már többször megsebesült ember a szemle folyamányaként került ki a lövészárokból más szolgálati beosztásba. De megszűnt a legénység örökös áthelyeztetése is egyik századtól a másikhoz és kiszagatása a meghitt baráti körből, egészen idegen viszo-

nyok közé. Egy tűzzel-vassal baj társaihoz forrasztott ember elszakítása és máshova helyezése elkecsereledést, néha búskomorságot szül. Inkább fogyjon le a század egy-két szakaszra, de maradjon meg együtt.

A szemléknél tapasztaltakról sohasem ment ki írásbeli parancs. Azokat a tábori távíró a legmegbízhatóbb módon vitte tovább ezredtől ezredhez. Az egész hadosztályban oly lázas munka folyt, hogy egy hét alatt bizonyára több történt, mint az eddig lefolyt két háborús év alatt összesen. Csak a kitüntetések tárgyában történt az az általános rendelkezés részéről, hogy kimagasló legénységi haditettekért a kitüntetési javaslatot még aznap kellett táviratilag előterjeszteni és azt utólag szolgálati úton is beküldeni, hogy másnap mindenképen megtörténjen a kitüntetés. Csak a cselekedetnek van igazi és teljes értéke, nem a fölcngős szónoklatoknak.

Sok keserűségen és csalódáson kellett a harctéren átesnie ennek a hadosztálynak és előjáróinak, míg végre a harmadik hadiév küszöbén egymásra találtak. Meg is volt az eredmény. Elsőrendű seregetest lett a hadosztályból, mely ezután már minden feladat megoldására képes volt. Az emberek látták, hogy a felsőbbség és minden előjárójuk nemcsak megértéssel, emberként kezeli őket, hanem mindenképen törekszik arra is, hogy nehéz, állandó életveszéllyel járó küzdelmes munkájukon könnyítsen és a kiváló teljesítményekért a jutalom soha el ne maradjon. Hogy milyen nagy hálával nyugtázta mindezt a legénység, arról ezer és ezer példát lehetne felhozni.

Az ilyen csapatnál, így immár ezen hadosztálynál is, kisebb, de igen nehéz feladatok megoldására egész tömeg önként jelentkező ember akadt, úgyhogy nehéz volt közöttük a választás, mert minden jelentkező csak úgy duzzadt az önérzettől.

Könnyű sebesüléssel egyik-másik el sem akarta hagyni századát, nemcsak azért, mert röstelte azt, hanem főképen azért, nehogy visszajöve! más beosztást kapjon, ahol nem lesz ilyen jó dolga.

Tudok esetet, amidőn a keménykezű, de mindig igazságosan gondolkodó századparancsnokot a legénység saját testével védte meg a rohamnál az ellenséges golyóktól. Még könyökkel sem tudott magának első helyre utat törni. Megállapodtak ebben, mert szerintük addig, míg ő a parancsnokuk, mindig jó dolguk lesz, meg kell tehát őt védeniük.

*

A négy és egynegyedévig, télen és nyáron szakadatlanul folyó világháború a fentemlítetteken kívül még messzebbmenő gondoskodást is elkerülhetetlenné tett, hogy a tisztek és a legénység helyzete elviselhetővé váljék. A frontélet ugyanis úgyszólván kizárólag a szabad természet ölen játszódtott le. Távolság a meleg otthonától, távolság a községektől és városoktól és azok kultúr-intézményeitől. A kényelem mindazoknál, akik ezen az életen hosszabb-rövidebb ideig átestek, idegen fogalomná vált. Hiszen még a legszerűbb igényeket sem lehetett kielégíteni, melyeket pedig minden ember támaszt az egyszerű frontkatonától a vezénylő tábornokig. Mindenről le kellett vonni. És ha a hosszantartó, tisztek-ölő szürke állóharcok alatt improvizációkra gondolhattunk, ez esetben is csak a legszerűbb szurrogátumokról lehetett szó. Ezeket azonban meg kellett teremteni.

Katonáink néha heteken át még mosakodásra és a férgek elleni küzdelemre sem gondolhattak és a kényelem netovábbját látták a tisztek és a legénység abban, ha a front megállt és a lövészárk már olyannyira elkészült, hogy pihenésre és az idő viszontagságai ellen földalatti bújhattak, a földalatti rókalyukakba.

Misem természetesebb, mint az, hogy ily viszonyok között élve, minden ember igen sűrűn gondolt az ott-honi meleg ágyra. Viszont a felsőbbség is tudatában volt annak, hogy csupán a megfelelő élelmezés az embereket nem elégítheti ki és hosszabb idő után ez az emberhez nem méltó élet még a legrózsásabb kedélyen is nyomokat ejt, ami pedig a csapat harcképességét is komolyan érintheti.

Nem terjeszkedhettem ki az összes intézkedésekre, melyeket katonáink életének emberségesebbé tételére tettem az állóharcok alatt. Ezek az intézkedések helyileg is eltérők voltak. Röviden felsorolom mégis a legjellegzetesebbeket.

Különös gondunk volt az iváshoz, főzéshez, mosakodáshoz és fehérneműmosáshoz szükséges víz előteremtésre a kellő mennyiségben, mert ez nemcsak egészségileg volt fontos, hanem mert egyúttal kellemes is minden embernek, ha tiszta a teste és fehérneműje.

A legnagyobb jótéteménynek vette a csapat a dinamógépekkel berendezett szerény világítást a lövészárókban és fedezékekben a hosszú téli éjjeleken. Külön isteni adománynak tekintették az emberséges, puha fekvőhelyeket, melyek a legközelebbi erdőben felállított kis wollingép gyártotta friss gyapottal voltak hetenként elláthatók.

Közegészségügyileg fontos egyéb berendezkedésünkről már más helyen szoltam.

A zenekarokat, mint a modern háború nagy terhét, visszarendelték békeállomásaikra. Az emberek szóraztatásáról és kedélyhangulatuk fenntartásáról tehát más módon kellett gondoskodni, ami nem volt könnyű dolog. Ennél a törekvésnél is igen fontos szerep jutott mégis a zenének. Egy harmónika, egyszerű furulya, klarinét vagy tárogató a tartaléknál, de a lövészárókban is egész más világba terelte embereinket. Gyakran meg-

esett, hogy egy ilyen hangszer megszólalása a lövész-árokban még az ellenség tüzelését is megszüntette, mert az ellenség is szívesen hallgatta a zenét. Sőt tudok egy esetről, amidőn nehéz helyen csak egy furulya megszólalására nem zavarta az ellenség a drótakadály készítését, illetve helyreállítását. Egyszerre csak — a jó Isten tudja, mikép csinálták, de hamarosan — minden magyar ezrednek megvolt a maga cigány bandája, melyet frontharcosokból alakított, itt-ott cimbalommal, bőgővel is. Ezt azután olykor kölcsön is adták a lovas-, tüzér- és műszaki alakulatoknak és törzseknek is.

A tartalékoknál hol itt, hol ott versenyeket díjakkal, népmulatságokat, disznótorokat² rendeztek, természetesen valamely cigánybanda közreműködésével. Sőt a bécsi 21. vadászzászlóalj, amidőn tartalékban volt egy erdőben, valóságos Wurstl-Pratert is rendezett, megfelelő bódékkal, melyekben mindenféle mulatságos dolgot mutattak, illetőleg imitáltak. Még színpadjuk is volt, melyen egy mulatságos darabot is adtak, természetesen férfiakkal a női szerepekben. Ez a zászlóalj időközönként, nyugalmas időben, frontújságot is jelentetett meg humoros, a mindenkori helyzetekből merített tartalommal.

A legszebb és legkedveltebb mulatságot a mozi szerezte a legénységnek. Egyik parancsörtisztem. Rady-Mallcr Miksa autós főhadnagy filmgyáros volt s felkínált egy moziberendezést. Vállalta, hogy sorra meglátogatja a tartalékokat és a szabad ég alatt este szórakoztatja az embereket. Természetesen nagy örömmel fogadtam az ajánlatot és csakhamar gyönyörködhettem a legénység a kifeszített vásznon látottakban. A városi mozgószínházak csendes publikumától eltérően, itt robbanásszerűen nyilvánult az emberek jó-

² Lásd a X—XI. képes táblát.

kedve. Szinte túllicitálták egymást a szereplők hangos biztatásában, különösen verekedést vagy üldözési jeleketnél. Csakúgy rengett a levegő a sok „csak a fejét, hogy meg ne sántuljon“, a „szorítsd“ vagy ehhez hasonló biztatásoktól, annyira beleilleszkedtek a helyzetbe.

Karácsonykor minden alosztálynak, minden törzsnek megvolt a maga karácsonyfája, a maga bctlchcmcs csoportja, a hagyományos kis templommal és maszkokkal. Csak a jó Isten tudja, honnan teremtették elő az ehhez szükséges dolgokat, de ezek megvoltak már 1914-ben karácsonykor is. Amikor Limanova után mozgásban voltunk és csak sötétedéskor értük el az éjjlczési állomást, a szent estét mégis teljes karácsonyi hangulatban. karácsonyfa alatt ültük meg. A család és a gyerekek hiányát, sajnos, semmi sem pótolhatta és épp ez volt a karácsony legkeserűbb pilulája a fronton.

Lényegesen nehezebb volt a tisztikarnak, műveltségi fokához mért, megfelelő szórakoztatása. Ez az adott helyzetben rendszeren csak szűkebb körben, az egyes tiszti étkezdékben történhetett a csendes téli lövészárókélet alatt, amidőn hangversenyek (cigányzene, egyes énekszámok, esetleg zongora játék), kabaré-számok, mulatságos előadások vagy felolvasások tették ki a programot. Csendes őszi és téli napokon egy-egy vadászat rendezése a vadásztisztek és hajtók számára, kedves változatosságot nyújtott.

A lehetőséghez képest minél több szabadságolás haza és néhány napra távozási engedély a legközelebbi városba, igen könnyített a tisztek nehéz helyzetén. De emberséges dolog volt az is, ha a szabdságolások szünetelésénél nyilvánvalóan kímélésre szoruló tisztek kétháromheti pihenésre a hadosztály- vagy a hadtestörzs-

³ Lásd a XI. klpcs táblát

höz kaptak meghívást, ahol mint a parancsnokság étkezdéjének vendégei pihenhettek. Az én törzsemnél a háború harmadik évétől kezdve állandóan két ilyen tiszt volt, akiket felváltva az egyes ezredek küldtek oda.

A legsúlyosabb probléma volt és maradt a háború végéig a tisztek kitüntetése. A javaslatok rendszeresen csak hónapok múlva nyertek elintézés, mégpedig többnyire szűkkeblűen. E rendszer mellett megszámlálhatatlan sok tiszt csak clocste vagy nehéz sebesülése folytán történt elhalálózása után kapta meg a kitüntetését.

A tiszti kitüntetések ügyét háború esetére másként kell megszervezni.

*

Áttérek immár egy másik, nem kevésbé fontos tényezőre, amely ugyancsak igen alkalmasnak bizonyult különösen a magyar csapatoknál harcértékük, szívósságuk és önfeláldozó kitartásuk fokozására. Ez pedig a felvilágosító munka a harctéren, amire számtalanszor kínálkozott alkalom.

A legénység igen sokat látott minden harctéren, akár védelmi állásban volt, akár pedig előnyomulásban. A látottakat a magyar katona rendszeren a háborúban természetesnek talált adottságnak tekintette és egyszerűen napirendre tért a látottak felett. A nyert benyomások gyakran szinte kergették egymást, úgyhogy az emberek nem is értek rá a látottak mélyebb átgondolására és a hazai viszonyokkal való összevetésére, összehasonlítására, hacsak a tiszt erre néhány szóval fel nem hívta a figyelmüket.

A legtöbbször észlelte a fronton lévő katona a háborúban elkerülhetetlen és látható pusztításokat. Láta az utak, a vasutak mentén a műépítmények, hidak, állomásépületek, távíróvezetékek szétrombolását, égő vagy leégett házakat, majorokat, szélmalmost, gyára-

kat, egész falvakat.⁴ Gyakran egy-egy harcvonalba került falut szemláltára lőtt romhalmazzá az ellenséges tüzérség, ott gyanítván tartalékunkat vagy magasabb parancsnokságot.

Látta a hadszíntér ártatlan és tehetetlen lakosságának ijesztően nagy nyomorúságát, ami pedig igen érzékenyen belcmarkolt a magyar katona jó szívébe. A vasúti és közúti forgalomnak a katonai célokra történt kizárólagos vagy nagymérvű igénybevétele azt eredményezte ugyanis, hogy sok élclmicikk a hosszantartó harcok alatt teljesen kifogyott. A kárpáti harcok alatt egy-egy Isten háta mögött fekvő hegyifaluból jöttek asszonyok egy-egy kosár tojással és könyörögtek cserébe érte egy maroknyi sót a mozgókonyha szakácsától vagy a tiszti étkezdétől, mert hetek óta nem volt a falunak egy csipetnyi sója. Persze kaptak. Később azután vagónszámra kaptak kenyeret és egyebet is, hogy éhen ne pusztuljanak.⁵ A sűrűbben lakott Galíciában még súlyosabb volt a helyzet, amikor az oroszok onnan is kiűztük. A jólelkű magyar katona egy-egy faluban való éjjelezéskor az oroszok által teljesen kiszipolyozott és éhező lakosokkal megosztotta ugyan a kenyerét, de hogy továbbvonulása után hányán pusztultak el éhen mindaddig, míg tervszerűen nem segítettek a nyomoron, azzal nem törődhetett.

Látta a magyar katona lépten-nyomon, hogy a harctérről kilakoltatott síró lakosság katonai kísérettel vonul hátra egy teljesen bizonytalan jövő felé, gyakran tépelodve, vajjon visszatér-e valaha házába, földjére. De látta a mozgóháborúban a harcvonalba került lakosságának a menekülését is hátrafelé⁶ úgy, ahogy volt, egy szál ruhában, sok helyen égő és tüzérségi tűzben lévő

⁴ Lásd a III—VII. képes táblát.

⁵ Lásd a XII. képes táblát.

⁶ Lásd a VII. képes táblát.

faluból, és látta egyik-másik ily falunak teljes eltűnését is a föld színéről, úgyhogy még az utcák helyét és irányát sem lehetett felismerni. Ha egy-egy ilyen község az álló harcvonalba került, akkor még a törmelék is, tehát a községnek minden nyoma eltűnt, mert a csapat felhasználta az állás kiépítéséhez, a faanyagot pedig tüzelésre. De találkozott a frontkatona a szülőktől elmaradt, eltévedt síró gyermekekkel is, akiket legszívesebben magánál tartott volna, mert tudta azt, hogy hozzátartozóit talán sohasem látja viszont.

A harctérnek mindezen szörnyűségei és pusztításai minden egyes esetben a legjobb alkalom volt az alosztályparancsnokok és tisztek számára, hogy néhány szóval rátercljék a legénység figyelmét az eset magyar vonatkozására és ezzel gondolkozásra serkentsék. Pl.:

„Mily különös kegye az Istennek, hogy ezt a pusztítást nem magyar földön látjuk.“

„De jó, hogy ez nem Magyarországon történik.“

„Minden háborúban a múltban is így szenvedett a hadszíntérre cső ártatlan lakosság. Hisz Goethe, a nagy német költő, már a múlt század elején éppígy írta le a menekülők keserveit, amint mi azokat most látjuk.“

„Most láthatjuk saját szemünkkel, mily nagy dolog az, hogy a kozák nem juthatott a magyar Alföldre.“

„Milyen jó nekünk, hogy hazánkat idegen, ellenséges földön védhetjük, míg családunk otthon nyugodtan dolgozhat és élhet, mert messze vannak a harctér elkerülhetetlen pusztításaitól“ stb.

Pihenő alatt, harc közben a tartaléknál is célszerű néhány felvilágosító szó a háborúról, a helyzetről és egyáltalán arról, hogy minden államot belckényszcrít-hetnek a háborúba, mint most bennünket is, pedig mi senkit sem akartunk megtámadni, semmit sem hódítani, csak békésen élni. De ha élni akarunk, védekeznünk

kell, mégpedig erős akarattal, mert enélkül nincs győzelem.

A rémhírterjesztők és kishitűek ellen is állandóan a legerélyesebben kellett küzdenünk, valamint a gyengítésünket célzó ellenséges propaganda ellen.

*

A magyar katonának egy veleszületett igen szép lelkitulajdonságáról kell még megemlékezni. Megtette mindig a kötelességét a fegyveres ellenséggel szemben, de a már lefegyverzett foglyot nem bántotta, nem gyűlölte, sőt azzal már megbarátkozott, segített rajta, ha kellett. Vele már elintézte a háborút abban a pillanatban, amidőn lefegyverezte. Ezzel szemben ellenségeink egyrésze fogoly tisztjeinket vastekrecben vitte végig a nagyobb városok utcáin.

Annál vadabban ébredt fel azonban a magyar katona szenvedélye, amidőn épp a háború folyamán a románok ellenünk fogtak fegyvert. Az én hadtestemben az Erdélyből származó vonatlegénység a polgári kocsisokkal együttesen kérte a román hadüzenet hírére, hogy sorozzák be őket és küldjék az erdélyi harcvonalra. Kozma Miklós könyve szerint pedig nála egy huszár kérte ugyanezt azzal, hogyha odakerül, vele együtt apja, anyja és felesége is megy az oláhra.

*

Mindezek után bizonyára a nők és laikus férfiak is megértik azt, hogy a magyar katona harci erényeit mily kicsiny, láthatatlan, de igen fontos tényezők tették képessé arra, hogy a rendes kötelességteljesítés méreteit messze túlhaladó önfeláldozással álljon helyt a haza védelmében a nagy küzdelem során. Megállotta helyét még akkor is, amidőn már az élelmezés szűkös volt, a ruházat és felszerelés fogyatékos, mert tudta, bensőleg átérezte, mily nagy tét: létünk vagy pusztulásunk forgott kockán.

A róluk való gondoskodás, a látottak és az ezek kapcsán végzett felvilágosító munka tette képessé többek között a következő teljesítményekre: A kárpáti harcokban katonáim egyszerű lövészgödrökben órákon át mellig érő olvadó hó vizében védték határainkat. Kitartottak ily helyzetekben szakadatlan ellenséges tűzben, még a nap lenyugtával befagyott vízben is, mindaddig, míg a sötétség beálltával meggémbedve kiemelhették őket. A gödör vizét kimerítették, a katona helyét más foglalta el, akinek másnap ugyanaz a sors jutott. Megtörtént az is, hogy hófúvásban a vihar 10—20 pere alatt betemette a védelmi állást az abban kitartó csapatokkal együtt, s másoknak kellett őket kiásni, egy-némelyitek már megfulladva vagy meggémbedve. A doberdói pergőtüzes poklot is elszenvedték, ahol megváltásnak tekintették, ha hosszú napokon és éjjeleken át folytatott súlyos pergőtűz után végre az ellenség rohamra indult és szuronnal mehettek neki. De megszámlálhatatlan oly kiváló hősi cselekedetet is láttunk, melyeknél különbel semmiféle más nemzet nem dicsekedhetik.

A csapatnál a már említett szórakoztató, a legénység kedélyállapotára ható tényezőkön kívül igen megbecsülendő erőforrás az a kincs, melyet egy-két ember Isten áldotta, természetes humora képviselt. Ezek a legnagyobb válság idejében, midőn a fáradtság vagy csüggedés jelei mutatkoztak, egy-egy mókával, gesztussal vagy odadobott szóval egy pillanat alatt felvillanyozták a csapatot. Az ilyen emberekre vigyázott is a parancsnok, mint a szemefényérc.

A haditapasztalat értéke a háborúban szintén a láthatatlan erőtevézők közé sorolható.

A nagyháború kezdetén igen érzékenyen érintette a Monarchiát és nagy kárára volt az, hogy a mi tisztjeink-

nek és legénységünknek, az oroszokkal és szerbekkel ellentétben, semmi haditapasztalatuk nem volt. Az alantasabb és magasabb parancsnokok, az altisztól kezdve a tábornokig egyaránt, csakis a háború első időszakában szerezhettek tapasztalatokat, még pedig nem egyszer nagy kár és okatlan veszteségek árán. Ezzel szemben az orosz és szerb hadsereg tisztjei és legénységének nagy része átesett már a tűzkeresztségen az orosz-japán, illetőleg szerb-bolgár-török háborúban és így haditapasztalatokkal bírt. Alit pedig ez talán kivétel nélkül az idősebb, vezetésre hivatott orosz, és majdnem az összes szerb parancsnokokra nézve, aminek kiváló fontossága volt és nagy előnyt jelentett a háború első időszakában.

Igen nagy ugyanis a különbség azon követelmények között, melyeket békében támasztunk a vezetésre, oktatásra, nevelésre hivatott parancsnokokkal szemben és azok között, melyeket ezenfelül a háború támaszt. Szám-talan igen kiváló és tehetséges ember van, aki a harcban semmire sem használható, mert vagy szíve, vagy idegzete nem bírja, vagy egész egyénisége oly változáson megy át a harctér sajátos légkörében, az életveszély és a ráneheződő felelősség közepette, hogy az teljesen tehetatlenné teszi helyén. A legnagyobb baj az, hogy csakis a harctéren, néha bizony nehéz veszteségek vagy egyéb nagy kár árán lehet ezt csak megállapítani és az illetőt kiküszöbölni. Az oroszok és a szerbek ezt már közelmúlt háborújukban elvégezték és a harctéren mindjárt rátermett parancsnokokkal jelentek meg, a központi hatalmak pedig a világháború első időszakában voltak kénytelenek a kiválogatást elvégezni.

Ismertem egy igen derék törzstisztet, aki a kötelességtudás, megbízhatóság, jellemesség maga volt. Békében minden elképzelhető katonai feladatot a legnagyobb megnyugvással és azzal a biztos tudattal lehetett rábízni.

hogy azt kifogástalanul végzi el. A harctéren is így volt mindaddig, míg az ellenséggel az érintkezés meg nem kezdődött. De abban a pillanatban, amidőn az ellenségről az első hír megjött, emberünk teljesen megváltozott. Előnyomulás közben a Kárpátokban az elővéd parancsnoka volt és olyértelmű jelentést kapott, hogy az ellenség egy távol fekvő község szélét megszállotta. Abban a percben elvesztette a fejét, s kézzel-lábbal hadonászva felfejlődte csapatát nyílt terepen, derékig érő hóban. Csakhamar tűz alá vette az ellenséges tüzérség, mert teljesen figyelmen kívül hagyta azt, hogy csapatát még egy órán keresztül, veszteség nélkül, fedetten előre vihetné és láthatlanul is felfejlődte volna. Ennél az embernél csak ily drága áron volt megállapítható, hogy nem a harctérre való.

Egy tábornok békében nagy előképzettségénél, széles látókörénél fogva a legnagyobb elismerés közepette egyik legelőkelőbb pozíciót töltötte be Bécsben. A központi hatalmak csapatainak visszavonulásakor Galíciában hírt kapott, hogy kozákok vannak a hadosztály oldalában. Erre elrendelte, hogy valamennyi csapatnál messze látható fehér zászlókat vigyenek és ilyeneket tüzetett ki az ágyúkra is, nehogy az ellenség — mint mondá — lőjje, mert ő megadja magát az egész hadosztályával (12 ezer ember stb.), és nem teszi ki azt hiába való veszteségeknek. Ha jól tudom, csak egy kozák járórt láttak valahol és az érlelte meg benne ezt az elhatározást. Persze rögtön eltávolították őt is a harcterről.

Ne higyjük azonban, hogy e két csak példának felhozott tisztet békében a tudás és értelem félreismerése, vagy protekció juttatta oly magas pozícióba, melyben megfelelni nem volt képes. Ez a katonai berendezkedések sajátos volta mellett lehetetlen lett volna. Megtörténhetik az, hogy valaki adott beosztásában elnéző, rokon vagy nem elég szigorúan ítélkező előjárók

alatt — mert mindig többen döntenek az előléptetés kérdésében — magasabb pozícióba kerül, mint amilyen egyéniségét megilletné, de hogy ez 20—30 éven keresztül megtörténhessen, az teljesen lehetetlen. Kizárja ezt az előjárók gyakori változása, az a sok tanfolyam, vizsga és gyakorlati kipróbálás, melyen minden tisztnek át kell esnie, de kizárják általában azok a követelmények, melyeket különösen a Monarchiában a magasabb rangú tisztek tudása és egyébként! rátermettsége tekintetében támasztottak. Az említett két tisztet, akik kenyerük javát a tényleges szolgálat közben ették meg, egyesegyedül azon képesség hiánya tette alkalmatlanná harctéri szolgálatra, hogy kritikus és komoly pillanatokban nem tudták önuralmukat megóvni, és váratlan események bekövetkezésekor lélekjelenlétüket elvesztették. Ennek tulajdonítható, hogy úgy cselekedtek, mintha még az elemi tudás is teljesen hiányzott volna náluk.

E két példához hasonló eset, sajnos, úgy a magasabb, valamint az alacsonyabb vezetők között egyaránt igen sok fordult elő a háború első időszakában, míg mindenki átesett a tűzkeresztségen és megmutatta rátermettségét.

Természetesen sok parancsnok távozása a harcterről nagy hátrányok kútforrása, mert azokat újakkal kellett pótolni, s ez egy időre, míg az új ember elhelyezkedik, a csapat belértékérc nem előnyös. De az előjárók is legtöbbször új emberekkel állnak szemben, kiknek jellemét, képességét és használhatóságát nem ismerik és így mindaddig, amíg ezek a kérdések nem tisztázódnak, ismét csak a harctéren, hadműveletek közben, sötétben tapogatóznak.

A békebeli és a háborús katonáskodás közötti óriási különbségeknek tulajdoníthatjuk végül azt a jelenséget is, hogy számtalan oly tiszt, aki nem épp testi fogyatkozás miatt ment nyugdíjba vagy valamely irodába.

továbbá sok olyan tiszt, aki kénytelen volt más oknál fogva elhagyni a katonaságot, s végül számtalan olyan, aki békében mindennek, csak a fiatal tiszt mintaképének nem volt mondható — a harctéren kiválóan felelt meg. Egyéniségében ugyanis épp azok a tulajdonságok voltak meg fokozottabb mértékben, melyek a sikeres harctéri működéshez szükségesek és nélkülözhetetlenek.

De nemcsak azon fogyatkozások miatt kellett sok tisztnek eltávoznia a harctérről, melyeket a fenti két példában említettünk. A harctér igen nehéz légköre nemcsak hidegvérűséget, önuralmat és lélekjelenlétet követel. Hanem egyéb tulajdonságokat is, nevezetesen értelemben és jellemében igen nagy erőt, fizikai és erkölcsi bátorságot, akaraterőt, határozottságot és testi ellenállóképességet. A tiszt, aki a harctéren a rcáháramló kötelezettségek teljesítésére van hivatva és ott biztosan és sikerrel akar működni, c tulajdonságok egyikét sem nélkülözheti.

Hány tisztnek kellett visszatérnie a harctérről, aki csak annak sajátságos légkörében tudta meg, hogy szív- vagy egyéb szervi baja van, vagy aki csak egy-két hétig bírta elviselni a hadifáradalmakat, azután összcroskadt. Hány magasabb parancsnoknak kellett távoznia a harctérről, mert nem volt meg nála a Iclkicrőnek az a mértéke és a bátorságnak az a foka, mely felsőbb állásokban szükséges, hogy az éjjel-nappal megszakítás nélkül reá nehezedő nagy felelősséget hosszabb ideig elviselhesse. De hány magasabb vezetőben nem volt meg az a fokozott értelem és ítélőképesség sem, mely nélkülözhetetlen, hogy úgyszólván minden tevékenységnél, a bizonytalanság és a valószínűség fátylán át is kiérezze a való igaz helyzetet és aszerint cselekedjék. Az a magasabb parancsnok, akiben ez a finomult értelem nincs meg, gyakran hamis feltevésekre épít és ilyenkor csc-

lekedeteiben ingadozóvá válik, fejét vesztí, kapkod és nem tud az új helyzetben elhatározásra jutni.

Már a fentiekből is kitűnik, hogy igen nagy különbség van azon követelmények között, melyeket közvetlenül az első vonalban küzdő tisztekkel szemben támasztunk a háborúban és azok között, melyeknek a magasabb állásban lévő parancsnokoknak kellett megfelelniük, de különböző a teher nagysága is, amit el kell viselniök. Hogy ezt közelebbről megvilágítsam, utalok minden harc legfontosabb időszakára, a döntés pillanatára, az úgynevezett „krízisére, amidőn a hadiszerencse kockája a győzelem vagy a vereség felé dől el. A harctér sok száz, sőt ezer kilométeres frontján nem mindenütt folyik egyidőben a harc, nem mindenütt van egyszerre a döntő küzdelem. Minél kisebb a parancsnok harcvonala, annál ritkábbak a döntő harcok, míg a magasabb parancsnok alatt, minél nagyobb állásban van, annál gyakoribbak a krízisek is. Minden egyes alája tartozó csapatnál folyó küzdelem éppoly közel áll hozzá, mint ahhoz a parancsnokhoz, aki az első vonalban küzd s a felelősség éppoly súlyosan nehezedik rá egész arcvonaláért, mint alparancsnokaira. Ahányszor tehát a magasabb parancsnok arcvonalának bármely szakaszában komoly harc folyik, ő is közvetlenül részese annak, míg a harcvonal többi részén lévő alparancsnokok attól többé-kevésbé távol állnak, tehát minden gondtól mentesek. Az alantasabb hatáskörben küzdő tiszt az első vonalban kisebb felelősség és ritkább harckrízisek mellett állandóan életveszélyben van, melyet katonái előtt igaz hősként, emelt fővel és példát adva kell viselnie. Ezzel szemben a magasabb parancsnoknak a döntő harcok fizikai és erkölcsi erőpróbáját többször kell elviselnie, gyakran életveszély közepette is, és ezen erőpróba alatt minden percben kockán van tisztességes múltja, becsületes nevének fénye és egész jövője.

Csak az, aki személyesen is átélt ilyen kríziseket, csak az tudja, milyen jelentősége van annak a néhány órának tetsző percnak, mely alatt a hadiszerencse kockája eldőlt. Az értékelheti csak igazi nagyságában és tiszteltek megrendítő mivoltában azt a tényt, hogy egyes arcvonalrészekén vívott harcok alatt néha három-négy héten át tartott a krízis. Ez idő alatt nem volt az a napszak vagy óra, melyben az arcvonal valamely pontján ne folyt volna döntő küzdelem és a helyzet kritikus ne lett volna. Ehhez számba kell venni azt is, hogy a központi hatalmak erőbeli gyengesége mellett, tartalékok hiányában, gyakran a magasabb parancsnokok részéről a harcvezetés csak a legkockázatosabb foltozgatással történhetett. Az arcvonal oly szakaszától, melyben a támadás nem valószínű, sokszor magából a lövészárokból kellett kivonni valamely csapatot, hogy a veszélyeztetett résznek segítséget nyújthasson. Megállapíthatjuk, hogy óriási akaraterő és jellembeli szilárdság kell az ilyen intézkedésekhez. Arra az emberre pedig, aki ezt a terhet két-három-négy éven át viselte és alatta össze nem roskadt, csak csodával tekinthetünk, mert azt a Mindenható nemcsak a biztos vezetéshez szükséges abszolút tudással és értelemmel, hanem az átlagot messze meghaladó fizikai és lelki szervezettel is megáldotta.

A fentiekből is kitűnik továbbá, de minden szakember is tudja, hogy más képességet kívánunk az első vonalban küzdő tiszttól és mást a seregtiszt vezetésére hivatott parancsnoktól. Egyik a másikat nem pótolhatja ezerféle okból. Bár minden fiatal tiszt igen előnyösen értékesítheti szerzett haditapasztalatait magasabb polcokon is kiválóan fognak megfelelni, mind-egyikük vezérszerepre még sem lesz alkalmas. Az erre való hivatottságot mindegyik újból csak az ellenség előtt igazolhatja végérvényesen.

Végül ki kell emelnünk azt, hogy bármily fontos és értékes a hosszú haditapasztalat az egyes egyén szempontjából. ennél mégis nagyobb súllyal bír az a tény, hogy az állam és nemzet ismerje fel a hosszú háború alatt fiai közül azokat, akikre kisebb vagy nagyobb hatáskörben teljes megnyugvással bízhatja újabb háború esetén csapatainak vezetését. Ezért minden állam meg is becsüli ezeket a drága és hosszú iskolát végzetteket, mint olyan értéket, melyet kizárólag csak a háború termel ki. Egyik állam sem olyan gazdag, hogy ezt a nagy kincset sutba dobhatná.

Minden állam legegységesebb érdeke, hogy ezeket a tiszteket abba a pozícióba helyezze, melyben értékes tapasztalatuk és tudásuk nemcsak gyümölcsöztethető, hanem melyben kipróbált energiájuk fenntartása a jövőre is biztosítva marad. Sikeres működésükre csak akkor számíthatunk a jövő komoly feladatai szempontjából teljes biztonsággal, ha munkakörük már a békében abba a környezetbe helyezi őket, melyben háborús bonyodalmak esetén működni hivatva lesznek. Csak ez teszi lehetővé számukra, hogy a csapatokat és alárendelt parancsnokokat előre megismerjék és értékelhessék.

*

Távol áll tőlem az a gondolat, mintha a fentiekben kimerítettem volna azon erőforrásokat, melyekből a hazafiság, a vitézség, a kitartás és önfeláldozás a háborúban meríthet, bár ezek a főforrások, melyeknek ápolása békében és háborúban egyaránt célhoz vezet. Minden hadviselő tiszt tudja azt, hogy számtalan azon apró források száma, melyekből ily kincsek csörgedeznek. Annál jobb tehát, ha azokat is felhasználjuk. Mindenképpen vezérlő fonal legyen előttünk az az elv, hogy a legnagyobb szigorral megkövetelt kötelességteljesítés mellett is mindig élő, szívvel és lélekkel bíró ember-

társainknak tekintsük alárendeltjeinket, nem pedig holt gépnek. Tájékoztassuk legénységünket és a fiatalságot már a békében a háborús életről, azon súlyos feladatokról, melyeket a múlt nagy háborúban teljesíteni kellett. Tudják és ismerjék azokat a feladatokat, melyek adott háborús esetben a jövőben rájuk fognak hárulni, és melyekkel meg kell és meg is fognak birkózni éppúgy, mint elődeik, mert csak így boldogulhat a magyar.

XVII.

AZ UTOLSÓ FELVONÁS MAGYARORSZÁGON, 1918. OKTÓBER VÉGÉN.

A nagy háború hosszú tartama, a vele járó ezernyi bajjal ólomként nehezedett a központi hatalmak lakosságának és katonáinak lelkiületére. A hosszú távoliét a meleg otthontól, a családi tűzhelytől, feleségtől, gyermektől, testvértől és rokontól, a tornyosuló bajok és életküzdelmek otthon, mindannyi tényező, melyekre a kelletténél is többet gondolt a katona a monoton, egyébként is lélcölő állóharc során a lövészárookban. De mérlegelte és latolgatta azt is, vajjon miért nem lehet befejezni azt a háborút, amikor már oly fényesen megverték minden ellenséget. Gondolatai elkalandoztak oly térre, melyen egyszerű lelke, a tisztek felvilágosító magyarázatai ellenére sem tudott eligazodni. De más bajokat is kénytelen elszenvedni; kenyerere kicsiny, élelme nem kielégítő és így gyakran éheznek. Ruhája, fehérneműje és cipője is lerongyolódott már és nem kap újat. A szívós és erős test lassan ellankad és mi sem természetesebb, mint az, hogy ez a változás a lelket sem hagyja érintetlenül.

Egy vigasz volt csak, és pedig az, hogy az ellenség-nél sem voltak a viszonyok jobbak; ott is koptatta a hosszú háború a katonák erkölcsi értékét.

Lássuk most már az eseményeket itthon, vagyis az anyaországban és a harctereken.

A) Itthon.

Mindenki türelmetlen, elégedetlen és fáradt volt. A nagy drágaságot, a nehéz megélhetési viszonyokat mindenki tűrhetetlennek érezte és nem is gyanította, mennyivel többet kell még ezen és más téren is elszenvednünk a jövőben.

A főváros háziezredeiben mutatkoztak már olyan tünetek, melyek a fegyelem lazulására engedtek következtetni, s ezért azt tervezték, hogy azokat fokozatosan kihelyezik vidékre. A hadügyminiszter alig adta ki a budapesti 32. gyalogezred kihelyezésére vonatkozó előkészítő rendelkezéseket ez hivatalos és magánhelyekről kezdeményezett valóságos rohamtámadást váltott ki. A székesfővárosi tanács tagjai és minden elképzelhető érdekcsoport felszólalással, előterjesztéssel, deputációzással élt a tervbevetett kihelyezés ellen. Végül nemcsak az az ezred, de a honvédek háziezrede is a fővárosban maradt és ma talán mindenki tudja már azt, hogy ebben a dologban az egyéni és magánérdekek győzedelmeskedtek, nem az egyoldalú katonai, hanem a legfontosabb köz- és államérdekekkel szemben. Ily viszonyok között a katonai miniszterek felelőségük tudatában úgy segítettek magukon, ahogy tudtak, hogy a nagyobb bajt elkerüljék. A háziezredek itthon lévő részei élére jó erélyes és kipróbált parancsnokokat állítottak, a tábori hadsereg céljaira fennálló iskolákat és tanfolyamokat, de a menetalakulatokat is azonnal összeállításuk után vidékre tették, hogy a főváros káros befolyása alól kikerüljenek így állandóan voltakfp csak az irodák maradtak a fővárosban a százakra menő irodaszemélyzettel. Az állomásparancsnokkal pedig

Katonatemető a: uzsoki hágón és a Nowi Zogorowi kolostor mellett.

Szurmay mint hadtestparancsnok.

(Schramm karikatúrái.)

Dr. Pillitz hadbíró őrnagy.

megállapodás jött létre, hogy karhatalmi osztagokat a háziezredektől nem rendel ki, és amidőn komoly zavaró vetik előre árnyékukat, ezen ezredek összes, netalán itt lévő alakulásai kész terv szerint vidékre menndcT illetve onnan cserélnek más csapatokkal. Ezen ezredekkel nem is volt baj; a zendülés 1918. október végén másutt történt, ahol az agitáció a forradalmi elemek ravasz és ügyes megszervezése folytán egypár óra alatt szétrebbentette az egész helyőrséget}

Pedig akkor a legmegbízhatóbb csapataink egyike, az inotai honvéd-altisztképző és altizti iskola zászlóalja teljes tábori felszereléssel (sisakkal, lőszerrel, kézi-gránáttal stb.) már Budapesten, a Mária Terézia-laktanyában volt készültségben, és emlékezetem szerint más megbízható csapatok is voltak részint a fővárosban, részben úton oda és midőn, emlékezetem szerint, 1918. október havában 25.295/H. M. számú átirattal a karhatalmi csapatok megerősítésére két magyar ezredet kértem a hadseregfőparancsnokságtól Budapestre, onnan az a válasz érkezett, hogy nem felelhet meg ezen kívánságomnak.)

Az agitáció.a háború utolsó éveiben Budapesten minden eszközt felhasznált arra, hogy a katonákat engedtlenségre bírja, izgassa és a fegyelmet aláássa. Előszóval és röpcédulákkal végezték a mérgezést, mely kezdetben főképen a budapesti laktanyákra terjedt ki. Csomagokban dobták a röpcédulákat a kaszárnyák udvarára. Az agitáció melegágya a budapesti Galilei Kör volt, melyet csakhamar be is zártak. Az agitátorok pedig részint a kör tagjaiból és vendégeiből, főleg pedig azon emberek soraiból kerültek ki, akiknek legfőbb érdekük az volt, hogy a háború valamiképp diadalmasan ne végződjék.^ Ügy remélték, hogy az általános forradalmi felfordulásban a háború alatti magatartásuk teljesen elmosódik és felelősségrevonásuk lehetetlenné

válik. Ilyenek voltak a bujkálok, a szökevények, az ellenséghez hűtlenül átszököttek, akik az orosz forradalomban is részt vettek, azután hazajöttek, és végül olyan emberek, akik az egész háború alatt mindig megtalálták az utat és módot arra, hogy magukat törvénytelen felmentessék, akik tehát az egész időt otthon töltötték és joggal féltek — különösen vidéken — a visszatérő katonák haragjától.'

Bár a röpcédulák terjesztői közül többet elfogtak és a katonai bíróságok börtönébe zártak, az agitáció munkája folyt tovább. Cöktóber hó második felében, amidőn Magyarország déli határainak és Erdélynek védelme érdekében nagymérvű csapateltolások voltak, tiszt ruhába öltözött agitátorok keresték fel a csapatokat a vasúti kocsikban és a táborhelyeken, mindenütt természetesen szabad bejárást és a legénységben figyelmes hallgatóságot találva, végezték aljas munkájukat. Hiába küldtük ki legügyesebb detektívjeinket, hiába maradtak tisztjeink mindenütt, tehát a táborhelyeken és a vasúti kocsikban is, a legénység között, ellenük minden küzdelem meddő maradt. Miként a házitolvaj ellen nincs védekezés, úgy hiábavaló volt ezen a téren is minden fáradság. Egyetlen egyet nem sikerült elfogni?> Hogy Kun Béla keze és orosz rubeljei közvetve eljutottak-e és mily mérvben az agitáció szolgálatába, az nincs kiderítve. Ő maga személyesen sokat nem tehetett, mert amidőn hazajött Oroszországból, ahová mint tiszt átszökött és itt kezdett agitálni, a gyűjtőfogházba csukták és megindították ellene a vizsgálatot. Több szürke társa vagy megbízottja kétségkívül erősen dolgozott helyette is, hisz kész tervvel jöttek haza, lehetetlen tehát, hogy segítőtársai henyéltek volna. Kun Béla maga csak a forradalom napján szabadult ki a többi rabokkal együtt vizsgálati fogságából.

Nem kis kárt tettek a katonák erejében a magyar képviselőházban elhangzott beszédek és interpellációk, melyek a háborúval vagy katonai kérdésekkel voltak kapcsolatosak. A türelmetlenséget és engedetlenséget azért fokozták ezek a beszédek jobban minden egyébnél, mert magyar törvényhozóktól származtak és mert biztosan és gyorsan el is jutottak a lapok útján minden katonához itthon és valami módon egyesekhez a lövészárkokba is. Egészen biztosra vehető az, hogy az a tárgyban felszólalt képviselők közül egyik vagy másik nem is gyanította azt, hogy beszédeivel oly nagymérvű kárt tesz a hadsereg és a haza érdekeinek. Bizonyára teljes jóhiszeműséggel mondotta el szavait és ezzel a szerinte fennálló bajokon és így katonáinkon is segíteni akart. Ezért én, mint honvédelmi miniszter, felhasználtam a legelső alkalmat, mely kínálkozott arra, hogy a képviselő házat figyelmeztessem az ily beszédekből a hadseregre származó veszélyekre. Már 1918. július 24-én, egy interpellációra felelve, a következőket mondtam: „Most befejezésül, t. Ház, még csak egyre vagyok kénytelen reflektálni és ez a t. képviselő úrnak az a kitétele, amikor azt mondja, hogy kétségbeesve, szárny szegetten végzik vitézeink, tisztjeink feladatukat a fronton. Engedje meg a t. képviselő úr nekem azt a szemrehányást, hogy ebben a t. képviselő úrnak igen nagy része van. Nem akarok beszélni azokról az egyéni panaszokról — azokról majd máskor szólok, nem akarok most visszaélni a t. Ház türelmével —, de élek ugyanazzal a szisztémával, amivel a t. képviselő úr szokott és felolvasok én is egy levelezőlapot, amelyet eljuttattak hozzám. Csak három sor:

„A levegő ezenkívül a Ti áldásos működésükkel van tele. Tegnap szórták le az ellenséges repülőket..... képviselőnek 29-i beszédét, kellő kommentárok kíséretében.“

Ha valami, ez keseríti el a tisztikart!

Nem szorul bővebb indokolásra az, hogy az ellenség nem azért szórta le repülőgépekről ezt a beszédet, hogy ezzel lelkesítsék katonáinkat és szilárdítsák azok szellemét és fegyelmét, hanem épp ellenkező célból, amihez egy magyar törvényhozónak súlyosan a latbacsó szavai segítséget nyujtoüaip De az ellenséges propaganda más képviselők beszédeit, valamint egyes magyar lapokból kiollózott szemelvényeket is teljesen azonos módon használt fel a központi hatalmak katonái lelkiüidének mcgmérgzésérc.

Azon időben azonban nemcsak a képviselők, hanem a vezető politikusok is, azon nézetnek adtak kifejezést, hogy a józan és kötelességtudó magyar katona lelkiüidét nem bomlaszthatja meg a parlamentben elhangzott beszéd. Ez kifejezésre jutott egy konferencián, melyet a magyar képviselőházban c tárgyban tartottunk. Ez a parlamenti szólásszabadsággal össze nem egycztethctőnek ítélte a beszédek cenzúráját és így az ily káros beszédek a lapokban továbbra is megjelenhettek, nem ritkán kommentárokkal. A teljesen félreértett parlamenti szólás- és sajtószabadság győzött a szentebb és magasabb állami érdek fölött, mert a hadügyi vezetőség azt a kárt, amit a haderő ennek folytán mégis szenvedett, teljesen elhárítani nem tudta.

Ily viszonyok között a hadügyi vezetőség, természetesen segített c bajon úgy, ahogy tudott, hogy a káros befolyást lehetőleg elkerülje. Mivel a parlamenti beszédek cenzúrája nem volt lehetséges, eltiltotta az azokat tartalmazó és kommentáló káros lapokat a tront csapataitól és a tábori posta azokat nem kézbesítette.

Még súlyosabb elbírálás alá esik, mert kihatása a csapatokra mélyebb és hathatósabb volt egyes radikális lapoknak 1918. október hó folyamán némely képviselő beszéde nyomán mind sűrűbben hangoztatott

azon követelése, hogy a veszélyeztetett ország megvédésére a magyar csapatokat haza kell hozni. Ez minden hazájától távol lévő katonának természetes vágyát élesztette és növelte. Mindegyiknek ezer oka volt arra, hogy a kívánságot magáévá tegye. Végül az agitáció által inficiált mcntalakulások, majd később, október végén, vagy ezen mcntalakulásokon keresztül vagy az agitátorok, vagy pedig egyes kicsempészett lapok útján inficiált egész csapattestek kifejezést is adtak azon óhajuknak, hogy vigyék haza Magyarország közvetlen határainak védelmére.

^Pedig a magyar kormány minden egyes tagja, legfőképpen pedig a miniszterelnök és én, a bolgár front összeomlása után, szinte összeroskadtunk a magyar, főképp a veszélyeztetett Délvidékről való csapatok hazaszállítása érdekében vívott küzdelemben. A hadsereg-főparancsnokság állandóan azzal védekezett, hogy Magyarország déli részén nincs veszély és a magyar csapatokat a legfontosabb olasz frontról (persze mint sziklaszilárdan állókat) nem vonhatja el. mert ha ez a front összeomlik, elvesztettük a háborút végkép. Végül jószágos királyunk közbejöttével mégis létesült a tekintetben oly megállapodás, hogy igenis a kívánt csapatok nagyrészt kivonják és fokozatosan hazaszállítják. Ezzel még távolról sem volt vége a kormány küzdelmének a tárgyban, mert ezeket a csapatokat nem irányították haza abban a tempóban, amelyben a magyar kormány azt kívánta. Ekkor a király jóváhagyásával Dormándy Henrik tábornokot küldtem ki a hadsereg-főparancsnoksághoz, azzal a feladattal, hogy minden amerikázás elkerülése érdekében állandóan ott ellenőrizze a megállapodások végrehajtását és naponta tegyen erről jelentést}

A magyar képviselőházban és a radikális sajtóban fokozottabb erővel tovább tombolt a vihar 1918. október második felében. Egyik botrány a másikat érte.

Hiába álltak az összes hazafias pártok a kormány mögé és hiába kapcsoltak ki ezek minden pártpolitikai szempontot arra az időre, míg a mindennél súlyosabb békekérdés van napirenden. Deigróf Károlyi Mihály és kised hada látta azt, hogy a magyar kormány ismételt sürgetésére megindított fegyverszüneti tárgyalások sikere esetén, hatalomrajutása végleg elmarad, s ezért nem nyugodott, hanem a legélesebb harcot folytatta és a pokol ördögeivel is szövetekezett, hogy a kormányhatalmat kezébe kerítse. Október 23-án volt a képviselőház leglármásabb napja. A debreceni királylátogatáskor eljátszott Gotterhalte, egy távirat felolvasása, mely szerint a lázadó horvát katonák megszállották Fiúmét, s végül a baloldali újságírók által a sajtószabadság érdekében (!) rendezett botrány oly puskaporossá tette a levegőt, hogy az ülést az esteli órákban fel kellett függeszteni. A vezető politikusok rögtönzött tanácskozásán megállapodtak abban, hogy Tisza az általános választójog alapjára helyezkedik, Wekerle miniszterelnök lemond és az összes pártok részvételével koncentrációs kormány alakul.

A lemondást másnap, október 24-én a király Gödöllőn elfogadta, de aznap elfogadta Burián külügyminiszter lemondását is. akinek utódjául azonnal gróf Andrássy Gyulát nevezte ki. A Wekerle-kormány lemondásával a kormányválságok minden hátránya százszoros súllyal és hatványozottan nehezedett az országra. Minden tekintély rohamosan romlott.¹ A pártok megállapítóközhctrációja nem sikerült. Károlyi Mihály ugyanis oly követelésekkel állt elő, amelyek a képviselő-

¹ Senki sem gyaníthatta ez időben, hogy ekkor szállt sírba a kormányhatalom tekintélye esztendőkre. Voltaképen a Wekerle-kormány tagjai még ma sincsenek alkotmányos módon felmentve állásuk alól, egyedül Wekerle, mint miniszterelnök és Windischgractz, mint élelmezési miniszter.

házban kötött megállapodásokkal ellenkeztek. Sem Apponyi, sem Hadik kabinetalakításába nem ment bele, maga akart miniszterelnök lenni.

Mindezek a dolgok erősen az ellenség javára billentették a mérlegcsészébe a küzdő hadsereg teljesen elvesztette azt az erkölcsi támaszt az anyaország részéről, amely nélkül sikeres működésről beszélni sem lehet, míg ellenségeinknél ez a támasz megvolt)

Ezt a súlyos tételt megdönthetetlenül s annál is inkább Károlyi Mihály és pártjának teherlapjára kell könyvelnünk, mert azzal a hangzatos frázissal bolondították az egész országot, hogy egyedül Károlyi Mihály képes arra, hogy külföldi (entente) összeköttetéseinél fogva Magyarországra előnyös és gyors békét kössön. És ezt még vezető politikusok is elhitték! Csak később ébredt az egész ország annak a tudatára, hogy mindez merő hazugság volt.

Október 25-én Hadik János gróf és Bárczy István, Budapecst polgármesterének miniszterelnöksége volt előtérben. Délután a csöcselék egy csoportja néhány tisztiegyenruhás ember vezetésével a várban verődött össze és berohanva a királyi várpalota belső udvarára, annak elsőemeleti ablakából tűzte ki a vörös zászlót, egyikük pedig forradalmi beszédet mondott az ablakból.

A karhatalom csakhamar széjjelverte a tüntetőket, mely alkalommal néhányan kardvágást is kaptak. A_zenap, október 25-én este Windischgractz Lajos herceg, aki felmentve a közélémezési miniszteri teendőktől, Andrassy Gyula gróffal, már mint újonnan kinevezett külügyminiszteriumi osztályfőnök, Bécsbe akart utazni, hogy ott új hivatalukat elfoglalják. A pályaudvaron azonban megjelent Andrassy Gyula gróf leánya, gróf Károlyi Mihályné, és izgatottan közölte Andrassyval, hogy az éjjel kitör Budapesten a forradalom. Andrassy erre a hírré visszahagyta Windischgractz Lajos herce-

get Budapesten abból a célból, hogy a kormányt értesítse erről, ő maga pedig Bécsbe ment. Windischgraetz herceg a pályaudvarról este 11 órakor egyenesen hozzám, mint honvédelmi miniszterhez küldte titkárát, hogy a fentiekről tegyen jelentést és kérjen meg főnöke nevében arra, riasszam fel azonnal a helyőrséget addig is, míg Windischgraetz maga is rövidesen feljön a honvédelmi minisztériumba, fin természetesen rögtön értesíttem az állomásparancsnokságot és egyenként azon minisztertársakat, akiket el tudtam érni, azzal a kéréssel, hogy jöjjenek fel sürgősen hozzám, igen fontos dolgok megbeszélése végett, fél fél után már nálam volt Wekerle miniszterelnök és belügyminiszter, Szterényi kereskedelmi miniszter és Tóry igazságügyminiszter. Valamivel később eljött az aznap kinevezett új állomásparancsnok, Lukachich altábornagy és Sándor rendőrfőkapitány is. Csak Windischgraetz hercegről nem tudta senki, hogy hol van, míg végre fél kettőkor ő is megjelent. Mivel ő sem tudott többet, mint amit már titkárával üzent, és mivel a városban a rendőrfőkapitány' és az állomásparancsnok egybehangzó jelentése szerint teljes volt a nyugalom, nyilvánvalóvá vált, hogy álhír az egész. Még ma sem tudjuk, hogy gróf Károlyi Mihálync jóhiszeműen járt-e el és a nemzeti tanács megalakításáról szóló értesítést gondolta a forradalom kitörésének, vagy pedig az álhírccí nem akartak egyebet elérni, mint a csapatok felriasztását és kifárasztását, hogy későbbi terveiket annál könnyebben valósíthassák meg. Tényleg, az október 25-éről 26-ára virradó éjjel a Károlyi-párt, a szociáldemokrata párt és radikális párt nemzeti tanácsot alakítottak gróf Károlyi Mihály elnöklete alatt és elárasztották a várost, a kirakatokat védő plakátjaival.

¹ Erre nézve lásd még Szterényi József: Régmúlt idők emlékei 152. lapját. Pesti könyvnyomda Rt. 1925.

Október 26-án a király Gödöllőn fogadott több politikust, köztük Jászit (radikális), Kunfit, Garamit (szocialisták) és gróf Károlyi Mihályt. Este pedig Béésbe utazva, magával vitte gróf Károlyi Mihályt.

Október 27-én vasárnap délután a radikálisok nagy népgyűlést rendeztek az Országház előtt, gróf Károlyi Mihály mellett, mely minden incidens nélkül folyt le.

Ezt megelőzőleg azonban, mégpedig aznap, azaz október 27-én, vasárnap délelőtt 10 óra tájban, ő Felsége Becsből telefonon felhívott engem és a következőket mondotta:

Kedves Szurmay, én ki akarom önt még ma nevezni miniszterelnökké, mert egy proklamációt akarok kiadni, amit Wekrcic már nem írhat alá, mint lemondott miniszterelnök, ezt önnek kellene aláírni.

— Legmélyebb hódolattal köszönöm Felségednek kitüntető bizalmát, fclelém, de kérem egy órai gondolkodás! idő kegyes engedélyezését. Már most tiszteletteljesen jelentem azonban, hogy szerény nézetem szerint, az itthoni pillanatnyi helyzetben én talán nem tehetem Felségednek azt a szolgálatot, amit Felséged joggal elvár tőlem. Mindenképen célszerűtlen volna, ha ez a kinevezés a mai napon kiadatnék. Ma délutánra ugyanis az ellenzék egy nagy népgyűlést hirdetett gróf Károlyi Mihály mellett, a parlament előtti téren és ha az én kinevezésem a nyilvánosságra jut, és nem gróf Károlyié, kész a felfordulás. A kihirdetést csak holnap reggel kellene kiadni, amidőn az emberek munkában vannak.

— De miért várja mindenki gróf Károlyi kinevezését? — kérdezte a király.

— Azon tényből kifolyólag, hogy Felséged tegnap magával vitte Béésbe^)

Ezen beszélgetés után rögtön felhívott gróf Andrassy Gyula külügyminiszter Becsből telefonon és a következőket mondta:

— Úgyis Te leszel a miniszterelnök, kérlek hallgasd meg, felolvasom annak a békeajánlatnak a szövegét, melyet meg akarok tenni.

— Hallgatom.

A felolvasás után megkérdeztem gróf Andrássytól:

— Tudnak erről a németek?

— Megmondottam nekik, persze jajgatnak — ezt a szót használta Andrássy —, de belátják, hogy tovább nem bírjuk.

— Dacára ennek, nagyon kérlek, hagyd ki a szövegből azt a tételt, hogy „Németországtól független békét“ kérünk és pótolni azt más, a célnak megfelelő szavakkal, nehogy a németek Erdélyt — melynek védelme Mackenscn kezében van — egyszerűen otthagyják és mint ellenség vonuljanak hazafelé végig az országon. A másik kérésem pedig az, hogy „Cscho-Szlovákia“ kitételt is hagyd ki, hisz mi ezt mint államot nem ismerjük el.

— Ezt én mint földrajzi fogalmat ki tudom magyarázni, félő ugyanis, ha nem használom, nem is állanak szóba velünk.

Ezen telefonbeszélgetések után átmentem Wekerle miniszterelnökhöz és elmondtam neki úgy ő Felségével, mint Andrássyval folytatott beszélgetésemet, s kértem őt egyúttal arra, hogy hívja fel ő is Andrássyt és szóljon hozzá a békeajánlat tervezetéhez, melyre nézve tett javaslatomat ő is helyesnek tartotta.

Wekerle óhajomnak megfelelően ottlétem alatt rögtön beszélt Andrássyval hasonló értelemben, mint én a békeajánlatról, mire én távoztam Wekerlétől azzal a búcsúztatóval, hogy „Te ő Felsége kívánságát nem utasíthatod vissza!“

A honvédelmi minisztériumba visszaérkezve, újól fog felhívtam ő Felségét és jelentettem neki, hogy rendcl-

kezésére állok, hogy közben Andrássy gróf közölte velem a békeajánlat szöveget, melyre némely megjegyzésem is volt és újból kértem a már előzőleg jelentettek bölcs megfontolását, s a kinevezésnek elhalasztását holnapra.

E napon Bécsben is gyors ütemben játszódtak le az cservények” József főherceg ő Fensége, mint később megtudtuk, átutazóban Bécsben jelentkezett ő Felségénél és jelentette, hogy a kapott parancs értelmében megy Magyarországra és átveszi a déli és erdélyi védőcsapatok fölötti parancsnokságot, ő Felsége ezen kedvező véletlen folytán, nagy örömmre, eltekintett az én kinevezésemtől és ő Fenségét bízta meg mint homo regiust a magyar kormányválság megoldásával.

Október 28-án, mint az előző napok mindegyikén, miniszteri értekezlet volt a miniszterelnökségen, mely a rögtönítelő bírósági eljárás életbeléptetésére tett javaslatomat vette tárgyalás alá. Véleményük meghallgatására Lukachich altábornagy, a budapesti katonai parancsnok, Hochenburger tábornok, főhadbíró, Váry főállamügyész és Sándor László rendőrkapitány is meghívást kaptak a miniszterelnöki palotába. A kormány túlnyomó többsége, meg sem hallgatva az odarendelt közegeket, a rögtönítelő bírósági eljárás életbeléptetése ellen döntött. Az volt az indokolás, hogy egyrészt minden pillanatban várható volt az új kormány kinevezése és ily súlyos rendelkezést már az új kormánynak kell fenntartani, mely kormány annak végrehajtására is hivatva lesz, de másrészt nincsenek is meg az előfeltételei sem ezen fontos lépésnek, melyet tisztán csak a folyó ügyek vezetésére hivatott régi kormány életbe sem léptethet. Ugyanis az 1912. évi kivételes törvények szellemében a kormány csak abban az esetben van felhatalmazva a rögtönítelő bírósági eljárás életbeléptetésére, amidőn bizonyos deliktumok (rablás, gyújtogatás,

magánvagyonban kártevés, zendülés stb.) annyira elharapóztak, hogy a közrend helyreállítására a rendes bírósági eljárás lassúságánál és módszerességénél fogva már nem nyújt kilátást. Ily deliktumok pedig október 28-án délelőttig egyáltalában nem merültek fel, hiszen a 25-i tüntetésen kívül semmiféle rendzavarás nem történt.

A miniszteri értekezlet végén a rendőrfőkapitány azon nem saját embereitől, hanem idegen helyről személyesen kapott bizalmas értesülésről tett nekem mint honvédelmi miniszternek jelentést, hogy a katonatanács is titokban megalakult és ülészik. A jelenlévő állomásparancsnokot azonnal értesítettem erről, mire a katonatanács összes tagjainak el fogatására kiment a parancs. Ezen parancs végrehajtása azonban oly ügyetlenül történt (zárt osztag felvonulása a ház előtt, a lépcsőház megszállása nagy zajjal stb.), hogy a tanács tagjai egyet nyertek és egyet sem foghattak el. De lehetséges az is, hogy a kiadott parancsot elárulták a felforgatóknak mindenütt elhelyezett kémei és így a tanács más helyiségben üthette fel tanyáját

Aznap este (28-án) egy tüntető tömeg a várba akart nyomulni, hogy József főherceg előtt, ki a király megbízása alapján a válság megoldása végett Budapestre érkezett, gróf Károlyi Mihály mellett tüntessen. A rendőrség a tömegnek útját állta és a Lánchídnál sortűz dördült el, melynek két halottja és több sebesültje volt.

Kedden, 29-én a budapesti államrendőrség egész testületé, követve sok más példáját, csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz és letette annak az esküt. Ez volt az első lépés a főváros területén a bekend és biztonság teljes felborulása felé. Gróf Hadik Jánost József főherceg október 29-éről 30-ára virradó éjjel dezignálta miniszterelnökké. E napon proklamálta a horvát szabor Magyarországtól való elszakadását.

Október 30-án, mialatt Hadik János gróf azon fáradozott, hogy minisztériumát megalakítsa, Budapesten a Nemzeti Tanács Hock János plébános, gróf Károlyi-párti képviselő elnöklete alatt dominált. A város igen élénk képet mutatott. Egyes csoportok, ezek között a budapesti állami rendőrség tisztikara, detektívtestülete és legénysége, előző gyűlésezés után, énekelve és néhány csoport a köztársaságot éltetve vonult végig a városon az Astória-szállodában lévő Nemzeti Tanács elé. Egyik csoport a másik után tette le az esküt a Nemzeti Tanácsnak és gondoskodtak róla a rendezők, hogy a felvonulás meg ne szakadjon. Az üzletek kirakataiban mindenütt nagy plakátokat tettek ki, „A Nemzeti Tanács védelme alatt“ felírással. Ezekről és egyéb plakátokról a Nemzeti Tanács maga gondoskodott, természetesen jó pénzért, és az üzlettulajdonosok szívesen tették ki, mert ezzel biztosították magukat s üzletüket a csőcselék nctaláni fosztogatása ellen. De gondoskodtak a forradalmárok arról is, hogy a tüntető csoportokban minél több katonai egyenruhát viselő, lógós ember is legyen, ami nem volt nehéz, hisz minden épkezláb embernek volt egyenruhája, sőt azt mindenki viselte, ha nem is szolgált ténylegesen. Ez természetesen nem maradt hatás nélkül a valóban szolgáló katonákra, akiket mindenütt, utcákon és nyilvános helyiségekben ugyancsak biztattak a tüntetőkhöz való csatlakozásra. A csőcseléket, a munkakerülőket és zavarosban halászokat nem kellett biztatni, azok mindenütt a leglármásabbak voltak.

Károlyiék¹ látták azt, hogyha a Hadik-kormány megalakulásával elvcsztették a játszmát, ezért gyors cselekvésre szánták el magukat, és a késő esteli órákban már nem-

³ A Károlyi Mihály elnöklete alatt álló függetlenségi párthoz összesen csak 23 országgyűlési képviselő tartozott.

csak sűrű szónoklatokkal, de lövöldözésekkel is cselekvésre serkentették a csőcseléket. A fiatal tisztekből álló katonatanács sem maradt tétlen, és fokozottabb erővel agitált a csapatok között, míg végre este sikerült is nekik néhány felizgatott honvédszázadot a belvárosi laktanyából kitörésre és a csőcselékhez való csatlakozásra bírniok. Ezt a tényt én megtudtam éjfél előtt, és akkor rögtön átmentem gróf Hadik miniszterelnökhöz, akit hivatalos helyiségében találtam, hogy a helyzetet megbeszéljem.

Hadik gróf indignálva emelte ki ez alkalommal, hogy a katonaság nem teljesíti kötelességét.

— Bocsáss meg kérlek, a katonaságnak nincsenek sem detektívjei, sem pedig rendőrőrszemei az utcán, amelyektől az események folyásáról jelentéseket kaphatna. Magam is csak véletlenül és nem a rendőrségtől tudtam meg a Belvárosban történeteket. Hiszen nem a katonaság van hivatva a rend fenntartására, hanem az állami rendőrség, mely ha nem elég erős hivatásának teljesítésére, bárhová és bármikor kérhet és kap is karhatalmat, ha szabályszerűen az állomásparancsnoksághoz fordul. De, úgylátszik, egyetlenegy rendőr sincsen a helyén, vagy ha ott is van, nem teljesíti kötelességét. Mindjárt átmegyek azonban Lukachichhoz, és felszólítom, hogy saját hatáskörében és függetlenül a rendőrségtől, tegye meg intézkedését, tekintettel arra, hogy katonai osztag is a rendbontók közé keveredett[^]

E helyt föl kell említenem azt a tényt, hogy Schobcr rendőrfőkapitány Bécsben a Monarchia összeomlásakor is mindig parádés, tiszta fehérkesztyűs rendőreivel, katonai karhatalom nélkül is mindig fenn tudta tartani a bclrcndet és biztonságot, a sokkal hatalmasabb szocialista szervezetekkel szemben, amíg utóbbiak politikailag is túlsúlyba jutva, legális úton át nem vették a pozíciókat. Amidőn azonban a bécsi nép és polgárság,

beleértve a „Hofrath“ kategóriáit is, nyakig úszott már a boldogságban, hogylétük iránt érdeklődő idegeneknek következőket felelték: „Mir san halt biedere Rcpublikaner.“

Lukachich, kit szintén hivatalos helyiségében, a várbeli hadtestparancsnoksági épületben találtam törzsével munkában, belépésemnél kétségbeesve jelenti, hogy telefonösszeköttetése minden irányban el van vágva.

— Hiszen erre az esetre is történt kellő gondoskodás az összeköttetésről autó, lovas és gyalogküldönccel — feleltem —; adja ki ezek útján intézkedéseit és ne várjon a rendőrségtől semmit. Az Üllői-úti laktanyában van az altiszti zászlóalj, a Ferdinánd-laktanyában a bosnyák osztagok stb., csak rendelkezék velük, hogy a rend mihamarább helyreálljon. Ha aggódik a pesti oldalon lakó családjáért, hozassa fel őket a várba.

Lukachichtól rögtön távoztam, hogy kiadhassa intézkedéseit, s hivatalos helyiségemből telefonon értesítettem Wekerlét az eseményekről azzal, hogyha kívánja, rögtön küldök autót érte, ha pedig ezt nem kívánná, akkor küldeném, ha valami jelentősebb dolog adódik elő. A belügyminiszter utóbbi javaslatom mellett döntött.

Az éjnek hátralévő ideje alatt Pesten történekről a várban csak október 31-én reggel értesültem. Károlyiék és a katonatanács tagjai úgylátszik még éjfél előtt elfoglalták a csőcselékből összeszedett fegyveres katonákkal a telefonközpontot, a pályaudvarokat, a postát stb. és pokoli tervszerűséggel tiszti egyenruhában autókon bejárták a laktanyákat, kihirdetve azt, hogy kitört a forradalom, a katonaság szabad!

Más sem kellett a katonaságnak! Azonnal elhagyta az összes laktanyákat és részint a városba, részint a pályaudvarokra tódult. Hiszen tiszték hozták a paran-

csot összeverődött katonákkal a katonatanács tagjai személy- és teherautókon a levegőbe lövöldözve járták be a várost, a tiszteket éjjel és másnap reggel az utcán megállították és letépték tiszti jelvényeiket; aki védekezett, vagy ellenkezett, azt inzultálták. Fosztogatások is történtek egyes kültelki házakban, a pályaudvarokon, no meg a laktanyákban, ahonnan a hazamenő katonaság minden elcipelhető ruhát és bőrneműt elvitt magával.

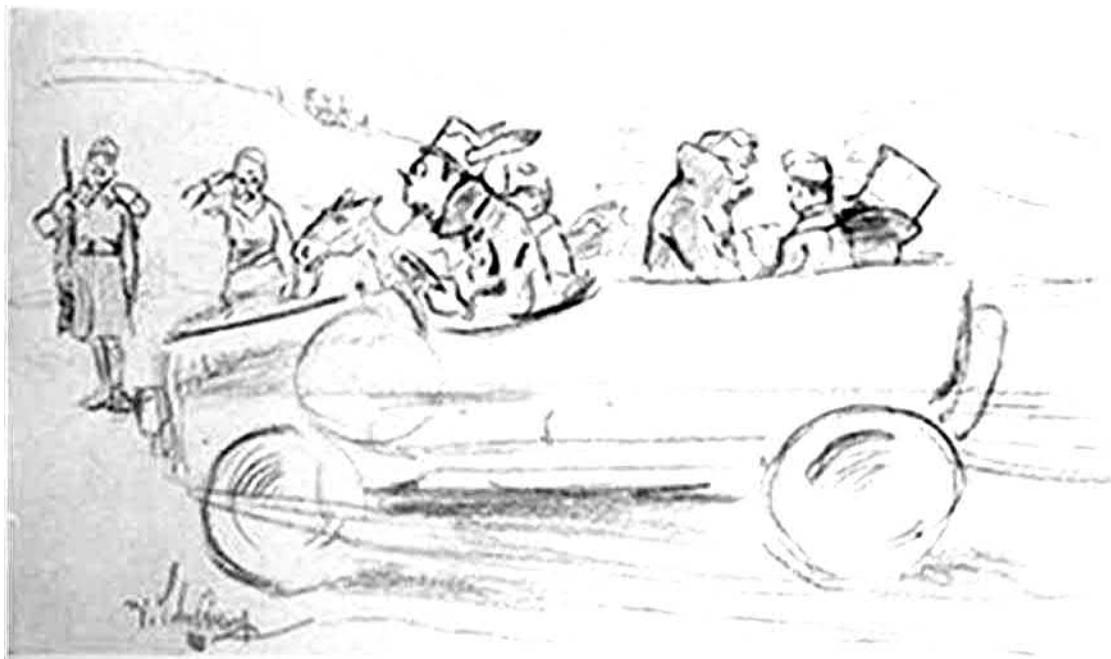
A hírszerző- és összekötő-szolgálat teljes csődje okozhatta azt, hogy Lukachich intézkedései, melyek csak éjfél után mehettek ki, vagy nem értek el rendeltetési helyükre, mert útközben elfogták, vagy egyáltalában már csak üres laktanyákba jutottak. Jellemző e tekintetben különösen az az eset, melyet Wekerle belügyminiszter maga mondott el másnap, október 31-én a délelőtti miniszteri összejövetelen, ő aznap reggel korán lakásából a rendes és megszokott sétájára indult a bástyára, de elhaladva a Ferdinánd-laktanya előtt, meglepetve látta, hogy a laktanya előtti téren garmadában hevernek az összetörött, ablakokból kidobott fegyverek. Erre megfordult azzal a szándékkal, hogy a belügyminisztérium rendőrségi osztályába megy, mely éjjel-nappal szolgálatot tart, s megtudakolja, mi újság. Az inspekciós tisztviselő jelentette is azonnal, hogy „nincs újság, az éjjel nem történt semmi. Az a rendőrségi osztály, melynek hivatása volt, hogy minden, az országsán bárhol történő rendellenességről a belügyminiszternek azonnal jelentést tegyen, nem tudta, hogy mi történt Budapesten, sőt Budán, közvetlen szomszédságában. Wekerle elmondotta azt is, hogy éjjel ugyan hallotta néhányszor lakása előtt elvonuló járőrök rendes katonai ütemű menetelését, de ennek semmi jelentőséget nem tulajdonított.

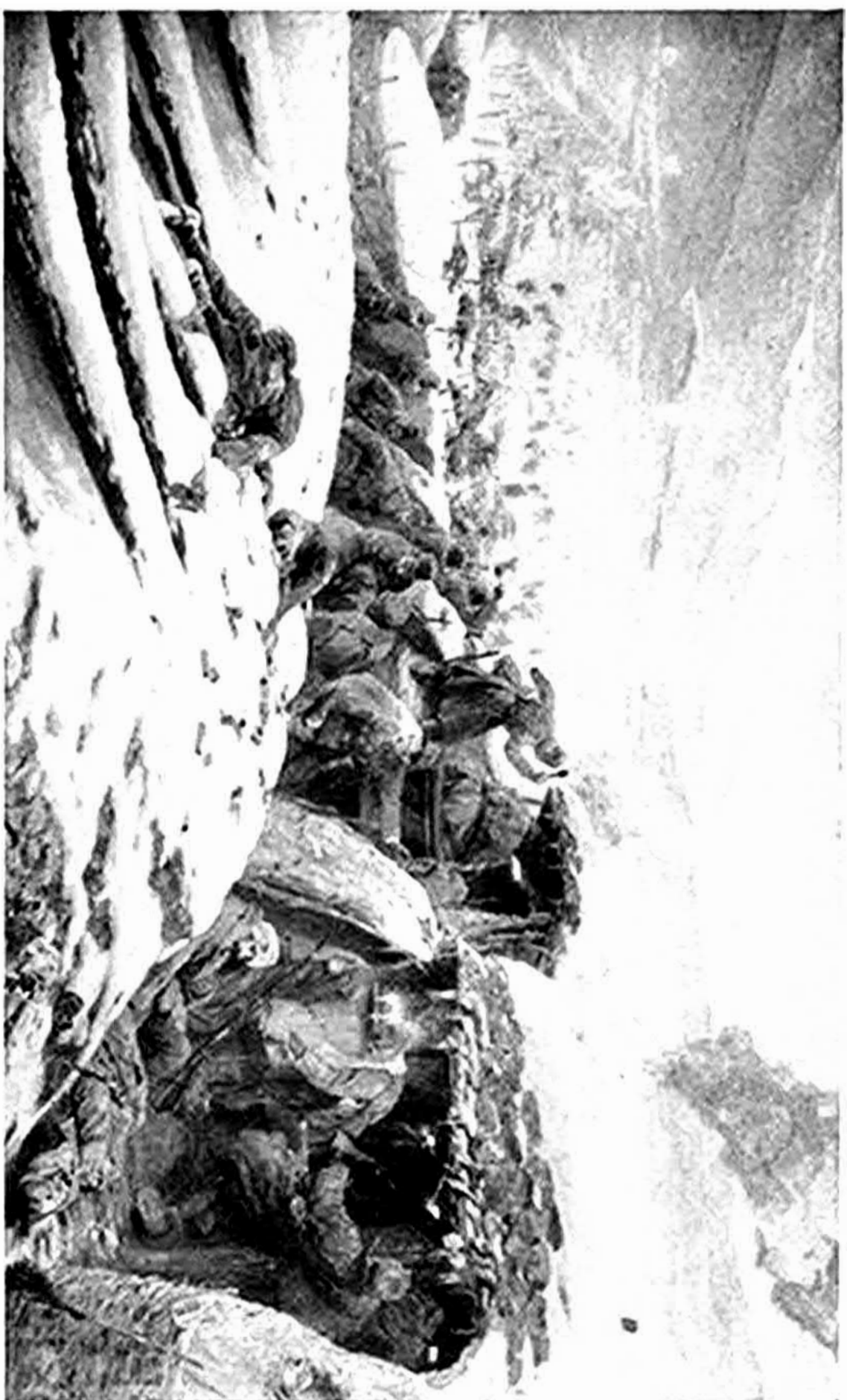
Lányi mintázza Szurmayt.

Szöllősy számtanácsos.

*Szurmay, Rödcr őrnagy, Clonner százados, Boschán hadnagy.
(Schramm karikatúrái.)*

Schramm olajfestménye : Uzsoki állásbarc.

Gróf Károlyi Mihály elérte célját: a király az események behatása alatt, Schönbrunnból október 31-én a reggeli órákban telefon útján felmentette gróf Hadik János deznált miniszterelnököt és kinevezte gróf Károlyi Mihályt miniszterelnökké. Estig megalakult a kabinet? "Batthyány" Tivadar, Lovászy Márton, Búza Barna, Nagy Vince, dr. Szladits Károly, Garami Ernő (szocialista). Kunffi Zsigmond (szocialista), Jászi Oszkár (radikális) és Linder Béla alezredessel. Több államtitkárság szocialistával és radikálissal töltetett be.

E napon, október 31-én délután 4 óra tájt jelentette titkárom, hogy Fricdrich István és Fúró földbirtokos a Nemzeti Tanács nevében jöttek azzal a megbízással, hogy a honvédelmi minisztérium átadásánál jelen legyenek, kérik, hogy fogadjam őket.

— Jöjjenek be!

Beléptek. Fricdrich, ki egyébként igen szimpatikus és kedvelt tagja volt törzsemnek az uzsoki harcok alatt, mint mindig, most is tipp-topp zsakettben, frissen bectválva jelent meg, és bocsánatot kérve, hogy alkalmatlankodik, megismételte megbízatását és bemutatta társát, Fúrót, ki teljes elleniében Fricdrichhez, szurtosan, hanyag öltözetben, nyilvánvalóan forradalmi külsővel díszelgett.

Hellyel kínáltam meg látogatóimat és mindjárt Friedrichhez fordultam a következőkkel:

— Kiküldetésedből azt következtetem, hogy Te leszel Linder mellett a honvédelmi politikai államtitkár, tehát elsőrendű érdeked, hogy rendet teremtsetek. Mindenek előtt kérlek, szabadítsd ki az elfogott és az Astóriában őrzött Kárpáthy Kamilló ezredest, a minisztérium legfontosabb 1. osztályának vezetőjét, mely osztályban épp a katonai és csapatctolási dolgokat intézik, azután pedig Lukachich altábornagyot ugyanonnan. Fúró úr elmehetne autóddal és elvégezhetné ezeket.

Lukachich számára jó volna előbb egy sportruhát elkérni feleségétől és elvinni az Astóriába, hogy átöltözhessen és a csöcselék fel ne ismerje.

Fricdrich rögtön és készségesen intézkedett fentiek értelmében és miután Fúró eltávozott, bevitettem őt dolgozószobámba és tájékoztattam egy térképen a berajzolt honvédcsapatokról és védelmi intézkedésekről.

— Nézd, itt van berajzolva minden honvédpóttestnél 1—1 honvédzászlóalj az egyes állomásokon, ahol a célból alakítottam, hogyha netalán idejében nem érkeznek be a szerb frontra szükséges csapatok, ezekkel védelmezhesük meg déli határunkat. Táborszerűen fel vannak szerelve, bármely pillanatban clindíthatók.

Megmutattam neki a déli részeken felállított honvédgépfegyvertanfolyamokat, melyeknél a szükséges gépfegyverosztatok minden pillanatban kivonultathatók. Megmutattam a Horvátország határán felállított és egységes parancsnokság alatt álló honvédcsapatokat, melyek a horvát zöldkáderekből itt-ott rablási célból a határon betörő horvát osztagok megfékezésére valók. Figyelmeztettem arra, hogy mivel biztos híreink vannak a cseh légionisták gyülekezéseiről és betörési szándékáról Rutka vidékére, odarendeltünk máris egy zászlóaljat az egri közös gyalogezredtől, melynek Ukrajnából jöve a déli hadszíntérre kellett volna menni.

— Ezen ezrednek még egy zászlóalja ma este érkezik meg a nyugati pályaudvaron — mondtam. — Ajánlom ezen zászlóalj itt tartását, hogy rendet csinálhassatok, mert Budapesten jelenleg egyetlenegy járőrre való csapatotok nem maradt. Nem kell más, mint az, hogy valaki várja az állomáson és elhelyezze valamely laktanyában.

Fricdrich sűrűn mélyen sóhajtva és gondterhes arccal hallgatta meg előadásomat, annak befejezésével

pedig, megható hangsúlyozással a következőket mondotta:

— Nagyon köszönöm, Kegyelmes Úr! Az Istenre kérem, ne hagyjon el bennünket. Hisz ez borzasztó helyzet.

— Rendelkezésre állok a legnagyobb készséggel bármikor; itt lakom egyelőre a házban. De mikor jön Linder?

— Az egész városban keresik, de amikor én eljöttem, még nem találták meg, talán most már ott van ő is a többivel eskütételre József főherceg ö Fenségénél.

Ezen eskütételről utóbb tudtuk meg a következőket: az új miniszterek gyülekezése közben a Fenséges Úr palotájának egyik termében hozták hírül gróf Tisza István meggyilkolását. E hírre dr. Szladits, aki csak ímmel-ámmal vállalta az igazságügyi tárcát, a főherceg előszobájából egyszerűen otthagya az eskütételt, kijelentvén Károlyi Mihálynak, hogy ebbe a kabinetbe nem lép be, mert látja — és ebben igaza is volt —, hogy ez a kabinet a Tisza gyilkosait nem fogja üldözni és felelősségre vonni. A kabinet Szladits nélkül tette le az esküt és Búza Barna vállalta átmenetileg az igazságügyi tárcát. Napközben a csöcselék kiszabadította nemcsak a politikai foglyokat, hanem megnyitotta a katonai börtönöket is.

Sötét este lett már, mire Linder — aki ugyancsak alattam szolgált mint tüzértörzstiszt az orosz fronton — megjött. Ismertem régebb idő óta és tudtam róla, hogy igen képzett tiszt, aki elvégezte a hadiiskolát és talán a felsőbb tüzérségi tanfolyamot is, akiről tehát joggal feltehető volt, hogy helyét minden tekintetben meg fogja állani. Megjelenésekor nemcsak a katonatanács 5—6 tagja, hanem édesatyja is kíséretében volt, vele együtt azok is beléptek a miniszteri szobába. Lindert ugyancsak bevittem a dolgozószobába, ahol mindent éppúgy,

mint Friedrichnek, elmondottam, és végül figyelmeztettem arra, hogy nem igen tud a mostani mozgalmas időkből távozni innen, tehát két szobát a miniszteri lakásból berendeztettem neki, a többit pedig átadnám, ha lakást találtam és kiköltözhetek.

Linder, ki legényember volt, készségesen beleegyezett a lakásra vonatkozó javaslatomba és kijelentette, hogy az egri ezredbeli zászlóaljjaal diszponálni fog.

*

Ha az elfogulatlan olvasó szem előtt tartja azt, hogy 1918. év őszén egészen a Károlyi-kormány kinevezéséig az ország kormányzása teljesen alkotmányosan történt, akkor könnyen alkothat a fentiekben leírt és aktszerűen igazolható történelmi tények és események ismerete után véleményt afelől, hogy az utolsó Wekerle-kormány részéről idejében felismert és éber figyelemmel kísért belső bajok és állapotok szanálására, valamint az őszirózsás föl fordulásnak megakadályozására tervbevett sokoldalú rendszabályok teljes, vagy csak részben bekövetkezett keresztülvitele vagy végrehajtása alkalmasak lettek volna-e vagy nem?

De véleményt alkothat afelől is, hogy vajjon az új kormány kinevezése, vagy az alkotmány felfüggesztése mellett a diktatúrának proklamálása rögtön a Wckerle-kormány lemondása után, azaz október 23—24-én, de legkésőbb további két napon belül megakadályozhatta volna-e összeomlásunkat, vagy annak végzetszerűen be kellett volna ez esetben is következnie.

*

B) A harctéren.

Az otthoni nélkülözések, a parlament nyugtalansága, a sajtó, valamint az ellenséges propaganda munkája természetesen nem maradt hatás nélkül a frontra. Egyes magyar csapatok kérték is elszállításukat a veszélyezte-

tett magyar határokra. Alapjában véve az összes magyar csapatok azokban a napokban is megtették kötelességüket, amidőn a forradalom szele már elérte a frontot és a Monarchiától való elszakadásukat hirdető országok: a horvát és cseh csapatok a nemzeti tanácsok befolyása alatt állásaikat és a harcteret egyszerűen elhagyták és ezzel a hűségesen kitartó szomszéd csapatokat is elfogatás veszélyének tették ki. Igen sok, száz ezrekre menő magyar csapat esett hadifogságba részint ez okból, részint pedig azért, mert a fegyverszünet aláírása után, november 3-án, saját csapatainknál felsőbb helyről kapott parancsra azonnal beszüntették a további harcot, míg az ellenség november 4-én délután 3 óráig, amidőn életbelépett a fegyverszünet, folytatta az előnyomulást a fronton keletkezett számos résen át. így elzárhatták a későbbi visszavonulás útjait és fogságba hurcolhatták az elől maradt hűséges magyar és német csapatokat.

Volt a magyar csapatok között számtalan olyan, amely ebben a helyzetben még 4-én is harcolva elkerülhette a fogságot, s volt olyan is, amely észrevette a fenyegető veszélyt és idejében teljesen rendben visszavonult az első vonalból, volt végül olyan hátrább elhelyezett tartalékcsapat vagy kiképzőcsoport, mely látva a front felbomlását, önelhatározásból kezdte meg idejében teljes rendben a visszavonulást és így elkerülhette a hadifogságot.

A frontmögötti helyzet még a veszített csata rémségs képét is megcsúfolta. Egyes emberek, kisebb-nagyobb lövöldöző és fosztogató csoportok vonultak hátrafelé, eldobálva mindent, ami terhükre volt. Mindenki iparkodott a legközelebbi vasúti állomásra, vagy felhasznált útjába került kocsit, vagy teherautót, melyről ledobálva a rakományt egyszerűen felültek, útközben természetesen fosztogattak is.

Jóleső érzés fogta el a szemlélőt, ha ebben a nagy kavarodásban egy-egy kisebb-nagyobb magyar csoportot vagy csapatot látott teljesen rendben és fegyelmezetten, tiszték vezetése alatt elvonulni a csatatérről. Ezeknek az útja is göröngyös volt azonban, mint az alábbi éppen csak mutatóul felhozott néhány példából kiviláglik:

Nagymagyari Raics Károly ezredes, a budapesti 1. népfelkelő ezreddel még 1918. október 27-én támadja az ellenséget és 400 foglyot ejt. 28-án délig kitart az ellenséges túlerő ellen állásában, amidőn parancsot kap a visszavonulásra. Ezernyi veszedelmen és izgalmon keresztül a szlovén és jugoszláv nemzeti tanács forradalmi terrorjától lángba borult vidéken vezeti Raics fegyveres ezredét a megszokott teljes fegyelmezettséggel Budapestre, ahol 51 hónapi küzdelem után leszerelt és az embereket hazabocsátotta.⁴

*

A budapesti 32. közöshadseregbeli háziezred 1. és 2. zászlóalja október 28-án súlyos harcot vívott. A szomszédos elhagyott front részen besétált ellenség azonban hátába került és a csapat nagy részét elfogta. A megmaradt rész a 3. zászlóaljjal és az ezred-utászosztaggal — melyek még 29-én és 30-án is mint hátvéd a hadosztály visszavonulását fedezték — Innichcn mellett egyesül és egy zászlóaljba (4 század és egy gépfegyveroszttagba tagozva összesen 500 fő) november 6-án hazaindult gyalog. Az ezredparancsnok, mint osztrák állampolgár átadta a parancsnokságot a 2. zászlóalj parancsnokának és elment Bécsbe, a többi más nemzetiségi tisztet pedig Villachban bocsátották el. Stammeregben, majd Grácban is osztrák népőrök állták útjukat,

⁴ Lásd Balassa Imre: „Az egyes népfelkelők hadíhistóriája“ 318., 319. lapját.

követelve fegyvereiket és felszerelésüket. Harc nélkül megegyeztek és 8 napi élelemmel, fegyveresen tovább mehettek Bécsig, ahonnan vasúton jöttek Budapestig november 19-én.⁵

A cs. és kir. 83. és 106. testvérezredet (Szombathely) október 30-án, amikor mindkét oldalon már beférközött az ellenség üres állásainkba, visszarendelték idejében és utóvédharcokat vívott még november 4-ig. November 11-én kapták Unter Loitsch-ban a hadseregfőparancsnokság útján a budapesti kormány azon rendeletét, hogy a csapatoknak nem szabad fegyverrel Magyarország területére lépni!

Az előljáró 33. hadosztályparancsnokság igen meglehetősen hangú indokolással tiltakozott az előljáró 7. hadtestparancsnokságnál a fegyverletétel ellen, de hiába. Mivel magyar politikusok is a fegyverletételt kívánták, november 12-én egy jugoszláv bizottságnak átadták az egész hadosztály fegyvereit. A lovakat és kocsikat gyalog indították el Szombathelyre, míg a 83. czredbcl csapatokat november 12-én, a 106. testvérczreddcl együtt Nagykanizsán át vasúton szállították Szombathelyre. Ott Túrba ezredes a többi osztrák bajtársakkal együtt lélekemelő búcsúzkodás után továbbutazott Bécsbe.

A hős 106. testvérezred báró Lehár Antal ezredes alatt is kivette részét az utolsó utóvédharcokból. Még november 4-én vesztesége is volt az ezrednek: 2 tiszt, 21 ember elesett, 5 megsebesült, 70 eltűnt. Utóbbiak nagy része szállíthatatlan sebesült volt.⁶

*

A cs. és kir. 38. gyalogezred Jugoszlávián keresztül jött haza. A lefegyverzés kérdésében kezdetben fegyve-

⁵ Lásd „A cs. és kir. 32. gyalogezred története“ 226—230. lapját.

⁶ Lásd: „A volt cs. és kir. 83. és 106. gyalogezred történetét“ 167., 211. lap.

rés összezapás is volt. A Károlyi-kormánytól jött parancsra sem tették le a fegyvert, csak Gyanafalván adtak át néhány puskát a magyar határt védő 19. gyalogezredben osztag parancsnokának.⁷

*

A közöshadseregbeli 16. gyaloghadosztály csapatainak nagy része fegyveresen jött november közepe táján Budapestre. Amidőn annak parancsnoka, Lederer Henrik altábornagy november 19-én megérkezve, törzsével együtt jelentkezett a honvédelmi minisztériumban, nem fogadták, hanem egy alezredes útján azt a parancsot adták neki, hogy menjenek ők is haza, a csapatokat már hazaküldték.

Érdekességénél fogva a végére hagytam két 82. ezredbeli székely osztagnak az útját hazafelé.⁸

E székely ezrednek két kiképző csoportja volt a front mögött és pedig Kirchbichl-ben Bunycvác Győző főhadnagy parancsnoksága alatt, Kitzbüchl-ben pedig Székely Gyula hadnagy alatt az altisztképző iskola.

Kereken 300 megbízható székely a 82. és 131. ezredből és 800 más nemzetiségű, már az orosz fogságot is megjárt ember tartozott a két csoporthoz. A forradalom szele 1918. október 25-én érte el ezeket, mire a horvátok és csehek nyílt lázadást rögtönöztek Kitzbüchlben. Ezt Székely hadnagy és Kovács tiszthelyettes megbízható magyarjaival hamarosan megfékezte és lefegyverezte a zendülőket. Október 31-én azonban a két csoportban már csak magyarok voltak és a fentemlített két tiszt látta a fegyelmezetlen és rendetlen elvonulást a

⁷ Lásd: „A volt cs. és kir. 38. gyalogezred története“ 182. lapját.

⁸ Lásd: „A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története“ 307—309. lapját.

frontról. Látták azt, hogy most már nekik sincs keresni-
valójuk itt, elhatározták a hazamenetelt, ahol szükség
lesz rájuk.

Kufsteinben a vasúti szállítmány-vezetőség előbb a
lövöldöző, lármás és rendetlen embereket akarta elszál-
lítani, mire két tisztünk egy-egy teljes vasúti szerel-
vényt meglepetésszerűen lefoglalt és a mozdonyvezetők
mellé öröket állított. November 3-án hajnalban renge-
teg puskával és felszerelési tárgyakkal elindultak. Vonal-
jaikra még Tirolban felvettek egy székely üteget és
hazatörekvő szétszórt csoportokat. A határon, Király-
hida-Brucknál osztrák nemzetőrök csak fegyver nélkül
akarták átengedni Bunycvác főhadnagy szállítmányát
és majdnem harcra került a sor, de észbekaptak a
nemzetőrök, amidőn megtudták, hogy a közismert szé-
kelyekkel van dolguk és áteresztették fegyveresen a
csapatot. Székely hadnagy a másik szállítmánnyal Bécs-
ben a pályaudvaron óvatosan kidobott egy riasztó kézi-
gránátot a biztos fedezékben lévő osztrák nemzetőrök
és katonai növendékek ellen s így útját nemcsak sza-
baddá tudta tenni, de a saját puskáihoz és gépfegyverei-
hez még 6 géppuskát és 200 fegyvert szedett össze és
hozott magával. Budapesten és Nagyváradon is le akar-
ták fegyverezni, de Székely hadnagy nemhogy leadta
volna a fegyvereket, hanem ellenkezőleg megszorí-
totta, sőt Nagyváradon még a hadapródiskolás széke-
lyeket is magával vitte és november 9-én Kolozsvárra
érkezett. Ott oly nagy ünnepséggel fogadta a síró óriási
tömeg, mintha „királylátogatás“ lett volna.

*

A magyar csapatok hazajövetelének fentiekben vá-
zolt egyes tipikus példáiból is kitűnik az, hogy minden
talpraesett magyar parancsnok teljes rendben haza-
hozta csapatait és fegyvereit. A legteljesebb sikert azok
érték el, akik öntevékenyen és kezdeményező szellem-

től áthatva, csak magyar szívükre hallgatva, saját felelősségükre, minden felsőbb fórum megkérdezése nélkül erélyesen jártak el, amire legjobb példa a fiatal székely tiszt magatartása.

Ha a magyar kormány észbekap, még november közepén is oly fegyveres erőt tudott volna sorompóba állítani a szent hazai föld megvédésére, hogy Nagy-Magyarország határait teljes biztonsággal meg tudta volna védeni az amúgy is leszerelt román haderő és a cseh légionisták ellen, de a sokat szenvedett és kimerült Szerbiának sem jutott volna eszébe, hogy további harc árán próbáljon területet Magyarország tésztéből is foglalni.

C) Linder leszerelési parancsa.

Fentiekben már érintettem futólag a magyar kormány azon rendelkezéseit, melyeket a fegyverletételre vonatkozólag kiadott. Ezt a rendeletét a hadsereg-főparancsnokság alatt álló hadseregparancsnokságoknak is közvetlenül mint parancsot adta ki Linder Béla hadügyminiszter 1918. november 3-án, tehát azon a napon, amikor az olasz harctéren a saját és olasz hadsereg-főparancsnoka, Diaz tábornok — utóbbi az egész entente nevében — a november 4-én délután 3 órakor életbelépő fegyverszüneti szerződést már aláírták. Ezen szerződés szerint demarkacionális vonalként Magyarország határa volt megállapítva.

Végtelen naívságánál fogva Linder említett rendeletét szószerint is közlöm az alábbiakban:

„Táviratmásolat: 28.102. cin.—1. Kiadás kelte: 1918. XI. 3.

1. *Hadsereg-főparancsnokság, Baden,*
2. *Hadseregcsoport parancsnokság Boroevic,*
3. *Hadseregcsoport parancsnokság, Róten,*
4. *Hadseregcsoportparancsnokság Kövess,*

5. Keleti Hadseregparancsnokság, Odessa,
 6. Bevollmächtigter Gencrolstobsof fixier beim Armeeo-
 oberkommando Mackensen, Bukarest.

ad 1—6.

Magyarország belső helyzete képtelenné teszi ezt az országot a háború további viselésére.

A magyar kormány határozata alapján, mint felelős m. kir. hadügyminiszter ezennel elrendelem a fegyverletételt és utasítom a hadseregparancsnokságot, a Borocvic, Bozen és Kövess hadseregcsoport parancsnokságokat, hogy Wilson békepontjai a teljes leszerelés, népek szövetsége és a döntőbírók elvei alapján haladéktalanul lépjenek az entente hadseregek parancsnokságaival összeköttetésbe a fegyverletételre vonatkozólag. Amennyiben az entente feltételei országunk megszállását követelnék, hassanak a közvetlenül tárgyaló hadseregparancsnokságok oda, hogy mélyen sújtott országunk megszállása csakis angol vagy francia csapatok által történjék.

Az azonnali leszerelés rögtöni végrehajtására minden magasabb parancsnokságnál, csapatnál és intézetnél leszerelési különítmények alakítandók, melyek a katonai felszereléseket és mindennemű hadianyagot összegyűjtenek. Az elbocsátandók fegyver, lőszer és felszerelés nélkül hazairányítandók.

Ukrajnában levő hadicsoportok további folytatólagos hazairányítása, valamint leszerelése iránt a keleti hadseregparancsnokság azonnal intézkedjék.

Ugyanez áll Mackensen hadseregcsoport fánál beosztott magyar csapatoknál, intézeteknél, stb.-nél.

Az erdélyi csoportparancsnokságnak alárendelt csapatoknak, intézeteknek, srb.-nek, valamint az ország belsejében levő és érkező csapatok részére külön intézkedéseket adok ki.

A végrehajtásról Budapestre jelentést várok. Linder Béla m. kir. hadügyminiszter."

De a biztonság kedvéért rendelkezett a magyar kormány, illetőleg Linder a határállomásokon külön kiküldöttek útján arról is, hogy fegyveresen semmiféle csapat ne lépje át a határt, vagyis, hogy túl a határon átadják a fegyvereket.

Végül, hogy teljes legyen hazánk boldogsága és biztos a jövője, a magyar kormány Weber altábornagyot — aki melleleg magyar állampolgár is — nem ismerte el jogos magyar képviselőnek a régi Monarchia nevében Diazzal folytatott fegyverszüneti tárgyalásokon, de

mivel a magyar kormány Diaz olasz tábornokkal nem érintkezhetett közvetlenül, november 8-án gróf Károlyi Mihály, Jászi Oszkár miniszter és Csernyák Imre, a katonatanács elnöke nagy kísérettel leutaztak Belgrádba és Franchet d'Espèray francia tábornokkal, a keleti front-csoport parancsnokával új, 18 pontba foglalt fegyverszüneti szerződést kötöttek. Ennek a legfontosabb rendelkezései a következők voltak: Nem a magyar határ, hanem a horvát-szlavón határ, Pécs, Baja, Szabadka, a Maros Maros vásárhelyig, a Beszterce és Szamos volt az új vonal és ezenkívül minden stratégiai fontos pontot megszállhatunk országunkban. 6 gyalog- és 2 lovashadosztályt állíthatunk fel és a német csapatoknak 10 napon belül kell Magyarországból hazatérniük.

Mindezekből látjuk, miként használta fel Linder nagy tudását és a Károlyi-kormány bölcsességét arra, hogy megtegye ellenségeinknek azt, ami minden háborús félnek legfontosabb törekvése: „az ellenség védképtelenné tétele“. Mindenütt ellenséges földön állottunk ott szépen még össze is gyűjtették külön különítményekkel a fegyvereket lőszerrel, felszerelési tárgyakkal és mindennemű hadianyaggal együtt. Mivel mindezek megsemmisítéséről nem rendelkeztek, valószínűleg feltételezték, hogy majd a magyar kormány kívánságára haza is szállítják az összes anyagokat. Arra nem gondoltak, hogy fel is használhatják még ellenünk, mielőtt még a békeszerződést megkötik. De mivel az új fegyverszüneti szerződéssel úgyszólván az egész országot is feladták, úgy alapozták meg az országnak egyébként teljesen kizárt megszállását és Trianont, hogy ellenségeink sem tudták volna ezt jobban kieszelni és kevesebb fáradsággal megcsinálni. Meg is indult a lavina, mely majdnem az egész ország megszállását és kirablását vonta maga után. Hiszen szomszédainknak csak be kellett sétálni, mert ellenállásra sehol sem találtak.

Egyetlenegy érvet tudunk csak elgondolni Linder parancsa mellett: féltek, hogy a fegyveresen hazatérő katonaság polgárháborúba kergeti az országot, vagy jobban mondva, féltek, hogy az első hazatérő ezred elsöpri a kormányt hatalmi pozíciójából. E tárgyban érdekes feleleveníteni egy rabságom idejében lejátszódott kis epizódot a gyűjtőfogházból. Ott a kis fogház politikai rabjai örök felügyelete alatt az udvaron, egymás mögött menve, tették egy ízben délelőtti sétájukat. Ezek között volt koszorús írónk. Herczeg Ferenc is, aki az előtte sétálónak feladta a következő, már a feleletet is megsejtető kérdést: „Mit gondolsz, mi történt volna, ha Tisza Istvánt nem hozták volna 1918 ősz felé haza, hogy tárgyaljon a honátokkal, hanem ő is ott maradt volna az olasz fronton mint ezredparancsnok és a felfordulás-kor, november elején, ezredének élén hazajött volna?”

Sajnos, nem volt egy másik Tisza Istvánunk, mint parancsnok, a fronton!

Linder Béla egyébként mint magyar hadügyminiszter hamar, már 1918. november 9-én lemondott. Utóda Bartha Albert vezérkari alezredes lett, akit egy hónap múlva, december 10-én szintén elmozdítottak helyéről, mert nem respektálta a katonatanácsot és nemzeti hadsereget akart szervezni. Helyét Fcstetich Sándor gróffal töltötték be.

Érdekes volna követni Linder lefegyverzési parancsainak további sorsát és útjait is, míg végigfutott a magasabb parancsnokságoktól a csapatokig. Hová jutott és mikor? Annak kihatását ott, ahová jutott. De az már kötetekre való munkát jelentene és messze túllépné a munka kereteit. Hiszen a magyar csapatok hazajöveteléről fentiekben vázolt egyes tipikus példák is eléggé megvilágítják e szomorú ügyet.

XVIII.

A HÁBORÚ MÉRLEGE.

A világháború legfontosabb tanulsága az, hogy az emberi tevékenység minden ága a küzdelem szolgálatába állított. Ez a háború megdönthetetlenül igazolta azt a régi tant, hogy csakis az összes erőtenyezők sorompóba állítása és azok összhangú együttműködése biztosíthatja a sikert. Tehát nemcsak a katonai, de a pénzügyi, gazdasági, műszaki, ipari, közigazgatási és törvényhozási tevékenység egymást kiegészítő munkájára is szükség van. A bel- és külpolitikának is ebben az értelemben kell a nagy végcél szolgálatába állania.

Mindkét félnél láttunk fogyatkozásokat, különösen az anyagi, szellemi és diplomáciai erőtenyezők kifejlesztésében, szervezésében és összhangbahozásánál. Ehhez nagy mérvben hozzájárult a háború nem gyanított hosszú tartama és az a körülmény, hogy az események másként játszódtak le, mint amikép azt a múlt tapasztalatai után vártuk. Igen sok improvizációra volt szükség és a központi hatalmak az anyagi eszközökkel sem bántak azzal a takarékossgal és körültekintéssel, mint aminőrc kezdettől fogva szükség lett volna.

Láttuk a számbelileg és anyagilag is gyengébb központi hatalmaknál a katonai tényezők fényes sikereit — hiszen a háború harmadik évében mindenütt ellenséges földön állottak — és mégis elvesztették a háborút. Ebben döntő volt az, hogy ügyes bekerítésük és

a világtól való elzárásuk folytán saját erőforrásaik nem voltak elegendők és nem is állottak arányban sikereikkel és szükségleteikkel.

Lássunk most néhány adatot a világháború örületcs méreteiről:

Az egész világ összes élő embereiből csak 10%, azaz kerekén 160 $\frac{1}{2}$ millió volt semleges. 12 entente-állam állott 4 középeurópai állammal szemben. A 12 ellenséges államnak kerekén 1 $\frac{1}{2}$ millárd élő embere volt és 48 millió harcos katonája, míg a központi hatalmaknak 159 millió embere 22 millió katonával, tehát nem is fele annak a számnak, amit ellenségeink kiállítottak.

Veszteségek:

10 millió egészséges ember a harcoknak esett áldozatul,

20 millióval kevesebb ember született a háborút viselő államokban és

6 millióval emelkedett az elhaltak száma.

Megszámlálhatatlan azon emberek száma, akik nem is harcoltak, kiknek a háborúból a szenvedés és a legtöbbjének a halál jutott osztályrészül. Ezek a harctérről menekülő öreg emberek, asszonyok és gyermekek, továbbá az otthon maradottak ama milliói, akiket az üldözés, szenvedés, a nyomor és éhínség, vagy a vörös kísértet vitt a sírba. Számba jönnek azok a nagy tömegek is, melyek a hadifoglyok és internáltak soraiból embertelen bánásmód miatt és ellátás hiányában szálltak sírba, különösen orosz földön. A háború áldozatai közé sorolnak végül a milliókat kitevő és ínségben élő hadirokkantak, hadiözvegyek és árvák is.

Ha tehát a 4 $\frac{1}{2}$ évi titáni küzdelem elmaradt volna, egyedül a statisztikailag megállapított nyereség 36 millió embert tenne ki, vagyis ennyivel több ember élne a földön és az emberiségnek nem volna kerekén 6 millió

Az emberekben beállott óriási veszteség mellett azonban számba jön az állatokban, anyagban és egyéb értékben beállott és még ki nem mutatott nagy veszteség. Igen hálás munka lenne az arra hivatott statisztikusok számára a világháború anyagi kárának a megállapítása.

A háborúban résztvett államok nemzeti vagyonában, így az egyesek vagyonában is minden ember által érezhető igen nagy eltolódások történtek. Az államok eladósodása is óriási, de legnagyobb a területvesztéssel is sújtott legyőzött államokban.

Mindezek együttesen mutatják csak meg a háború fúriájának igazi arcát, mely munkájában — amint azt már Clausevitz kifejtette — céltudatosan a végsőig tör minden tekintet nélkül arra, hogy sok vér folyik-e vagy egyéb nagy értékek is pusztulnak-e, vagy nem. A harcolók között csak az vívhatja ki a túlsúlyt ellenfelével szemben, aki ezt az elvet követi. Az a körülmény, hogy a világháborúban a legmagasabb fokon álló kultúrnemzetek állottak egymással szemben, mit sem változtatott a dolgon. Hiszen épp ezen háborúban nem egy trón és állam léte vagy pusztulása, tehát a legnagyobb tét fölött döntött a kocka.

Messze túllépné e munka keretét, ha behatóbban foglalkoznánk azon mérhetetlen nagy pusztításokkal, melyeket ugyancsak a háború következményeként a fegyverek elesenedése óta emberben és dologi javakban kellett elszenvednünk. Csak a munkanélküliséget említjük, mely minden államban felütötte a fejét és mellyel még a szocialista kormányok sem tudtak határozottan megbirkózni, továbbá az elviselhetetlen gazdasági és pénzügyi válságot, azok szenvedését, akik hazátlanok lettek és végül az erkölcs nagymérvű leromlását, mindenütt és minden téren.

XIX.

KÜZDELMEK A MAGYAR HADSEREGÉRT.

Az idősebb emberek igen élénken emlékeznek arra, mily nagy viharok tomboltak az 1867-i kiegyezés óta, főkép azonban Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt, de a későbbi években is a magyar pol.tika porondján a zászló kérdésében, valamint a magyar nyelv érvényesülése körül a Monarchia közös hadseregében.

A háború egy csapásra megoldotta a magyar nyelv kérdését, de a zászló ügyét is. Sőt a közös hadseregben eddig vörös posztót jelentő magyar piros-fehér-zöld szín is polgárjogot nyert.

Láttuk a magyar katonák elszállítását vasúton a harctérre. Nem volt az a baka, huszár vagy tüzér, akinek akkor nemzetiszínű kokárda ne díszítette volna a sapkáját vagy mellét. De a menetalakulatok is büszkén lobogtatva vitték a harctérre a nagy nemzetiszínű zászlót, melyet részint a hölgyektől, részint állomásaik polgári hatóságától kaptak buzdításul és senkinek sem volt az ellen kifogása, pedig milyen kényes kérdés volt ez a háború előtt. Rebellis volt az, aki ilyent meg mert volna tenni.

A harctéren a nyelvkérdésbe a gyakorlati élet szólt bele. Ott a válságos pillanatokban dehogy vezényelt az

ügyes parancsnok szabályszerűen „Sturm“-ot a magyar legénységnél, amikor rohamra kellett indulni, hanem „Előre fiúk, utánam“, mert ebben benne volt a magyar lélekhez szóló buzdítás is.

A legtarkább volt a helyzet a sokáig hozzám tartozó 7. közös gyalog hadosztálynál. Ennek kötelékébe tartoztak:

- a 37. József főherceg gyalogezred,)
- a 38. Mollinári gyalogezred,
- a 68. Rodich gyalogezred
 - a 79. Jellasich gyalogezred horvát legénységgel,
 - a 21. bécsi vadász zászlóalj német legénységgel,
 - a hadosztály tüzérség vegyes legénységgel,
 - a hadosztály lovasság: a 10. horvát honvédhuszár ezred egy osztálya 3 századdal, tiszta magyar altisztekkel, de horvát legénységgel, ezenkívül hosszabb-rövidebb ideig hozzá beosztva: honvéd tüzérség magyar legénységgel.

Mivel a hadosztályparancsnokság szolgálati nyelve a német volt, természetesen minden parancs és rendelet ezen a nyelven ment ki; ezeket a hadosztály legénysége kilenctized részének magyarul kellett kiadni, hogy megértse.

A legfurcsább volt a helyzet ennek a hadosztálynak a lovasságánál, melynek a parancsnoka Szemére őrnagy volt, tisztjei is egytől-egyig magyarok, akik a horvát szolgálati nyelvvel bíró csapat legénységével egyáltalán nem tudtak érintkezni. Kíváncsi voltam rá, hogy Szemére miképp küzdi le osztályánál ezeket a nehézségeket s ezért megkérdeztem, milyen nyelven adja ki írásban az osztályparancsot, milyenen a századok.

— Németül — felelé —, mert minden tiszt és minden altiszt is, akik szerencsére intelligensek, tudja e nyelvet,

ök azután a parancsot szóval tovább adják a legénységnek horvátul. Tehát magyar honvéd tiszt, németül adja ki a parancsot, hogy a szolgálati nyelvet beszélő horvát legénység megértse! Hiába volt itt szabály, törvény stb., mert a szükség törvényt bont. Nem is lehetett ellene egy szót sem szólni.

*

Miniszterségem alatt, mivel tudtam azt, hogy Magyarország sok igen nyomós oknál fogva aránytalanul több véráldozatot hozott az eddigi harcok alatt, mint Ausztria, de ismertem a hangulatot is itthon, azonnal hozzáfogtam az önálló magyar hadsereg létesítésének tanulmányozásához. Ennek eredményeként elsősorban az akkori hadügyminiszterrel, Stöger-Steincr gyalogsági tábornokkal vettem fel az érintkezést és 1917. július 17-én Bécsben folytatott eszmecserénél iparkodtam őt meggyőzni arról, hogy e tárgyban szükség lesz hathatós változtatásokra a háború végén. Ez alkalommal, ami természetes is, merev elzárkózottságot állapíthattam meg. Ennek ellenére itthon Láng Boldizsár báró vezérkari ezredessel, a honvédelmi minisztérium 1. osztályának akkori vezetőjével, alaposan megbeszéltem az ügyet, s 1917. július hó végén Lángot megbíztam egy memorandum elkészítésével a következő tartalmi beosztással:

Bevezetésként rövid indokolása annak, miért aktuális és elodázhatatlan a kérdés. Ezután:

- I. Magyar szolgálati és vezényleti nyelv az ezredig bezárólag.
- II. Ugyanaz a magasabb parancsnokságokig bezárólag.
- III. Ugyanaz az összes magyarországi hatóságoknál, parancsnokságoknál és intézeteknél.

IV. A hadügyminisztérium átszervezése a még közösen maradó haditengerészet és bosnyák csapatok, valamint egyes intézetekre való tekintettel (hadügyminisztérium, tengerészeti osztállyal vagy haditengerészeti minisztérium egy hadügyi osztállyal).

A tanulmány az I., II., HL fejezeteken belül felsorolta az egyes megoldások előnyeit és hátrányait, hogy végül a III. fejezetben, mint legelőnyösebbet, a teljes magyar nyelvre való átmenetet javasoljuk és a honvédség megszüntetése mellett az összes magyar haderők alárendelését a magyar, illetőleg a Monarchia másik felének az osztrák hadügyminisztérium alá. 1917. augusztus, szeptember és október havában a kapcsolatos tengernyi kérdés tisztázódott, és ezek megtárgyalása után, október végén a tanulmány teljesen kicsiszolva elkészült. Egy példányt gróf Apponyi Albertnek adtunk át, majd november 5-én egy-egy példányt a hadügyminiszternek és Arz báró vezérezredesnek, a vezérkar akkori főnökének, végül november 7-én Triesztben egy példányt IV. Károly király ő Felségének terjesztetem elő személyesen. Kértem annak fontosságához mért beható áttanulmányozását, kijelentvén egyúttal, hogy az átmenetet csakis a háború végén, de már a leszereléssel kapcsolatban kellene végrehajtani. Addig azonban a hadügyminisztériumban egy vegyes, mindkét honvédelmi miniszter képviselőinek bevonásával szervezendő bizottság készítené elő a végleges tervezetet, az átmeneti rendelkezéseket és a törvényjavaslatokat.

ő Felsége kívánságára a tanulmány egy-egy példányát november 9-én Bécsben átadtam Hazai Samu báró és Rohr báró vezérezredesnek, egy példányt pedig postán küldtem el József főherceg tábornagy úr ő fenségének az erdélyi frontra.

Amidőn ez év november havának végén megjelentem IV. Károly királynál, ő Felsége kijelentette, hogy gondosan áttanulmányozta az ügyet, de c tárgyban igen nagy nehézségek lesznek Ausztriában.

— Mély tisztelettel jelentem Császári és Királyi Felségednek — mondtam —, ezen nehézségekkel is számoltam, ezúttal azonban hódolatteljesen kérem Felségedet, kegyeskedjék a fontos kérdés bölcs latolgatásánál nemcsak a mostani adottságot figyelembe venni, hanem 15—20 évet a jövőbe is tekinteni. Magyarország 10 első vonalbeli hadtestet tud majd szükség esetén kiállítani, melyek oly egyöntetűek lesznek, hogy az utolsó baka is ugyanazt a nyelvet beszéli, mint a vezérek, ezek tehát a poklok ördögeivel is megküzdenének. Nemcsak a Monarchiának, hanem a trónnak is legbiztosabb oszlopai lennének. Hiszen Felséged látta a fronton a magyar csapatok hősi küzdelmét.

Ő Felsége szemembe nézett, néhány pillanatnyi gondolkozás után eddigi komor hangulatát jókedv váltotta fel, a vállamra tette jobb kezét és kijelentette:

— Igaza van Szurmay, meg fogjuk csinálni!

Ez nemcsak a messze jövőre szóló királyi ígéret volt, hanem a legkomolyabb akarat. Erről hamarosan meg is győződhettem, többek között a király elnöklete alatt 1917. december 4-én c tárgyban tartott úgynevezett „Marschall-Konferenz“-cn, melyen a három katonaminiszter, tehát én is jelen voltam. Miután itt egyenként mindenki hozzászólt az I., II., III. pontba foglalt nyelv-kérdéshez s természetesen a legtöbb ellene volt, mert mindenki féltette a haderő egységét, a király a következő kijelentést tette:

— Hát ezzel tisztában vagyunk! Mikép fogjuk azonban a hadügyminisztériumot megszervezni?

Vagyis áttért a legutolsó pontra.

Rendeletére hamarosan össze is hívták azt a vegyes bizottságot, mely a komoly előkészítő munkálatok végzésére volt hivatva, és melyben Láng Boldizsár báró ezredes képviselt engem.

Amidőn az osztrák koronatartományok egymáshoz való viszonya a népek önrendelkezési joga alapján már kialakulóban volt és Wekerle magyar miniszterelnök az 1918. október 16-i országgyűlésen kijelentette, hogy Magyarország Ausztriával szemben a perszonális unió álláspontjára helyezkedik, szükségessé vált az eddigi tárgyalási alapul elfogadott III. változat átdolgozása és a magyar érdekek nagyobb mérvű kidomborítása. A főkülönbségek a III. változattal szemben abban állottak, hogy a föderalizált Ausztriával perszonális unióban levő Magyarország hadseregének az osztráktól teljesen függetlennek kell lennie, külön tábornoki karral és külön vezérkarral.

A későbbi események, jelesen a Monarchia szétbomlása. természetesen feleslegessé tette az egész akciót és az ezzel kapcsolatos munkát, melynek immár csak az a történelmi nevezetessége, hogy a magyar önállóság kiküzdése göröngyös útjának egyik nehéz szakaszán átjutottunk volna, ha a régi Monarchia megmarad.

XX.

A BÉKE ÉS MAGYARORSZÁG.

Hiába törekedtek a központi hatalmak már a harmadik háborús évtől kezdődően a megegyezéssel békére. Az entente-államok, ismerve anyagi erőink rohamos fogyását, erre annál kevésbé voltak hajlandók, mert csapataink mindenütt ellenséges területen állottak és így szövetségeseiknek tett ígéreteiket nem tudták volna beváltani. A hárt tehát a szakadásig kellett megfeszítenünk, míg végre az amerikai elnök, Wilson, 14 békepontjára feladták a központi hatalmak a további harcot és jött a békediktátum, melyet az ellenséges propaganda és hazug aknamunka oly alaposan előkészített, hogy az entente-nagyhatalmak győzelmi mámorukban meg sem hallgatták a központi hatalmak békedelegációit.

A békeparanccsal egyszerűen végrehajtották a központi hatalmak teljes leszerelését, a harceszközök és hadiipartelepek megsemmisítését és kegyesen megengedtek egy minimális zsoldos hadsereget a belrend fenntartására. Magyarország területének 72%-át, lakosságának 64%-át odaítélték, illetőleg ajándékozták szomszédainknak. Az entente-államok a békeparancs szerint vállalt fokozatos leszerelésre komolyan sohasem gondoltak s éppúgy írott malaszt maradt a nemzetiségi kisebbségek vállalt védelme is. Sőt napjainkban is milliárdokat költenek mindig újabb és újabb pokoli harceszközökre;

a kisebbségek védelmével ellentétben pedig köteteket megtöltő kegyetlenségek kerültek már napvilágra. Ezek közül csak egyet örökítünk meg e helyen, annál is inkább, mert hova-tovább feledésbe megy.

Az utódállamokban kezdettől fogva sok-sok magyar embert, aki bármely költött oknál fogva is számukra kényelmetlen volt, családotól egyszerűen kidobtak, gyakran 24 órán belül való távozásra kényszerítvén őket. Már enyhébb volt az az eljárás, amidőn a lengereöntüli államokba való kivándorlásra kényszerítették az embereket és azt támogatták. Ezen eljárások ellen minden fellebbezés hiábavalónak bizonyult. Elképzelhető ennek hatása azokra, akik azt látták, még jobban azonban a közvetlenül érintett emberekre. Százezrek voltak kénytelenek elhagyni ősi meleg otthonukat, fekvőségüket, őseik és szülőik sírját és mindazt, ami a hazai röghöz kötötte őket. Az embereket vasúti vagonokba rakták, a határra vitték őket és ott a menekülők vándorbotjával kezükben a jó Istenre bízták. Magyarországon sokan rokonoknál, ismerősöknél találtak rövid időre menedéket, a legnagyobb részüket azonban családotól, egyéb hiányában, vasúti kocsikban vagy barakkokban helyezték el és embertársaik könyöradománvaiból éltek éveken át. Még ma is sok ezer ember van, akinek állampolgárságát valamely alaki okból nem ismerték el, főképp olyanokét, akiknek valamely ellátásra is (nyugdíj) volt igényük, melyet természetesen sohasem kaptak meg. Ott éheztek és pusztultak valahol idegenben és senki sem törődött velük. Sok ezren még ma is pusztulnak a népszövetség kisebbségi védelme alatt!

Ugyancsak az esztelen békeparancs folyamánya a ma is még fennálló gazdasági és pénzügyi válság, melyet a legelőkelőbb szakemberek sem képesek megszüntetni.

Fentiek után felvetődik az a kérdés, vajjon ha meghallgatták volna a Trianonba kirendelt magyar béke-

delegációt, nem más tartalommal jelent volna-e meg a békeparancs, mert ez esetben már akkor, tehát idejében megtudták volna a következőket:

1. Hogy az ezeréves Magyarország nem akarta a háborút; belekényszerítették a viszonyok és becsületesen megtartotta a szerződés szerű kötelezettségeit.

2. Hogy ez az ország a legideálisabb föld- és vízrajzi állami egység, melyet a híres szociál-földrajz tudósa: Ratzel is annak jellemzett, de Reclus, a nagy francia tudós is „született ország“nak nevezett. Gróf Apponyi Albert, mint a trianoni magyar delegáció elnöke, bizonyára már ott mondta volna meg, ha módja lett volna, azt, hogy a Vág sohasem fog Prága felé folyni, továbbá, hogy az ország többi folyóvizei, valamint a Tisza, Körös és Maros vízrendszeréhez tartozó és magyar földön fakadó folyók is a magyar róna felé veszik útjukat, végül, hogy a Kárpátok Isten teremtette koszorúját, mely a földrajzi egységet határolja, fegyveres hatalommal sem lehet a tervbevett trianoni határokra eltolni. De az egész magyar Felföld munkás népe a magyar síkságon keresi meg aratáskor egész évre való kenyerét és viszont az Alföld a hegyvidéktől kapja a vasat, fát, szenet, sót és egyéb fontos életszükségleteit is és nyersanyagokat, tehát felbonthatatlanul egymásra vannak utalva. Agitációs hazugság minden más beállítás!

3. Hogy az entente propagandája a háború alatt és az érdekelt besúgók meséje a magyarországi nemzetiségi kisebbségek üldözéséről szintén merő hazugság. Hogy egy kiküldött bizottság néhány nap alatt a helyszínén meggyőződhet arról, hogy Budapesthez 10—12 km-re, tehát fővárosunk környékén, az ország szívében, de másutt is tucatszámra vannak tiszta német, tiszta tót, sőt ortodox szerb községek még mai napon is, melyek századok óta nyelvi kultúrájukat és vallásukat zavartalanul ápolták és fenntartották, s melyekben az összes

gyermek anyanyelvüket beszélik. Amellett mindenki, bár némelyik törve beszéli csak a magyar nyelvet, magyarnak mondja magát. Ezek az emberek az 1848/49. évi szabadságharcban a piros-fehér-zöld színű magyar honvédszászló alatt küzdöttek a magyarok oldalán. Milyen tanulságos, hogy ezek a derék emberek, különösen a németek, a háború előtt rendszerint a függetlenségi 48-as Kossuth-pártra szavaztak a képviselőválasztásokon. Külön dicsőítésben részesült a Magyar Szent Koronához tartozó katolikus vallású és magas kultúrával bíró Horvát-Szlavonország, melynek honvédsége (gyalogság, lovasság, tüzérség) horvát vezényleti és szolgálati nyelvvvel bírt. Ezen a nyelven tették a horvát honvéd hatóságok és parancsnokságok előterjesztéseiket a magyar honvédelmi miniszterhez, ezen a nyelven kapták meg a rendelkezéseket is.

Nagyobb és lojálisabb türelmességét a nemzetiségi kisebbségekkel szemben semmiféle országban, sem a múltban, sem napjainkban nem találunk.

4. Trianonban előadták volna továbbá azt is, hogy Magyarországnak semmiféle területi aspirációi nem voltak, amit akkor, de ma is eleven tanúkkal, de okmányilag is lehet igazolni. Ugyanis Tisza István gróf kabinetjében, melynek én is tagja voltam, 1917 tavaszán minisztertanács után ismételten szóba jött a béke kérdése. Mivel akkor jó helyzetben csapataink mindenütt idegen földön állottak, Tisza természetesen a megegyezéssel béke feltételezése mellett jelentette ki, hogy Magyarország egy talpalatnyi idegen földet sem akar és nem is fog elfogadni. Elég nemzetiségünk van. 1918-ban, amidőn a bukaresti béke előkészületei folytak, idősb Wekerle Sándor akkori miniszterelnök egy Bécsből kapott térképet mutatott be, mely szerint nemcsak Orsóvá—Ver-ciorova mellett nagyobb terület, hanem azon felül még az Erdélytől keletre fekvő petróleumforrások vidéke is

Magyarországhoz kerülne. Wekerle nekem, mint honvédelmi miniszternek, következő szavakkal adta át e térképet: „Kérlek, nézd át ezt a térképet. Tudatában vagyok annak, hogy a Kárpátok mostani határa a gerincen nem felel meg a honvédelem követelményeinek, ezért a határt valamivel előbbre kell tolni. Erdőket a hegyekben kívánhattok annyit, amennyi éppen szükséges, de egyetlenegy oláhot sem, mert azokból van elég.“ Így beszélt Tisza és Wekerle, két józanul gondolkozó és sokat tapasztalt vezető magyar politikus, és ennek megfelelően állapították meg a bukaresti békében az új román határokat is. Minden más mende-monda tiszta hazugság.

5. Magyarország a nemzetközi hadiszabályokat és egyezményeket is mindenben a legmesszebbmenő lojalitással és megértéssel kezelte a háború alatt. Ezt követelte nemzeti jellemünk, a velünk született lovagiasság és kötelességtudás, valamint a humanizmus. Ezen a téren semmiféle megalkuvást nem ismerünk. Teljesen ellentétben a többi államok magatartásával, nálunk idegen országbeli állampolgárok és azok családjai, akik a háború kitörésekor országunkban éltek és valamely hivatásukat teljesítették, semmiféle zaklatásnak, internálásnak nem voltak részesei; nyugodtan folytatták munkájukat. A hadifoglyok pedig ugyancsak olyan bánásmódban és ellátásban részesültek, akár egészségesek voltak, akár betegek, mint sehol másutt. Szabadon mozoghattak, még kocsis és soffőr minőségben is, és egyiknek sem jutott eszébe, hogy elszökjön. Mindegyik érezte, hogy már nem tekintjük ellenségnek. Ezerszámba itt alapítottak családot is. A magyar lovagiassággal összeférhetetlennek tekintettük azt is, hogy a szerb hadsereg főparancsnokát, Putnik Radomir vajdát, aki valamely cseh fürdőből iparkodott haza a háború kitörésekor, letartóztat-

suk. Nyugodtan és zaklatás nélkül utazott haza az egész országon keresztül.

6. összefér-c az bármely kultúrember felfogásával, hogy a magas kultúrfokon álló és ezer év óta Nyugat-Európa védőbástyáját jelentő Magyarország ideális összhangban levő és 325.000 □-kilométeres testéből 232.000-ct, 20,886.000 lakosságából 13,271.000 embert (mely számnak egyharmadrész magyar anyanyelvű) odadobjanak az alacsonyabb kultúrfokon álló balkán-államoknak, de Csehországnak is anélkül, hogy népszavazással eldöntsék, egyáltalán óhajt-e ez a 13¹/_i millió ember elszakadni Magyarországtól, melynek kötelékében egy ezredév óta tiszteletben tartva az állam jogrendjét, boldogan élt. De az igazsággal és józansággal is mikép egyeztethető össze ez az eljárás? Tudatában vannak-e az Európa sorsát intézők annak, hogy a magyar védőbástya szét rombolásával a kelet felől fenyegető áramlat ellen mi képezné Trianon után a gátat? Tudatában vannak-e annak, hogy az új cseh-szlovák állammal ezen áramlatnak Európa szívébe kényelmes sétatut teremtenének, amellyel az út az orosz határtól a francia határig az eddigi 1200 kilométerről 300 kilométerre zsugorodna össze, mert a cseh határtól a francia határig csak ennyi a távolság, amely egyenlő 15 napi kényelmes gyalogmenettel. Lehet egy ily döntésért a felelőséget az egész világ előtt viselni?

7. A trianoni bétekrvczet szerint létesülő, illetőleg meggazdagodó államokban sokkal rosszabb lesz a viszony a vezető nemzet és a kisebbségi nemzetiségek között, mint Nagy-Magyarországon, mivel úgy a csehek, mint a szerbek abszolút kisebbségben lesznek a hozzájuk csatolt nemzetiségekkel szemben, de Romániában is 35%-ot tesznek ki az idegen elemek a 100%-kai meggazdagodott lakosságban. Tehát mindenütt csak úgy

lesz fenntartható a vezető nemzet szupremáciája, ha az erőszak és terror eszközeivel élnek. Végül

8. Magyarországot, mely nem volt a háború okozója, legfeljebb az a szemrehányás érheti, hogy a szövetségi hűségben kitartott a háború végéig. Mást nem is tehetett. Ausztria államaival évszázados kötelék fűzte össze kölcsönös védelmi kötelezettséggel, de a szövetséges államok részéről is mindig tanúsított hűség Magyarországtól is megkövetelte azt, hogy azok érdekeiért sorompóba lépjen. A központi hatalmak minden állama védte a többi szövetséges állam határait éppúgy, mint a sajátját. Csak ily közös munka és kölcsönös segítség szükségének becsületes átérzése tudott oly fényes harctéri eredményeket elérni. Természetes, hogy amidőn az állam léte vagy pusztulása forog kockán, nincs helye az érzelgősségnek. De Magyarország ezeréves viharos múltjában sohasem volt hűtlen és sohasem tagadta meg vállalt kötelezettségeit. Ez lesz jövőben is vezérfonala, jóllehet a háborút elvesztettük, mert azt tartjuk nemzetünk legnagyobb, elidegeníthetetlen erkölcsi értékének.

*

A fentiek alapján nem is tudjuk feltételezni azt, hogy azok ismeretében az erre illetékes körök a Trianonban kidolgozott béketervezetet meg nem változtatták és Magyarország feldarabolásától el ne tekintettek volna. Hiszen nemcsak az akkor döntő személyként szereplő volt angol miniszterelnök, Lloyd George fejezte ki nem egyszer azóta a trianoni szörnyszülött feletti elítélő véleményét, hanem megszámlálhatatlan más angol és francia vezető politikus, de minden más józanul és objektív gondolkozó is, aki tájékozva van és átérzi az ebből kifolyó helyzet tarthatatlanságát.

A most immár két évtized óta dúló politikai, gazdasági és kulturális harcok eredetét csakis a megfoghatat-

lan súlyos és igazságtalan békediktátumokban tudjuk keresni. És ez a harc folyik, anélkül, hogy a győző államok és azok haszonélvezői boldogságban élnének. Avagy teljes volt-e azon államban a boldogság, amelyben néhány év előtt szükségesnek mutatkozott oly államvédelmi törvény megalkotása majdnem az egész állam területén, mely az idegen nemzetiségű lakosok teljes kipusztítását célozza. Azt pedig tette az abszolút kisebbségben lévő vezető cseh nemzet a német, tót és magyar lakosságával. De ezt teszik a többi államok, külön törvény nélkül is, mindannyian, a vállalt kisebbségi védelemre vonatkozó nemzetközi megállapodások ellenére.

Mindez már nem is csupán magyar, hanem európai kérdés, hiszen 20 millió mindenféle nemzetiségű így agyonsanyargatott emberről van szó, akiket a területi falánkságnak dobtak oda áldozatul. Az Európa sorsát intéző vezető politikusok ne felejtsek el azt, hogy az orosz kancsuka és szibériai halálműző 150 év alatt sem tudta a lengyelek nemzeti érzületét kiölni és hogy Magyarország is ugyanolyan hosszú elnyomatás és nem egy nemzeti katasztrófa mellett minden üldözés és terror mellett is mindig újból helyreállt. De vegyük számba azt is, hogy épp a becsületes és mindig lovagias magyar nemzetet, melynek sem a háború felidézésében, sem annak hosszú elhúzódásában nem volt része, mely azonban a háború végén még egy féléves véres kommunizmust is el kellett hogy szenvedjen, sújtották Trianonnal a legsúlyosabban.

Hát van lelkiismeret és igazság a világon? Lehet a fennálló súlyos helyzetet Európa kellő közepén továbbra is fenntartani? Fenntartani, amidőn azt csak a teljes tájékozatlanság idézte elő és az kellő igazságérzet és megértés mellett megszüntethető.

Ezen fejezetben foglaltak már 7—8 év előtt kerültek papírra. Azóta az Európa sorsát intéző államférfiak meggyőződtek arról, hogy a világháború utáni békeparancsok tarthatatlanok Közép-Európában. Ausztria csatlakozása után a Németbirodalomhoz, ezen állam nagy kancellárjának javaslatára rohamosan javultak a viszonyok. Csehország testéből a német határterületek Németországhoz kerültek át s Magyarország is visszakapta 1938-ban Csehországtól a Felföld magyar területeit, 1939 elején pedig Ruszinszkrét a Kárpátok gerincéig. Mindez békés úton, részint a Münchenben ülésezett négyhatalmi konferencián történt döntés alapján, illetőleg Magyarországra nézve a német és olasz külügyminiszterek döntőbírósi határozata alapján. Minden magyar ember szentül meg van győződve arról, hogy a trianoni égbekiáltó igazságtalanság békés úton való jóvátétele folytatódni fog, annak teljes befejezéséig. Ezzel a tartós és boldog béke alapja minden érdekelt ország és egész Európa érdekében meggingathatatlanul létrejön. Adja a Mindenható, hogy ez mihamarabb bekövetkezzék!

XXI.

A JÖVŐ HÁBORÚJA.

Már egy korábbi fejezetben említettem a gépfegyverek gyakorlati értékét a harctéren, és azok fokozottabb gyártása tekintetében 1914/15 telén tett lépéseket. Az akkori érvelések szerint a gépfegyverek szaporításának mérvében a menetalakulások létszámát lényegesen apasztani lehetett, hogy így az értékesebb emberekkel takarékoskodhassunk.

Ezt az irányt követték az összes államok azóta és a hadseregek felszerelését és felfegyverzését a technika haladásával mindig jobban és kiadósabban gépicsítették. Tény az, hogy egy-egy gép — célja szerint — változó számú, de sok embert pótol és jól kezelve jobban, pontosabban, nagyobb távolságokra is lő, mint a csatár. Az azóta beállott haladás tehát a mai felszerelés mellett minden gyalogezred, sőt részben a zászlóalj is, szervezetszerűleg nemcsak gépfegyverekkel és golyószórókkal van kiadósabban ellátva, hanem légvédelmi eszközökkel, tüzérséggel, páncélkocsikkal, korszerű műszaki anyaggal (rádió, telefon stb.), harckocsik, valamint páncélgépkocsik leküzdésére is fel van készítve. Ezek a kis egységek, úgy. mint régen a gyaloghadosztály (négy gyalogezred, tüzérség, lovasság, műszaki csapat), önálló feladatok megoldására is alkalmasak és a harcban

egy egész régi hadosztálynyi, tehát legalább négyszeres erőt képviselnek alig egynyolcad-egytizednyi emberlétszámmal.

Természetes, hogy ezen korszerű felszerelés és fel-fegyverzés jóval behatóbb kiképzési időt igényel a tisztelnél, az altisztelnél és a legénységelnél, és kéznél lévő tartalékok is szükségesek, hogy a beálló veszteségek azonnal alkalmas emberekkel legyenek pótolhatók.

A repülőgépek fejlesztésével és nagymérvű szaporításával együttjár az is, hogy a háború első óráiban már számolni kell az ország belterületében is komoly légitámadásokkal, nemcsak a fővárosban, a repülőtereken, hanem a vidéken is nagyobb városokban, nagyobb közlekedési gócpontokon, fontos gyárakban, nagyobb hidaknál, elektromos-, gáz- és vízműveknél. Mindezeket meg is kell védeni. Ezért a hadsereg, a népfelkelés és a gyáripar, egyáltalában az összes gazdasági ágak és minden erőtevényező gyors mozgósítása is szükséges. Az így talpraállított és a küzdelemre hivatott alakulatok és emberek (vöröskereszt, leventék, cserkészek, mentők, tűzoltóság stb.) szolgálati ideje akkor kezdődik és a háború befejezésével végződik. Dolgoznak és harcolnak, ha kell, éjjel-nappal, ünnep- és vasárnap is ezeken a helyeken és a fronton, mert az egész ország hadszíntér. Védünk kell a határt betörések ellen és meg kell védünk az ország belsejében is mindazokat a helyeket, berendezéseket és intézményeket, melyeknek elpusztítása az ellenség által, a mozgósítást, később a hadseregek ellátását, az emberek életét és megélhetését megbénítaná.

Az a tény, hogy a háború kitörése a legrövidebb idő alatt legvéresebben komoly helyzetet teremthet, feltétlenül szükségessé teszi azt, hogy erre elő is készüljünk nemcsak a légvédelem, hanem a határvédelem tekintetében is. Ellenkező

esetben a beálló meglepetés és abból eredő kapcsolódás pánikszerű helyzetet idéz fel, mely megnehezíti vagy képtessé teszi a sikeres védekezést. Ezt tehát feltétlenül el kell kerülnünk, mert ez már félsikert jelent. A pánikszerű zűrzavar, fölfordulás legyőzése pedig igen egyszerű, ha gondos előkészületeket teszünk az úgynevezett mozgósítási tervvel. Ez megállapítja nemcsak a hadseregek talpraállítását, hanem szabályozza az egész országban a városok, községek, gyárak és a már megnevezett intézmények mikénti védelmét az erre kiszemelt emberek (alakulatok) kijelölésével és végül az egész védelemben közvetlenül részt nem vevők (az öregek és gyermekek) biztonságba helyezésének, de az egész előkészülés és a végrehajtás ellenőrzésének mikéntjét is.

Ilyen tervet nemcsak minden katonai alakulat és parancsnokság, hanem minden város, község, gyár, közintézmény stb. és pedig az illetékes felettes hatóságokkal és területileg illetékes katonai, illetőleg légvédelmi parancsnokságokkal egyetértően kell kidolgoznia és erről a védelemben résztvevőket, valamint a védelemre szorulókat egyénenként is értesíteni.

Minden családnak és a család minden tagjának is tudnia kell, mi a dolguk és kinek-kinek hol a helye, ha a riadó jelét hallja. Minden felnőtt ember kötelessége tehát, hogy a családfő (szállásadó) utasítása szerint egy mozgósítási előjegyzést készítsen, melyben fel van jegyezve, mi a teendője egyénileg és az esetleg reá bízott gyermekekkel, betegekkel stb. Kiki tehát feljegyzi és kéznél tartja ezt a tervet, melynek a következőket kell tartalmaznia:

1. Mi és hol a beosztása riadó esetén a légvédelemnél?

2. Mily ruhában és felszereléssel hol kell jelentkeznie?

3. Kinek-kinek mi a teendője riadónál a háznál, mielőtt eltávozna beosztásába, vagy az óvóhelyre, házi-állatok, élelmiszerek stb. megvédése, lakáselsötétítés, szükségvilágítás (gyertya), fürdőkádakat, edényeket vízzel tölteni, óvóhelyi poggyászt előkészíteni és összeszedni (takaró, élelem, fontos személyi okmányok, gázálarc, gáz-sebcsomag és sebkötöző csomag) víz-, gáz-, villanyelzárás vagy kikapcsolás, tűzoltás. A lakás nyitva marad a városban, hogy a házőrség és tűzoltóság szükség esetén bejuthasson.

Ha minden egyes ember így előkészül, az már magában véve mindenkiben a biztonság érzését váltja ki, különösen ha a riadójelre nyugodtan, nem kapkodva végzi ezeket a reá bízott dolgokat. A légitámadás sokáig úgysem tart, mert ma már a Juhász-féle Gamma-gyártmányú célzókészülékkel elért igen kitűnő és sikeres légvédelmet nem sokáig állják a megtizedelt ellenséges bombavető és hamarosan várható a felszabadulása azoknak, akik a védőhelyekre szorultak. Ezzel kezdődik ismét a rendes napi munka a védettek számára, esetleges sebesültek elhelyezése és a javítási munka a szenvedett károkon. A háború további folyamán is, ha csak a határvédelemre vagyunk utalva, tehát a legrosszabb esetben is, a háttország egyrészt csak egyik-másik légitámadás esetén lesz felrészítve újból és csak a felvonult honvédségünk közvetlen körzetében, a hadszíntéren fekvő lakott helyeket kell kiüríteni. Már jobb a helyzet, ha a védelmet ellenséges területre előnyomulva, annak földjén tudjuk végezni és a határmenti lakosok is megmaradhatnak lakóhelyükön.

Legnehezebb lesz az első légitámadás alatt a nyugalmat megóvni, különösen azoknak, akiknek óvóhelye vagy munkahelye közelében ellenséges bombák esnek le és kárt okoznak emberben és anyagban. Jóidegzetű emberek azonban hamar átsegíthetik a gyengébbeket is a krízisen.

Gondoljon mindenki komoly háború esetén a spanyolországi eseményekre, ahol például Madrid fővárost és más városokat is százszor bombázták a nemzeti csapatok, ennek ellenére folyt ott az élet és úgyszólván már megszokták ezen keserves kényelmetlenséget, éltek és kitartottak az emberek csakugyan a végsőig, hol elbújva, hol dolguk után járva, de mulatozva is, ha lehetett.

Legújabban egyes államok már kisebb-nagyobb ejtőernyős alkalmi alakulatokat (repülő- vagy légigyalogságot) is szerveztek, melyek közül a kisebbek nem eléggé őrzött és védett helyeken (hidaknál, gyáraknál, közlekedési vonalakon stb.) ugranak le a repülőgépről és robbantásokat végeznek, esetleg kémkedési vagy propagandatevékenységet fejtenek ki. 'főbb ezer emberből álló egységek pedig sokféle harcászati célokat szolgálnak támadásnál, védelemnél, üldözésnél. A jövő bizonyára meghozza még a repülő vegyes fegyvernemű seregtestetek (hadosztályokat, hadtesteket) is, melyek nagyobb gépeken szállíthatók és nem ejtőernyővel szállnak le, hanem a gépek leszállásával érnek földet. Az utánszáállítás is ugyanígy szervezhető.

A nagyon megszorodott bombavető repülőgépek és a közelmúltban szervezett gyorsan járó kerékpárzászlóaljok, valamint a motorizált seregtestek nagy körültekintést és kiváló hírszerzést kívánnak a hadvezér részéről, hogy nemcsak a saját hadműveleti tervéhez legyen gyorsan és idejében alapja, hanem hogy a kellő ellenrendszabályokkal a sikert ellenséges támadás eseteire is biztosíthassa. Sokkal gyorsabban is játszódik le minden hadművelet a jövőben, mint azelőtt, amint azt a német-lengyel harcoknál láttuk.

A háború eldöntése azonban mindig a táborig seregnek és ezen belül az eddigi főfegyvernemnek, a gyalogjáró, motorizált vagy kerékpáron menő gyalog-

ságnak a feladata marad még akkor is, ha az ellenség sűrű légitámadásaival lényegesen zavarná a tábori haderő felvonulását vagy annak megtörténte után sokféle szükségleteivel való ellátását. Ebből pedig kiviláglik az anyaország fontos szerepe a légitámadások sikeres leküzdése és azon támadások okozta károk gyors helyreállítása körül, hogy a tábori hadsereget elláthassa és így az hivatását sikerrel teljesíthesse. Minden férfi és nő vállvetett munkájára szükség lesz tehát ezen nagy és nemzeti létünket érintő védelmi munkánál. Ha küzdelmes életünk történelmében lapozgatunk és figyelmesen követjük a válságos idők eseményeit, azt kell hinnünk és bízunk abban, hogy a magyar ősi lelki erő a férfiakban és a magyar nőkben a modern háborúban is megállja a helyét, éppúgy, mint a múltban, hiszen ellenségünknek sem lesz könnyebb helyzete még akkor sem, ha több repülőgéppel és esetleg jobb fegyverzettel is rendelkezik.

Ne felejtsük el, hogy a támadófegyverek hatóképes* ségének fokozásával párhuzamosan a védelmi eszközök is hatásosabbak lettek.

A világháborúban is gyengébbek voltunk fegyverekben, felszerelésben és mindig hiány volt lőszerben is, készületlenül vívtuk meg a keserves téli harcokat is. mégis minden arcvonalon ki tudtuk szorítani az ellenséget hazánkból és távolról sem a magyar katonán múlt a végső siker, mert az az utolsó percig éhesen és lerongyolódva is híven és teljes odaadással teljesítette kötelességét.

Ha mindnyájan bensőségesen összefogunk és a velünk született hadierényeket állandóan ápoljuk, nincs oly ellenség, mely a harcratermett és ezeréves küzdelmében megedzett magyart legyőzhetné.

Adja a magyarok Istene, hogy úgy legyen!

ZÁRÓSZÓ.

Mellőztem a munkában a Felvidék magyarlakta egy részének békés visszacsatolását, valamint a Kárpátok gerincéig csodálatos gyorsasággal történt megszállását hős nemzeti hadseregünkkel. Ezek leírását a közvetlenül résztvevők már elvégezték és hadtörténelmünk aranylapjain is meg fogják örökíteni.

De illőnek tartom, hogy munkám végén az 1939. év szeptember elején megindult német-lengyel háborúról néhány szóval megemlékezzem. Tennem kell ezt annál is inkább, mert az emberséges józanság ezen háborúban annyira tért nyert, hogy a háború alaptörvényét nem alkalmazták. Ez pedig a következő: letaposni mindent, ami a harcolók útjába áll, tekintet nélkül arra, hogy sok vér folyik-e, vagy egyéb javak pusztulnak. A német fővezér ugyanis fölényének tudatában kiadta a parancsot, hogy csak az ellenséges csapatokat, erődített helyeket, vagy a hadviselésre befolyást gyakorló egyéb erőtenyezőket kell fegyveresen leküzdeni, tehát a békés városok és helységek lakosságát nem szabad bántani. De minden más, kevésbé fontos dologtól eltekintve, a gázharcot is teljesen mellőzték.

A jobban vezetett, jobban felszerelt és felfegyverzett német hadsereg ezen elv mellett is néhány hét alatt legyőzte a gyengébb lengyeleket, akik úgy látszik, mindjárt háborújuk kezdetén várták az angol és francia

hathatós segítséget, mely azonban elmaradt. A lengyel hadseregnek csak az a kis része menekült meg a német és orosz hadifogságból, mely átmenekülhetett valamely semleges állam területére, ahol lefegyverezték. Ma tehát nincs se Lengyelország, se lengyel hadsereg.

Midőn e sorokat írom, a világtörténelem legádázabb csatája dúl, soha nem tapasztalt arányokban, újszerű fegyverekkel, sőt fegyvernemekkel, milliós hadseregek harcbavetésével. A minden képzeletet felülmúló német-angol-francia összecsapás megremegteti az egész világot, s talán új Európa születése előtt állunk.

Az idő azonban még a legsúlyosabb sebek begyógyulását is lehetővé teszi. Remélnünk kell tehát, hogy Európa is kigyógyul mostani nagy bajából. Ne felejtsük el, hogy egész Európában máris igen erősen érezhető, még a legártatlanabb semleges államokban is a háborús helyzet állandó nyugtalansága és minden más rossz velejárója. A forgalom korlátozása folytán mindenütt már most szűkös világ van az életszükségletekben. Minden semleges államban is korlátozni, vagy egyes szükségleti anyagokban egészen beszüntetni kellett a fogyasztást, hogy hely tálihasson, ha a háború ártatlanul is magával sodorja. Éppen a semleges államoknak ez a mai helyzete a legégbekiáltóbb jelenség, amivel a harcoló feleknek mégis csak számolniuk kell. Ez a tény pedig minden tekintetben a háborúnak igen nagy pusztításai mellett is súlyosan latba esik, úgyhogy a földrészünk sorsát eldöntő vezető államok végre mégis csak a józanság, az emberiség és az igazság útjára lépnek és kivezetik egész kontinensünket a mostani kínlódásos és bizonytalan helyzetből, egyúttal pedig kiküszöbölik az összes bajok forrásait jelentő igazságtalanságokat, melyeket a párizskörnyéki békediktátumok teremtettek.

*

Nem tudom lezárni munkámat anélkül, hogy az alkalmat meg ne ragadjam mélységes hálám, elismerésem és köszönetem kifejezésére a fronton volt hűséges munkatársaim, alparancsnokaim és az összes csapatok és intézetek odaadó és a kötelességszcrű mértéket mindenkor messze túlhaladó, önfeláldozó munkásságáért és támogatásáért, melynek minden harctéri sikeremet köszönhettem. Mély meghatódottsággal győződhettem meg számtalan esetben arról, hogy minden alárendeltem. nemzetiségre és vallásra való tekintet nélkül, a legnemesebb versenyben iparkodott az emberileg lehető legtökéletesebb módon megfelelni mindig súlyos kötelemeinek. A magasabb parancsnokoktól kezdve az utolsó harcosig, egytől-egyig bőségesen kiérdemlik elismerésemet és hálámat, hiszen mindegyik minden pillanatban kész volt esküjéhez híven dolgozni, harcolni és ha kellett, meg is halni a haza érdekében álló sikerért. Az elesett hősöknek pedig a Mindenható adja meg a békés örök nyugalmat.

A jövő nemzedék, elsősorban a cserkészek, a levették és az újoncok, pedig példáikból tanulják meg azt, miként kell nagy veszély idején szolgálni a hazát, hogy méltó utódai legyenek a világháború önfeláldozó hőseinek.

NÉVMUTATÓ.

- Ambrózy *György* (säden i) fő-
hadnagy 122
Andrássy Gyula gróf 182. 183,
185, 186. 187
Apponyi Albert gróf 183, 212,
217
Artner Kálmán ezredes 56.
113 .
Arz Arthúr (straussenburgi)
gyal. táb. 105. 212
Attems gróf hadoszt.-parancs-
nök. altáb. 48
Auffenberg hadügyminiszter
138
- Balassa Imre 198
Bartha Albert vezk. alezredes.
honv. min. 205
Bárczv István polgármester
183*
Batthyány Tivadar gróf 193
Bclitska Sándor ezredes 140.
141
Bielik Imre püspök 143
Boroievi Svetozár gyal. táb.
37. 41. 42. 46. 48. 49. 51. 52.
81. 97. 105, 108. 202, 203
Boschán Pál lovag autós fő-
hadnagy 99. 100
Bothmer báró lov. táb. 42
- Bosznay százados 57
Böhm Ermolli gyal. táb. 52.
105
Bruszilov orosz tábornok 31
Brück osztrák rajzoló 110
Burián külügyminiszter 182
Bunycvác Győző százados
200. 201
Búza Barna képviselő 193. 195
- Clanner von Engelshofen szá-
zados 90. 100
Clausevitz Károly német tá-
bornok, író 20\$
Conrad von Hötzendorf báró
vezérkari főnök 52
Csernyák Imre, a katonatanács
elnöke 204
Csermák ezredes, dandárpar.
49
Cumin Arthúr tart, hadnagy
123
Danilov Jurejj orosz főhadi-
szállásmester 53
Désy Zoltán népf. főhadnagy.
képviselő 34. 35
Diaz olasz tábornok 202. 203.
204
Dormándy Henrik tábornok
181

- Egan Imre autós parancsőrtszt és gazd. referens 131. 132. 133
- Edvi Illés Ödön festő 109
- I. Ferenc József 32, 85
- Festctich Sándor gróf 205
- Fischer Niamecsny vez. százados 93
- Franchet d'Espcray francia tábornok 204
- Fricdrich István 193. 194, 195
- Frigyes Főherceg 103, 104
- Frorcich Ernő altáb. 45
- Fúró földbirtokos 193
- Garami Ernő szocialista képviselő 185. 193
- Gschwindt Ernő autós főhadnagy 24
- Haber János tábornok 23. 24
- Hadik János gróf 183, 188. 189, 190. 193
- Herberstein gróf lovassági tábornok 103
- Hazai Samu báró honv. min. 36, 39. 40. 41. 42. 43. 44. 104. 105. 138. 140, 141. 212
- Heim Géza főhadnagy 122
- Hellcbronth Antal vitéz, tüzérs. tábornok 24. 81. 84. 139
- Herczeg Ferenc író 205
- Hock János plébános, képviselő 189
- Hochenburger Antal tábornok-hadbíró 187
- Hollndonner Adalbert főhadbiztos 100
- vitéz Horthy Miklós, nagybányai. mint a Vitézi Rend alapítója 124
- Jakabffy Sándor autós főhadnagy 133. 134. 135. 136
- Jászy Oszkár radikális képviselő 185. 193. 204
- Jobban József törzsállatorvos 44. 45
- József főherceg 187, 188, 195, 212
- József Ferdinánd főherceg 105
- Juszkó Béla festő 109
- IV. Károly 102. 103. 185. 186, 187, 212. 213
- Károlyi Mihály gróf 58. 182, 183. 184. 185, 188, 189, 191. 193. 195. 196. 200. 204
- Károlyi Mihályné grófnő 183. 184*
- Kárpáthy Kamilló vezk. ezredes 193
- Kiszelly István ezredes 18
- Komháber /Xdolf, pilisi 18, 42, 49. 50. 51
- Kovács tiszthelyettes 200
- Kozma Miklós 165
- Kövess Hermán táborszernagy 202, 203
- Krausz Pál tisztiszolga 75. 76
- Krobotin Károly hadügyminiszter 104
- Krusina Manó alezredes, dandárparancsnok 48
- Kun Béla 178
- Kunfi Zsigmond szocialista képviselő 185. 193
- Lachgyi Zoltán hadnagy 122
- Láng Boldizsár báró vk. ezredes 211, 214
- Lányi Dezső szobrász 100, 109
- Léderer Henrik altáb. 200

Thár Antii báró ezredes 199
 man Pál dr. német író 110
 nder Béla alezredes, honv.
 miniszter 193. 194. 195. 196,
 202. 203. 204. 205
 nsingen német tábornok,
 hadseregparancsnok 86. 105
 pót Salvator főherceg 104
 oyd George angol miniszter-
 elnök 221
 tzman német hadsereg-
 parancsnok 105
 vászy Márton 193
 ikachich Géza altábornagy
 184. 187. 190. 191. 192. 193.
 194

 adarassy Beck Gyula báró
 111
 agerl ezredes 114
 ackensen német hadsereg-
 parancsnok 186. 203
 arvitz von der, német had-
 seregparancsnok 28, 105
 etz Rudolf tábornok 31
 oráth Ernő német katonai író
 108
 óricz Zsigmond író 109

 agy Pál tábornok 38. 49. 51.
 76
 agy Vince belügyminiszter
 193
 askoff A. orosz tábornok 53
 ovak Frigyes Károly német
 író 108

 lanzer Baltin gyal. táb. 41
 ank Ede altáb. 19. 127, 128
 ivelic ezredes, dandár-
 rancsnok 55. 56. 57, 58

 Pilitz dr. őrnagy-hadbíró 100
 Poór Bertalan festő 110
 Popper Emil t. hadnagy 123
 Puhalló Pál báró (Briogi) gyal.
 táb., hadseregparancsnok
 102. 105
 Putnik Radomir vajda, a szerb
 hadsereg főparancsnoka 219

 Rady Miller Miksa autós fő-
 hadnagy 160
 Raics Károly nagymegyeri,
 ezredes 198
 Ratzel szocial földr. tudós 217
 Reelus francia tudós 217
 Richter csendőrőrmester 75
 Róhr Ferenc vezérezredes 212
 Röder Vilmos vk. alezredes
 37. 97. 98. 100. 102. 110

 Sándor János belügyminiszter
 104
 Sándor László rendőrfőkapi-
 tány 187
 Sárkány Jenő ezredes, dandár-
 parancsnok 55. 56. 57. 58. 81.
 82. 131
 Schóber bécsi rendőrfőkapi-
 tány 190
 Schramm Viktor t. főhadnagy,
 festő 98, 99. 100, 110
 Singer Brúnó plamennbergi,
 tüzérszázados 32
 Stich uzsoki jegyző 88
 Stöger Steiner gyal. táb.. kö-
 zös hadügyminiszter 211
 Strasser Lajos főhadnagy 127,
 128, 129
 Swen Heddin svéd kutató 108

 Szakál! Kálmán vk. Őrnagy 97
 Szemere őrnagy 210

Székely Gyula hadnagy 200.
201
Szladits Károly egyet, tanár
193. 195
Szlányi István őrnagy 33. 34
Ssinay Béla 29, 30
Szomory Emil újságíró 109.
130
Szöllősy Gyula főszámtaná-
csos 100
Szterényi József kereskedelmi
miniszter 184

Taby Árpád főhadnagy 123
Terstyánszky Károly hadsereg-
parancsnok 105
Thury Jobbágy szobrász 109
Tisza István gróf 43. 52, 68,
182. 195, 205, 218. 219
Tisza Kálmán miniszterelnök
209
Tóth Aladár tüzérszázados 81.
82. 84

Tón Gusztáv igazságügy-
miniszter 184
Túrba ezredonos 199

Ungár Károly báró hadnagy
112

Vaczula tüzérfőhadnagy 126
Várj' főállamügyész 187

Wekerle Sándor miniszter-
elnök 182, 184. 185, 186. 191.
192. 196. 214. 218. 219
Weber altábornagy 203
Weiss Manfréd gyáros 69. 70
Wilson. Amerika elnöke 203.
215
Windischgrütz Lajos herceg
183. 184

Zádor István festő 109

A KÉPES TÁBLÁK JEGYZÉKE.

I—11. Légi felvétel a védelmi állásokról	33
HL Az uzsoki szétrombolt vasúti híd és a kiségitő vágány ..	49
IV. A borislawi petróleumkutak égése	49
V. Fészkére visszatérő golya egy dolgobyczcwi kéményen. —
Távíróvezeték építése	65
VI. Forró levegővel töltött papírballon. — Leégett kastély
Golubienél	65
VII. Bubnowa egyik szétlőtt háza. — Menekülő zsidók	81
VIII. IV. Károly látogatása trónörökös korában. — A Szurmay-
hadtest távirószobája	81
IX. 30*5 cm-cs mozsár és annak lövedéke.— Tábori misék ..	97
X. Népmulatságok	97
XI. Népmulatság. — Tiszti kabaré	113
XII. Litowicz község visszatért orosz lakói. — Só- és kenyér-
kiosztás	113
XIII. Tábori vasút Uzsoknál. — Uzsoki állomás	129
XIV. Aknavető a lövészárokbán. — Legénységi tábori konyha.....	129
XV. Utászaink által épített új hidak	145
XVI. József Ferdinánd főherceg szemlét tart a lövészárokbán.
Wied Frigyes herceg ezredes német összekötőtiszt. —
Szurmay kitünteti a legénységet	175
XVII. Katonatemetők	177
XVIII. Schramm Viktor karikatúrái	177
XIX. Schramm Viktor karikatúrái	193
XX. Schramm olajfestménye: Uzsoki állóharc	193

*

Szövegek közti vázlatrajzok 17, 83, 122

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Bevezetés	5
I. A harcterületek terjedelme, a védelmi harc jelentősége,
harceszközök fejlődése és az ütközetek hosszú tartama	7
II. Harcok a földön és föld alatt, a vizen és víz alatt, a levegő-
ben. Megszakítás nélküli nehéz munka, fohász puha
ágy után	15
III. Járványok. Betegek és sebesültek. Felmentettek. Újoncok	26
IV. A magyar határok megvédése 1914/15-ben. Az oroszok
haditerve: a magyar Alföld és Budapest elfoglalása	39
V. Szűkös világ mindenben	63
VI. Enyém-tied	72
VII. Leleményesség	79
VIII. Vagyonmentés	87
IX. Orosz foglyok, menekülők, zsidó lakosság	90
X. Főhadiszálláson	95
XI. Szemlék és látogatások a fronton.....	102
XII. Magyar vitézség	112
XIII. öntevékenység	125
XIV. Fegyveres felkészültségünk a háborúra	137
XV. Vallás és istenfélclcm	142
XVI. A láthatatlan erőtenyezök	147
XVII. Az utolsó felvonás Magyarországon. 191\$. október végén.....	175
a) Itthon	176
b) A harctéren	196
c) Linder leszerelési parancsa	202

XVIII. A háború mérlege	206
XIX. Küzdelmek a magyar hadseregért	209
XX. A béke és Magyarország	215
XXI. A jövő háborúja	224
Zárószó	230
Névmutató	233
<i>Képes táblák Jegyzéke</i>	237